

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Т.К. Оверковська Н.М. Опольська

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ**

Навчальний посібник

Вінниця - 2020

УДК 349.6 (075.8)

О-31

Рекомендовано вченою радою як навчальний посібник для студентів галузі знань 08 Право (Протокол №9 від 28.02.2020 року)

Рецензенти:

Грибов М.Л. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри оперативного-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ;

Кельман М.С. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії, історії, філософії права Національного університету «Львівська політехніка»;

Ковальчук С.О. – доктор юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-Франківського юридичного інституту Національного інституту «Одеська юридична академія».

О-31 Юридична відповідальність за екологічні правопорушення : навч. посіб. / Т.К. Оверковська, Н.М. Опольська; Вінн. нац. аграр. ун-т. – Вінниця: ТОВ "ТВОРИ", 2020. 252 с.

ISBN 978-966-949-391-0

Зміст видання відповідає освітньому рівню бакалавр галузі знань 08 Право і програмі дисципліни «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення».

Розглянуті особливості та підстави юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства, проаналізовані особливості окремого виду юридичної відповідальності за екологічні правопорушення. Наводиться перелік запитань для самоконтролю, а також практичні завдання для вирішення, тестові завдання та список рекомендованих нормативних та літературних джерел.

Навчальний посібник може бути корисним для підготовки фахівців як юридичного профілю, так й фахівців агрономічного, природоохоронного напрямку, а також кола читачів, які цікавляться проблемами юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.

ISBN 978-966-949-391-0

УДК 349.6 (075.8)

© Оверковська Т.К., 2020

Опольська Н.М. 2020

© ВНАУ, 2020

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ 1. Поняття юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.....	8
1.1 Поняття та особливості юридичної відповідальності за екологічні правопорушення.....	8
1.2 Поняття екологічного правопорушення як підстави юридичної відповідальності в екологічній сфері.....	16
1.3 Склад екологічного правопорушення.....	19
1.4 Класифікація екологічних правопорушень.....	28
Розділ 2. Адміністративна відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	33
2.1 Поняття та особливості адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	33
2.2 Види адміністративних правопорушень в екологічній сфері.....	39
2.3 Адміністративні стягнення за екологічні правопорушення.....	49
2.4 Порядок застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення.....	52
Розділ 3. Поняття та особливості цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	61
3.1 Поняття цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері.....	61
3.2 Підстава цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення.....	68
3.3 Порядок застосування цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері.....	74
Розділ 4. Кримінальна відповідальність за порушення екологічного законодавства.....	83
4.1 Поняття та особливості кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення.....	83
4.2 Поняття та склад екологічного злочину як підстави відповідальності....	88
Розділ 5. Дисциплінарна та матеріальна відповідальність за екологічні правопорушення.....	99
5.1 Поняття та особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	99
5.2 Види дисциплінарних стягнень за екологічні правопорушення.....	105
5.3 Порядок застосування дисциплінарного стягнення за екологічні правопорушення.....	107
5.4 Матеріальна відповідальність за порушення екологічного законодавства.....	110

Розділ 6. Поняття та особливості еколого-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	117
6.1 Поняття еколого-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.....	117
6.2 Особливості заходів еколого-правової відповідальності.....	121
Розділ 7. Поняття та особливості господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення.....	136
7.1 Поняття господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення.....	136
7.2 Особливості господарських санкцій за порушення екологічного законодавства.....	141
Основні визначення та поняття.....	152
Тестові завдання.....	177
Перелік рекомендованої літератури.....	195
Додатки.....	208

ПЕРЕДМОВА

Серед глобальних проблем сьогодення є й залишається проблемою раціональне використання природних ресурсів, відтворення, охорона навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Важливість та багатогранність охорони довкілля обумовлюється тим, що подальше існування людства залежить саме від розв'язання питань щодо забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища.

Проте сучасний стан розвитку суспільства характеризується низькою пріоритетністю питань захисту навколишнього природного середовища, недосконалістю забезпечення екологічно збалансованого природокористування, що унеможливує досягнення сталого розвитку та сталого природокористування. Ці фактори призводять до порушення рівноваги як в самій природі, так й негативно впливають на стан життя та здоров'я людини. Звідси здоров'я нації відображає соціально-економічний стан суспільства та його сталий розвиток.

Нагальна потреба у вирішенні проблем охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки потребує дієвих заходів, зокрема правового характеру. Одним із таких заходів виступає встановлення юридичної відповідальності за правопорушення в екологічній сфері. Адже однією із першопричин екологічних проблем в Україні є незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення. Відтак застосування юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства слід вважати одним із юридичних чинників на шляху до забезпечення екологічно збалансованого природокористування та дотримання екологічного правопорядку.

Активізація еколого-правового навчання студентів спеціальності 081 «Право» передбачає запровадження у навчальному процесі спеціальної дисципліни «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення». Необхідність цього обґрунтовується тим, що одним

із завдань формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва є впровадження освіти в інтересах збалансованого (сталого) розвитку, екологічної освіти та виховання, просвітницької діяльності з метою формування в суспільстві екологічних цінностей і підвищення його екологічної свідомості.

«Юридична відповідальність за екологічні правопорушення» є правовою дисципліною, яка передбачена навчальним планом для студентів спеціальності 081 «Право», завданнями якої є сприяння розвитку у студентської молоді еколого-правового мислення, закріплення необхідних юридичних знань з метою вирішення конкретних питань їхньої майбутньої практичної діяльності щодо захисту прав та інтересів суб'єктів у сфері природокористування, охорони довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки, а також забезпечення правопорядку у процесі реалізації завдань державної екологічної політики.

Теоретичні засади навчальної дисципліни «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення» складають законодавчі та нормативно-правові джерела, досягнення правової доктрини у сфері взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища, основні засади та концепція державної екологічної політики.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати діюче екологічне законодавство, особливості правового режиму використання окремих елементів навколишнього природного середовища, поняття та підстави юридичної відповідальності, види юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, та особливості кожного із видів юридичної відповідальності.

Вивчення дисципліни передбачає формування навичок щодо правильного тлумачення норм екологічного законодавства, його застосування при вирішенні конкретних питань правозастосовної практики, підвищення рівня свідомості та розуміння необхідності позитивної екологічно спрямованої поведінки, вміння вибору оптимальних державно-правових засобів щодо забезпечення екологічної безпеки людини, охорони довкілля, ефективного природокористування, а також узагальнення практики застосування діючого законодавства у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони

навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Матеріал навчального посібника подається з розбивкою на основні теми курсу. Після кожної теми пропонуються перелік запитань для самоконтролю та завдання для практичного вирішення. Також додаються тестові завдання з метою закріплення та перевірки отриманих знань з навчальної дисципліни «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення», перелік основних визначень та понять, а також перелік рекомендованих нормативних та літературних джерел.

Даний навчальний посібник може бути рекомендований до використання при підготовці до семінарських занять, колоквиумів, самостійному опрацюванню тем, складанні заліків та іспитів з дисципліни «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення».

Навчальний посібник може бути корисним для підготовки фахівців як юридичного профілю, так й фахівців агрономічного, економічного, природоохоронного спрямування, а також кола читачів, які цікавляться проблемами екологічного права та юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Із вдячністю та повагою будуть сприйняті зауваження та рекомендації щодо вдосконалення змісту та якості навчального посібника.

РОЗДІЛ 1: ПОНЯТТЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1 Поняття та особливості юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства

Юридична відповідальність є одним із найважливіших правових засобів забезпечення дотримання екологічного законодавства та екологічних прав громадян і юридичних осіб, а також підтримання в державі та суспільстві належного екологічного правопорядку. Вона виступає різновидом юридичної відповідальності в цілому, а тому їй властиві всі ознаки юридичної відповідальності взагалі.

Варто зазначити, що відповідальність за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища пов'язана з загальними проблемами щодо виконання законів, тобто їй властиві основні риси та принципи, що характерні для юридичної відповідальності взагалі. Водночас юридична відповідальність в екологічній сфері має і свою специфіку, яка обумовлюється особливостями екологічного правопорушення як обов'язкової підстави для застосування санкцій до порушників екологічного законодавства. При цьому варто зауважити, що такі особливості впливають із специфіки сфери раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Юридична відповідальність в аспекті правового явища досліджувалась з різних позицій. Так, в сучасному правознавстві розрізняють перспективну (або позитивну) та ретроспективну (або негативну) юридичну відповідальність. Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність полягає в закріпленому в законі обов'язку правопорушника зазнавати з боку держави певні негативні наслідки (санкції) за скоєне ним правопорушення, та характеризується наступними ознаками: 1) за своєю сутністю є негативною реакцією держави на скоєне правопорушення; 2) забезпечується до застосування державним примусом; 3) застосовується тільки до суб'єктів, які винні у

вчиненні конкретного правопорушення; 4) тягне застосування до правопорушника санкцій майнового, особистого чи організаційного характеру¹.

У тих випадках, коли здійснюється вилучення (викуп) об'єктів природи у користувачів або власників для державних чи суспільних потреб і цим суб'єктам завдаються збитки, питання про відповідальність не виникають. Тут мають місце гарантії захисту порушених прав правомірними діями уповноважених державних органів, а не юридична відповідальність.

У фаховій літературі існує також позиція, згідно з якою юридична відповідальність спирається на державний примус², що забезпечується силою державної влади в межах закону і є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою обов'язків у сфері охорони природних ресурсів. Проте, незважаючи на великі потенційні можливості, примус є не головним, а крайнім (вимушеним) засобом боротьби із правопорушеннями щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Це означає, що завдяки застосуванню юридичної відповідальності реалізується державний примус щодо виконання природоохоронних вимог. В той же час варто підкреслити, що юридична відповідальність в галузі охорони навколишнього природного середовища є не єдиним правовим засобом примусу щодо виконання охоронних вимог. Державний примус іноді може мати місце і без правопорушень. Так, наприклад, цю функцію може здійснювати також контроль за використанням та охороною довкілля, реєстраційно-дозвільна система, організація землеустрою, проведення оцінки впливу на довкілля тощо. Проте, на відміну від державного примусу, юридична відповідальність не може існувати без правопорушення.

Отже, для юридичної відповідальності показником є не сам факт реалізації (або не реалізації) державою заходів примусу, а завжди наявна при цьому можливість державного примусу. Спосіб досягнення соціальної цілі юридичної відповідальності (примусовий або

¹ Теорія держави і права : [навч. посіб. / за ред. В.В. Копейчикова, С.Л. Лисенкова]. К. : Юрінком Інтер, 2004. С. 244.

² Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підруч.]. Х. : Консум, 2005. С. 431.

добровільний) не є визначальним. Основне, що наслідки правопорушень усуваються тією мірою, якою це передбачено законом, і що це завжди пов'язане із закладеною в нормі права державно-засуджуючою оцінкою протиправного вчинку³.

Крім цього, внаслідок притягнення особи до юридичної відповідальності виникають і існують правовідносини, однією із сторін яких є держава в особі спеціальних органів, а іншою – правопорушник, на якого покладаються обов'язки зазнавати негативні наслідки, які можуть бути особистого, майнового або організаційного характеру. Відтак юридична відповідальність нерозривно пов'язана з державою.

Звідси під юридичною відповідальністю за порушення вимог екологічного законодавства, тобто за екологічні правопорушення, варто розуміти специфічну форму суспільних відносин між державою в особі уповноважених органів в галузі охорони навколишнього природного середовища, правоохоронних органів, інших уповноважених суб'єктів і особою (фізичною або юридичною), що скоїла екологічне правопорушення, по застосуванню до порушника відповідного покарання⁴. Отже, в даному випадку юридична відповідальність розглядається як певні правовідносини, підставою виникнення яких є спричинення правопорушення, тобто факт вчинення правопорушення є юридичним фактом, що породжує дані правовідносини.

Таким чином, сутність ретроспективної (або негативної) юридичної відповідальності полягає в несприятливих для порушника екологічного правопорядку наслідках у межах, встановлених екологічним законодавством за правопорушення у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Крім цього, правовою основою юридичної відповідальності за екологічні правопорушення слід вважати положення ст. 66 Конституції України про те, що кожний зобов'язаний не завдавати шкоди природі. Невиконання встановленого конституційного екологічного обов'язку

³ Гавриш Н.С. Відповідальність за забруднення та засмічення ґрунтів в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.06. – О., 2001. – С. 34.

⁴ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссеї», 2008. С. 174

зумовлює настання для винної особи несприятливих наслідків правового характеру.

У позитивному значенні юридична відповідальність є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків виконувати норми взаємовідносин суспільства та природи з метою збереження обґрунтованих стосунків екологічних та економічних процесів.

Ідея існування позитивної відповідальності обґрунтовувалась в науці екологічного права в рамках юридичної відповідальності, оскільки встановлення в законодавстві еколого-правових норм, в яких містяться приписи щодо зобов'язання осіб виконати певні дії, які мають привести до позитивних юридично значимих наслідків, є не просто обов'язком з їх боку, а ще й гарантією забезпечення вимог раціонального використання природних ресурсів, охорони довкілля⁵. Отже, позитивна юридична відповідальність в екологічній сфері зазвичай поєднується із волевиявленням особи та її наміром добросовісно виконувати свої повноваження щодо охорони довкілля.

Таким чином, позитивну відповідальність в екологічній сфері слід розглядати як існуючу у формі добровільного виконання фізичними та юридичними особами обов'язків та приписів, закріплених у правових нормах, щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів їх охорони та забезпечення екологічної безпеки.

Відповідальність за порушення екологічного законодавства необхідно відрізнити від визначених законом економічних форм впливу на поведінку носіїв екологічних прав, передбачених екологічним законодавством. У даному випадку мова йде, наприклад, про збір за забруднення навколишнього природного середовища в межах встановлених нормативів. Безперечно, що тут теж виникають певні несприятливі економічні наслідки для конкретного суб'єкта, але такі дії закон не вважає правопорушенням. Якщо ж суб'єктом буде допущено наднормативне забруднення в зазначеній сфері, він має бути притягнутий до юридичної відповідальності⁶.

⁵ Решетник Л. Правові проблеми юридичної відповідальності в галузі екології. *Право України*. 2003. № 8. С. 83.

⁶ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссеї», 2008. С. 175.

В правовій літературі вирізняють такі цілі юридичної відповідальності: 1) компенсація потерпілому (в тому числі фізичним і юридичним особам, державі або іншим суб'єктам) матеріальної і моральної шкоди, яка йому заподіяна правопорушенням; 2) профілактика (попередження) правопорушень, яка полягає у такому впливі на свідомість осіб, схильних до скоєння правопорушень, який утримує їх від скоєння правопорушень в майбутньому; 3) покарання (відплата) за вчинене правопорушення; 4) охорона існуючого правопорядку, у тому числі й у сфері природокористування, при якому дотримуються законодавчі норми стосовно раціонального використання і охорони природних ресурсів.

Притягуючи особу до того чи іншого виду відповідальності, держава тим самим впливає на свідомість не лише правопорушника, а також і на інших осіб, в тому числі і учасників екологічних відносин. Передбачаючи юридичну відповідальність за правопорушення у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, законодавець виходить із того, що власники природних ресурсів та природокористувачі зобов'язані сумлінно ставитись до виконання та дотримання правил використання природних ресурсів та охорони природи, усвідомлюючи при цьому, що заподіяна ними шкода навколишньому природному середовищу повинна бути компенсована. Тобто юридична відповідальність сприяє формуванню у громадян уявлення про непохитність існуючого правопорядку. Отже, юридична відповідальність має і таку мету як виховання громадян шляхом підвищення правосвідомості та правової культури.

Зазначені вище цілі юридичної відповідальності надають можливість визначити наступні функції юридичної відповідальності за правопорушення у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки:

1) компенсаційна функція, яка знаходить своє вираження у відшкодуванні заподіяної природним ресурсам, здоров'ю громадян, а в деяких випадках – майну фізичних та юридичних осіб, збитків у разі вчинення екологічного правопорушення. Отже, компенсаційна функція

юридичної відповідальності примушує правопорушника виконати свої обов'язки щодо поліпшення якісного стану навколишнього природного середовища;

2) превентивна (попереджувальна) функція має на меті попередження вчинення нових екологічних правопорушень, і тому її слід розглядати як один із засобів запобігання правопорушень;

3) каральна функція в екологічній сфері, яку слід розглядати в якості реакції держави на шкоду, заподіяну існуючому порядку використання природних ресурсів правопорушником. Перш за все, це покарання правопорушника, яке є не чим іншим, як засобом самозахисту суспільства від порушення умов його існування. Таким чином, каральна функція юридичної відповідальності у зазначеній сфері відносин, спрямована на покарання винних осіб, а також на відновлення порушеного стану суспільних відносин у сфері використання та охорони природи, а також забезпечення екологічної безпеки життя і здоров'я людей;

4) стимулююча функція юридичної відповідальності, яка спрямована на дотримання норм і додержання вимог екологічного законодавства і забезпечення екологічної безпеки всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання ;

5) виховна функція юридичної відповідальності, що реалізується шляхом формування у громадян поваги до екологічного законодавства, підвищення правосвідомості та їх екологічної культури, а також формування у громадян впевненості в стабільності екологічного правопорядку та захищеності їх екологічних прав й інтересів.

Таким чином, юридична відповідальність за екологічні правопорушення має на меті покарання винних, припинення і попередження порушень законодавства у сфері природокористування й охорони навколишнього природного середовища, а також відновлення порушених прав власників природних ресурсів і природокористувачів, відновлення якості навколишнього природного середовища, відтво-

рення природних ресурсів, приведення їх у стан, придатний для використання за цільовим призначенням⁷.

Зауважимо, що чинне екологічне законодавство вміщує правові норми, якими визначається переважно позитивне регулювання екологічних правовідносин, а в разі їх порушення відповідальність настає згідно з положеннями інших галузей права. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 211 Земельного кодексу України, громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за вчинені земельні правопорушення. Таким чином, юридична відповідальність у сфері охорони земель вміщує в себе практично весь комплекс елементів, притаманних іншим видам відповідальності у зв'язку з тим, що залежно від характеру земельного правопорушення вступає в дію певний механізм реалізації того чи іншого виду юридичної відповідальності.

Отже, юридична відповідальність за екологічні правопорушення являє собою сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, та іншим), які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Положення чинного екологічного законодавства України та права доктрина дозволяють визначити особливості юридичної відповідальності у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, які зводяться до наступних:

- 1) підставою відповідальності є екологічне правопорушення, об'єктом посягання якого є якісний, екологічно безпечний стан довкілля для життя і здоров'я людей;
- 2) реалізується в аспекті правовідносин;
- 3) передбачає застосування заходів державного примусу;

⁷ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссея», 2008. С. 176.

4) передбачає відшкодування шкоди, завданої елементам навколишнього природного середовища, здоров'ю людей, а у деяких випадках – майну громадян, юридичних осіб, державі;

5) може мати місце відшкодування збитків, завданих якісному стану елементам навколишнього природного середовища, у натуральній формі шляхом виконання робіт по відновленню порушеного стану природного ресурсу або природного об'єкту;

6) застосовується певний механізм її реалізації, характер якого залежить від виду правопорушення та який притаманний для конкретного виду юридичної відповідальності.

1.2 Поняття екологічного правопорушення як підстави юридичної відповідальності в екологічній сфері

У теоретичному та практичному розумінні проблеми юридичної відповідальності пов'язують із правопорушенням, що є логічно-правовим наслідком неправомірної поведінки особи, який суперечить припису правової норми. Тобто підставою юридичної відповідальності є правопорушення, а саме винне, протиправне діяння, що заподіює шкоду суспільству та вчинене право-дієздатною особою.

Проте притягнення особи до юридичної відповідальності зумовлює виникнення правовідносин, а це відбувається лише в тому випадку, коли конкретне протиправне діяння в якості такого та його юридичні ознаки передбачені в правовій нормі. Також неодмінною умовою цього є наявність у законі прямої вказівки про застосування відповідних заходів впливу до правопорушника, тобто правовою підставою відповідальності є правові норми, які закріплюють у галузі екології санкції за недотримання або порушення цих обов'язків⁸.

Отже, підставою для притягнення до юридичної відповідальності в екологічній сфері є факт вчинення екологічного правопорушення.

Термін «екологічне правопорушення» вперше на законодавчому рівні був запроваджений у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Під екологічним правопорушенням варто розуміти вину, протиправну дію або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення й охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність⁹.

Зміст екологічного правопорушення складають дії або бездіяльність, що суперечать вимогам еколого-правових норм. Практично, це винне, протиправне, екологічно небезпечне або екологічно шкідливе діяння, що зазіхає на встановлений порядок у сфері екологічної

⁸ Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища) – К. : Укр. інформаційно-правовий центр, 2001. – С. 59-60.

⁹ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссея», 2008. С. 176.

безпеки, природокористування, охорони навколишнього природного середовища, тобто екологічний правопорядок.

Екологічний правопорядок – це система встановлених екологічним законодавством норм і правил, які регулюють взаємодію людини, суспільства з навколишнім природним середовищем та використання природних ресурсів.

Загальна ознака екологічних правопорушень - спрямованість їх проти вимог про раціональне, комплексне, цільове використання природного ресурсу, проти вимог про збереження корисних властивостей, як самого ресурсу, який використовується, так і суміжних з ним.

Екологічне правопорушення характеризується такими рисами як: екологічна спрямованість; екологічна небезпека; екологічна протиправність.

Сутність екологічної спрямованості правопорушення полягає в тому, що поведінка конкретного правопорушника спрямована на негативну зміну стану навколишнього природного середовища, порушення відповідного правового режиму природних ресурсів.

Екологічна небезпека правопорушення у сфері екології включає не тільки імовірність, можливість порушення екологічних інтересів суспільства, але і підвищену небезпеку для існуючих екологічних зв'язків у самих екосистемах.

Екологічна протиправність обумовлюється тим, що будь-яке екологічне правопорушення з урахуванням об'єктивних властивостей являє собою протиправне діяння особи (фізичної або юридичної), що вчиняється шляхом дії або бездіяльності. Екологічна протиправність діяння означає невідповідність його вимогам правових норм у сфері екології. Воно полягає в повному або частковому невиконанні вимог, ігноруванні правил, закріплених нормами екологічного законодавства. При цьому треба мати на увазі, що протиправність екологічного правопорушення означає як невиконання норм законів у сфері екології, так і діючих у цій сфері підзаконних актів. В останньому випадку мова йде також і про норми, прийняті на локальному рівні правової регламентації. Порушення нормативних актів у сфері екології можуть виражатися як у формі активних дій (самовільне використання

природних ресурсів, порушення термінів внесення платежів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища тощо), так і в формі бездіяльності (невиконанні заходів щодо попередження і ліквідації екологічних наслідків та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище тощо)¹⁰.

Оскільки екологічне законодавство закріплює складну і багатогранну систему вимог щодо екологічної безпеки, раціонального природокористування й охорони навколишнього природного середовища, то порушення зазначених вимог і правил характеризується видовою різноманітністю. Залежно від того, у якій сфері вчинене екологічне правопорушення, можна розрізняти земельні, лісові, гірничі, атмосферно-повітряні та інші екологічні правопорушення.

Також правопорушення можна умовно поділити на дві групи: 1) правопорушення, які полягають у незаконному розпорядженні природними ресурсами та їх самовільному захваті (заняття самовільно земельної ділянки, самовільний обмін земельними ділянками тощо); 2) правопорушення, які пов'язані з порушеннями правил, порядку користування природними ресурсами.

Проте такий поділ є досить умовний. На практиці деякі критерії класифікації екологічних правопорушень можуть перетинатися між собою. Наприклад, самовільне заняття земельної ділянки може призвести до її забруднення, засмічення або псування.

Причини здійснення екологічних правопорушень можуть бути різноманітними. Зокрема: невідповідність законів; відсутність економічної основи виконання еколого-правової норми; недоліки організаційно-виконавчої діяльності; панування споживацької психології.

¹⁰ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. С. 177.

1.3. Склад екологічного правопорушення

Екологічним правопорушенням властиві загальні ознаки: об'єкт, суб'єкт, вина правопорушника, наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою суб'єкта і його наслідками. У ряді випадків обов'язковою ознакою такого правопорушення виступає наявність заподіяних збитків.

Сутність екологічного правопорушення визначається його складом: об'єкт правопорушення, об'єктивна сторона, суб'єкт правопорушення та суб'єктивна сторона правопорушення.

Одним з основних елементів складу екологічного правопорушення прийнято вважати об'єкт протиправного діяння.

У загальній теорії права об'єктом правопорушення визнається порушене матеріальне чи нематеріальне благо; соціальні цінності, в тому числі суспільний правопорядок, суспільні відносини, що охороняються правом.

В юридичній літературі еколого-правового спрямування пропонується виділяти загальний і спеціальний об'єкти екологічного правопорушення. Загальний об'єкт екологічних правопорушень — це встановлений і закріплений законом екологічний правопорядок. Його основу складає відношення суспільства до екологічної безпеки, раціонального природокористування і охорони навколишнього природного середовища. Будь-яке зазіхання на цей правопорядок є протиправним.

Загальний об'єкт екологічних правопорушень диференціюється на спеціальні об'єкти, що обумовлено комплексним характером суспільних відносин, пов'язаних з використанням природних ресурсів і охороною навколишнього природного середовища. Як спеціальні об'єкти екологічних правопорушень можна виокремити групи однорідних суспільних відносин, наприклад, щодо охорони і раціонального використання землі, вод, надр, тваринного і рослинного світу, атмосферного повітря тощо¹¹.

¹¹ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссея», 2008. С. 178.

Як відомо, стан природних ресурсів та довкілля в цілому впливає на стан життя та здоров'я людей. Такий взаємозв'язок дозволяє в якості об'єкта екологічного правопорушення виділити також життя та здоров'я людей.

Важливим елементом складу екологічних правопорушень виступають їх суб'єкти. Суб'єктом екологічного правопорушення можуть бути фізичні особи, у тому числі посадові особи та особи, які виконують організаційно-господарські та організаційно-розпорядчі функції, а також юридичні особи.

Суб'єктами екологічного правопорушення можуть виступати й органи державного управління та органи місцевого самоврядування. Зокрема, це може мати місце у випадках незаконного розпорядження природними ресурсами внаслідок чого порушується правопорядок щодо передачі природних ресурсів у власність або надання їх у користування.

У деяких випадках суб'єктами екологічних правопорушень можуть бути особи, наділені спеціальною правосуб'єктністю, тобто, які у відповідності до законодавства у певній сфері діяльності або реалізації певних функцій наділяються спеціальними правами та обов'язками. Мова йде про спеціальних суб'єктів екологічного правопорушення. Наприклад, згідно зі ст. 16 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»¹² шкода, заподіяна фізичним чи юридичним особам внаслідок аварії, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, незалежно від вини суб'єкта господарської діяльності, у власності або у користуванні якого перебуває об'єкт підвищеної небезпеки, відшкодовується суб'єктом господарської діяльності цим особам у повному обсязі, крім випадків, коли аварія виникла внаслідок непереборної сили або з умислу потерпілого. Таким чином, в даному випадку суб'єктом відповідальності виступає суб'єкт господарської діяльності, у власності або у користуванні якого є хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки.

Законом України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи»¹³ у

¹² Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.

¹³ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 16. Ст. 198.

ст. 22 встановлюється, що особи, з вини яких громадянам, підприємствам, установам і організаціям завдано майнової шкоди, пов'язаної з недодержанням встановлено законодавством режиму в зонах, що зазнали радіоактивного забруднення, повинні відшкодувати завдану потерпілим майнову шкоду у відповідності до чинного законодавства. Отже, суб'єктами правопорушення визнаються особи, до обов'язками яких є здійснення обов'язкових заходів щодо додержання спеціального режиму радіоактивно забруднених зон (зокрема, запобігання винесенню радіонуклідів з території зон і радіоактивному забрудненню навколишнього середовища; утримання території в належному санітарному і пожежобезпечному стані; застосування методів фіксації радіонуклідів на місцевості).

Суб'єктами екологічних правопорушень можуть не лише тільки власники природних ресурсів або природокористувачі. В певних випадках такими суб'єктами можуть виступати й ті особи, які не мають спеціальної природоресурсної правосуб'єктності. Наприклад, суб'єктами екологічних правопорушень можуть бути організації, установи, які розробляють містобудівну документацію, проекти розміщення об'єктів громадської забудови тощо.

Серед фізичних осіб до відповідальності за вчинення екологічного правопорушення притягуються як громадяни України, так й іноземні особи і особи без громадянства.

Також до суб'єктів екологічних правопорушень відносяться створені в Україні спільні підприємства, міжнародні об'єднання, міжнародні організації та інші міжнародні юридичні особи.

Самостійним елементом земельного правопорушення є суб'єктивна сторона. Суб'єктивну сторону зазначеного правопорушення становить вина, яка може бути як навмисною, так і необережною.

Державно-правова теорія і правозастосовна практика виходить із того, що не будь-яке протиправне діяння варто вважати правопорушенням, а лише те, котре здійснюється з вини особи¹⁴. Тобто вина відображає психічне відношення особи до вчиненої неправомірної дії чи бездіяльності, а також до заподіяних шкідливих наслідків. Мотиви і цілі

¹⁴ Марченко М.П. Теория государства и права : [учеб.] - [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – С. 625.

діяльності правопорушника можуть бути різноманітні. Зокрема, нехтування природоохоронним законодавством при здійсненні господарських проєктів. Це може проявлятися, наприклад, в забрудненні земель відходами виробництва, у недотриманні порядку проведення рекультивації земель після закінчення господарських робіт, знищення родючого шару ґрунту при проведенні певних господарських робіт, знищення родючих ґрунтів при будівництві тощо.

Правопорушення визнається вчинено навмисно, якщо особа, що його заподіяла, розуміла протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала його шкідливі наслідки та бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків¹⁵. При цьому варто враховувати, що забруднення, псування, засмічення чи знищення природних ресурсів з прямим умислом може виявитися найбільш небезпечним для здоров'я та життя людини, оточуючого її довкілля. Саме тому чинне законодавство передбачає, що юридичні і фізичні особи, винні в порушенні законодавства про раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки, несуть відповідальність згідно із законом.

Правопорушення визнається вчиненим з необережності, якщо особа, що його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, проте легковажно розраховувала на їх запобігання або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча і мала можливість їх передбачити¹⁶.

Відповідно до чинного законодавства існує ряд екологічних правопорушень, які вважаються правопорушеннями лише за наявності умислу. Зокрема, незаконне полювання (ст. 248 Кримінального кодексу України¹⁷); незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 Кримінального кодексу України); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252 Кримінального кодексу України).

¹⁵ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К. : Наукова думка, 1989. С. 153.

¹⁶ Там само. С. 153.

¹⁷ Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

Окремі екологічні правопорушення можуть бути вчинені з необережності. Наприклад, порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77 Кодексу України про адміністративні правопорушення); порушення законодавства про захист рослин (ст. 247 Кримінального кодексу України). Деякі екологічні правопорушення у сфері раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля можуть бути вчинені як навмисно, так і з необережності. Зокрема, забруднення атмосферного повітря (ст. 241 Кримінального кодексу України); знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245 Кримінального кодексу України); безгосподарське використання земель (ст. 254 Кримінального кодексу України).

Відповідальність суб'єкта за відсутності вини можлива лише у випадку, якщо шкода заподіюється джерелом підвищеної небезпеки, а також в інших випадках, прямо передбачених законодавством. Так, згідно зі ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»¹⁸ особи, що володіють джерелом підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам і юридичним особам, якщо не доведуть, що ця шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ або навмисних дій потерпілих.

Також аналогічний випадок передбачений ст. 72 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»¹⁹, згідно якої відповідальність оператора за ядерну шкоду є абсолютною, тобто настає незалежно від встановлення його вини. При цьому, оператор звільняється від відповідальності за ядерну шкоду, якщо вона заподіяна ядерними інцидентом, що виник безпосередньо як наслідок стихійного лиха виняткового характеру, збройного конфлікту, воєнних дій, громадської війни або повстання.

Згідно зі ст. 1171 Цивільного кодексу України²⁰ шкода, завдана у стані крайньої необхідності, підлягає відшкодуванню. Так, дії, що привели до забруднення або псування земель, слід розглядати як правомірні, якщо вони були вчинені у стані крайньої необхідності.

¹⁸ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

¹⁹ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.

²⁰ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Проте особа, яка завдала шкоду якісному стану земель, зобов'язана її відшкодувати.

Вирішуючи питання про застосування правових санкцій, необхідно з'ясувати правомірність їх застосування до конкретної особи. Відповідальність може бути застосована до особи, яка здатна контролювати свою поведінку, розуміє протиправність своїх дій, діє свідомо і добровільно, досягла певного віку, не позбавлена тих чи інших прав судом, тобто є деліктоздатною, а відтак – зобов'язана вживати заходів щодо запобігання негативному і екологонебезпечному впливу своєї діяльності на природу та сприяти ліквідації наслідків цього впливу.

На погляд науковців, більшість заборон екологічного характеру пов'язана з правами та обов'язками учасників відповідних суспільних відносин. Порушення цих прав і обов'язків тягне за собою застосування тих або інших санкцій у порядку, визначеному процесуальним законодавством. Між юридичною відповідальністю і санкцією існує прямий і зворотний зв'язок, який виявляється у процесі застосування санкцій до порушників екологічного законодавства. Цей процес – внутрішня форма життя санкцій. У застосуванні санкцій виявляється сутність юридичної відповідальності в цілому і в екологічній сфері, зокрема²¹.

Об'єктивну сторону екологічного правопорушення складає протиправне діяння, що суперечить вимогам екологічного законодавства та посягає на екологічний правопорядок. Воно за своєю природою є суспільно шкідливим та може бути вчинено як способом активної дії так і бездіяльності.

Об'єктивна сторона екологічного правопорушення характеризується такими ознаками: 1) протиправність дії чи бездіяльності щодо навколишнього природного середовища, окремих природних ресурсів, життя та здоров'я людей; 2) спричинення шкоди чи загроза її спричинення якісному стану довкілля чи здоров'ю людей; 3) причинний зв'язок між протиправним діянням та негативними наслідками, заподіяними довкіллю, здоров'ю населення.

²¹ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 295.

Протиправність є суттєвою і важливою ознакою правопорушення. Не будь-яке діяння є правопорушенням, а лише те, яке здійснюється з порушенням встановлених чинним законодавством спеціальних правил землекористування і спричиняє забруднення або псування земель. Наприклад, зберігання та видалення відходів повинне здійснюватись у місцях, визначених органами місцевого самоврядування з врахуванням вимог земельного та природоохоронного законодавства за наявності спеціальних дозволів, в яких визначені обсяги відходів відповідно до встановлених лімітів та умови їх зберігання (ст. 33 Закону України «Про відходи»)²².

Протиправна поведінка порушника порядку охорони природи є соціально шкідливою. Це полягає в тому, що винна особа допускає дію чи бездіяльність, заборонену нормою права, підриваючи тим самим законодавчо встановлені основні принципи охорони навколишнього природного середовища.

Отже, правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища та забезпечення раціонального природокористування проявляються у формі активних дій і бездіяльності. Так, аналізуючи положення ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»²³ можна дійти висновку, що неправомірна дія щодо якісного стану земель може проявлятися у наступних формах: забруднення земель хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами; засмічення відходами та неочищеними водами; використання земель не за призначенням, а також способами, що погіршують їх якісний стан.

Зокрема, псування та забруднення земель може відбуватися і шляхом бездіяльності, тобто невчинення відповідних дій, які землекористувач зобов'язаний був учинити у сфері охорони якісного стану земельних ресурсів. Наприклад, відсутність техніко-економічного обґрунтування проєктів і проєктно-кошторисної документації стосовно заходів щодо попередження псування земель. Наслідком такої бездіяльності є порушення природного стану земель, що може створити небезпеку для довкілля та здоров'я людей. Зауважимо, що бездіяльність

²² Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні : [монографія]. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2010. С. 138.

²³ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350.

є результатом невиконання природоохоронних заходів, безконтрольності з боку посадових та інших уповноважених осіб, внаслідок чого відбувається вчинення правопорушення²⁴.

Однією із суттєвих ознак екологічного правопорушення як неправомірного діяння є суспільна небезпека. При цьому необхідно мати на увазі, що при визначенні ступеня суспільної небезпеки необхідно враховувати не лише настання реальних шкідливих наслідків, але й тих, які могли настати. Так, небезпека для довкілля може проявлятися в настанні або загрозі настання таких наслідків, як загибель рослин чи тварин, лісового фонду; деградація земель; зменшення земельного покриву, що впливає на виробництво сільськогосподарської продукції; зміна клімату; настання змін хімічного, фізичного і біологічного складу земель тощо.

Отже, суспільно небезпечним діянням, що призводить до погіршення стану навколишнього природного середовища або вимог природокористування слід вважати порушення спеціальних правил забезпечення екологічної безпеки у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища.

Об'єктивна сторона екологічного правопорушення, крім протиправного діяння, що порушує вимоги екологічного законодавства, характеризується також шкодою або загрозою заподіяння шкоди природним ресурсам, довкіллю чи здоров'ю людини. Шкода, заподіяна природним ресурсам має свої особливості.

Шкода, яка заподіяна внаслідок порушення екологічного законодавства, може проявлятися в різноманітних і своєрідних формах. Така шкода може виступати як зменшення природних ресурсів внаслідок їх знищення, пошкодження, виснаження природних об'єктів, забруднення та засмічення навколишнього природного середовища та його окремих елементів, а також негативні зміни природного середовища в результаті впливу на нього людської діяльності, створення умов, що порушують екологічну рівновагу тощо.

²⁴ Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні : [монографія]. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2010. С. 139.

В юридичній літературі пропонується шкоду розглядати як економічного характеру, так й екологічного, тобто економічну та екологічну шкоду.

При цьому, екологічна шкода порушує екологічні інтереси суспільства та процеси, які відбуваються в біосфері, економічна шкода має своїм об'єктом майнові інтереси конкретного землевласника й землекористувача та проявляється в заподіянні їм прямих та непрямих збитків.

Під зазначеною шкодою в правовому аспекті розуміють ті негативні наслідки дії або бездіяльності, яких при сучасних умовах можна було б уникнути, не порушуючи екологічних зв'язків і існуючого співвідношення економічних і екологічних інтересів суспільства²⁵.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони екологічного правопорушення виступає причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкідливими наслідками. Причинно-наслідковий зв'язок передбачає, що між поведінкою заподіювача шкоди і шкодою, що настала, є зв'язок причини і наслідку, тобто шкода повинна виступати як об'єктивний наслідок негативної поведінки заподіювача шкоди.

При відсутності такого зв'язку сам факт заподіяння збитків навколишньому природному середовищу в цілому або окремим його елементам не можна визнати правопорушенням, вчиненим конкретною особою.

Щоб виступати підставою юридичної відповідальності, екологічне правопорушення повинне бути належним чином виявлене і зафіксоване. Дану функцію здійснюють уповноважені органи і посадові особи.

²⁵ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одісей», 2008. С. 179.

1.4 Класифікація екологічних правопорушень

Відповідно до структури екологічних правовідносин, юридична відповідальність в екологічній сфері становить певну систему, а її класифікація може проводитись залежно від різних критеріїв.

Найбільше визнання отримав поділ юридичної відповідальності на види по її галузевій належності: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна, дисциплінарна. Проте це зовсім не означає, що існує стільки видів відповідальності, скільки є галузей права.

На думку науковців²⁶, для класифікації відповідальності на види має значення вид правопорушення. Але, з нашої точки зору, найбільш характерно вид юридичної відповідальності визначає також і санкція, що встановлюється за той чи інший вид правопорушення. Отже, доцільно проводити класифікацію видів юридичної відповідальності в екологічній сфері, залежно від ступеня тяжкості правопорушення й застосовуваних санкцій та інших заходів реагування.

Так, якщо в основу класифікації екологічних правопорушень буде покладений вид відповідальності, характер застосовуваних санкцій, то можна розрізнити кримінальні злочини, адміністративні проступки, дисциплінарні і цивільно-правові правопорушення.

Наявність такої класифікації пов'язана з тим, що екологічне право як самостійна галузь права не містить усього комплексу правових санкцій, що застосовуються до суб'єктів екологічних правопорушень. Тому для боротьби із зазначеними правопорушеннями використовуються ті санкції, які застосовуються в інших галузях національного права (кримінальному, адміністративного, цивільному, трудовому, господарському тощо).

Проте для застосування відповідних санкцій необхідно, щоб порушення екологічного законодавства одночасно виступало і порушенням норм інших галузей права. Наприклад, ст. 241 Кримінального кодексу України встановлюється кримінальна відповідальність за забруднення атмосферного повітря внаслідок порушення спеціальних правил. При цьому, такі спеціальні правила передбачені

²⁶ Основи государства и права : [учеб. пособ. / под ред. В.В. Комарова]. Х. : Нац. юрид. акад. Украины, 1999. С. 43.

екологічним законодавством. Зокрема, під спеціальними правилами слід розуміти нормативи, що встановлюються в галузі охорони атмосферного повітря. У відповідності до ст. 5 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» такими нормативами є наступні: 1) нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; 2) нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; 3) нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; 4) нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; 5) технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Перелік екологічних правопорушень закріплений у ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також в галузевому природоресурсному законодавстві. Проте законодавчими актами може бути встановлена відповідальність й за інші порушення екологічного законодавства.

Класифікація екологічних правопорушень може проводитися за різними критеріями. Так, з урахуванням суб'єктного складу виокремлюються три види екологічних правопорушень: 1) які вчинені власниками природних ресурсів; 2) які вчинені природокористувачами; 3) особами, які не є власниками природних ресурсів або природокористувачами.

Окрему групу екологічних правовідносин складають ті, які пов'язані з порушенням права власності на природні ресурси, зокрема реалізації повноваження володіння, користування та розпорядження природними ресурсами. Наприклад, укладання угод з порушенням земельного законодавства; самовільне зайняття земельних ділянок (ст. 211 Земельного кодексу України²⁷); самовільне користування надрами (ст. 65 Кодексу України про надра²⁸); самовільній заготівлі сіна та випасання худоби на лісових ділянках; порушенні порядку заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів,

²⁷ Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

²⁸ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 341.

грибів, ягід тощо (ст. 105 Лісового кодексу України²⁹) та інші правопорушення.

За об'єктом екологічні правопорушення класифікуються на земельні, лісові водні, надрові, фауністичні, флористичні, атосфероохоронні та інші. Зазначена класифікація має практичне значення з точки зору належного правового регулювання та розробки практичних заходів щодо охорони того чи іншого природного ресурсу або природного об'єкту.

Також в юридичній літературі пропонується проводити класифікацію екологічних правопорушень за об'єктом посягання групи однорідних екологічних правопорушень і конкретизації видів правової поведінки суб'єкта:

1) протиправне знищення чи пошкодження природних ресурсів (наприклад, забруднення і засмічення вод, знищення або пошкодження лісів, лісових культур, пошкодження сільськогосподарських та інших земель);

2) погіршення об'єктів навколишнього природного середовища (наприклад, вибіркова розробка багатих родовищ корисних копалин, що приводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин);

3) порушення правил передачі у власність, надання в користування природних об'єктів, пов'язані з можливим заподіянням шкоди навколишньому природному середовищу (наприклад, введення в експлуатацію підприємств і інших об'єктів без споруджень, що запобігають забрудненню і засміченню вод);

4) бездіяльність, невиконання правил (невиконання правил охорони надр);

5) використання природних ресурсів з корисливих мотивів (незаконне збирання дикорослих рослин)³⁰.

В залежності від складу екологічні правопорушення можуть бути класифіковані на екологічні проступки (зокрема, адміністративні,

²⁹ Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170.

³⁰ Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. С. 181.

цивільно-правові, дисциплінарні) та екологічні злочини (кримінальні правопорушення).

Таким чином, юридична відповідальність за екологічні правопорушення настає у випадках вчинення саме екологічного правопорушення з особливим об'єктом посягання та характеризується наявністю певних механізмів її реалізації, які притаманні конкретним видам юридичної відповідальності.

Питання для самоконтролю

1) В чому полягає сутність юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства?

2) Що собою являє перспективна (позитивна) юридична відповідальність в екологічній сфері?

3) Що собою являє ретроспективна (негативна) юридична відповідальність в екологічній сфері?

4) Чи виникають правовідносини внаслідок притягнення винної особи до юридичної відповідальності?

5) Назвіть цілі юридичної відповідальності.

6) Які функції юридичної відповідальності за екологічні правопорушення?

7) Що собою являє юридична відповідальність за екологічні правопорушення?

8) Назвіть особливості юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

9) Що собою являє екологічне правопорушення?

10) Що виступає підставою юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства?

11) Що таке екологічний правопорядок?

12) Назвіть загальні ознаки екологічного правопорушення.

13) Назвіть склад екологічного правопорушення.

14) Що собою являє об'єкт екологічного правопорушення?

15) Хто виступає суб'єктом екологічного правопорушення?

16) Охарактеризуйте суб'єктивну сторону екологічного правопорушення.

17) Якими ознаками характеризується об'єктивна сторона екологічного правопорушення?

18) За якими критеріями здійснюється наукова класифікація екологічних правопорушень?

Виконати завдання

1. Громадянин С. із сім'єю та друзями виїхали на відпочинок у вихідний день і розташувалися у лісозахисній зоні поблизу річки. Там вони розмістили під тентом автомобіль, розташували намети, розвели вогнище. Громадянин С. вирішив помити автомобіль, який за час їзди забруднився.

За цим заняттям їх затримав інспектор з охорони навколишнього природного середовища, який склав протокол про порушення вимог загального і спеціального природокористування. У суді громадянин С. пояснив, що машину він мив спеціальним шампунем. Що ж стосується розведення багаття, то, наскільки йому відомо, заборони з цього приводу немає.

Чи мало місце порушення вимог екологічного законодавства у даному випадку? Вирішити справу.

2. Целюлозно-паперова фабрика здійснювала скидання стічних вод через очисні споруди, будівництво яких повністю не було завершено. У зв'язку з цим стало неможливим використання річки для ведення рибного господарства та питного водопостачання.

Контролюючі органи звернулися до прокурора області з проханням притягнення до відповідальності винних осіб за порушення чинного законодавства.

Чи мало місце порушення екологічного законодавства ?

3. Лісгосп уклав договір оренди з добровільним спортивним товариством «Промінь» про надання земельної ділянки лісгосподарського призначення строком на 5 років для культурно-оздоровчої і туристичної діяльності.

Спортивне товариство розпочало вирубку дерев, планування території під будівництво тенісних кортів, жилих і нежилых приміщень капітального типу. Лісгосп заявив, що вирубка здійснюється незаконно і звернувся з позовом до суду про відшкодування заподіяних збитків.

Яке рішення повинен прийняти суд?

РОЗДІЛ 2: АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

2.1 Поняття та особливості адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства

Адміністративна відповідальність виступає одним із репресивних видів юридичної відповідальності і пов'язана із застосуванням уповноваженими державними органами, посадовими особами адміністративних стягнень до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративного проступку в галузі раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки життя і здоров'я людей та довкілля.

В правовій літературі під адміністративною відповідальністю у сфері охорони навколишнього природного середовища розуміється застосування уповноваженими на те органами держави адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, що порушують вимоги та встановлений екологічний правопорядок³¹. Таким чином, сутність адміністративної відповідальності полягає в застосуванні уповноваженими державними органами адміністративних стягнень до осіб, винних у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері природокористування, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки.

Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про раціональне природокористування, про охорону навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення³² (далі – КпАП України).

Адміністративна відповідальність настає за такі винні і протиправні порушення екологічного законодавства, вчинені умисно або з необережності у сфері використанні й охороні природних ресурсів, що за ступенем своєї небезпеки не потребують кримінального

³¹ Шемшученко Ю.С. Административная ответственность в области охраны окружающей среды. К. : О-во Знание, 1987. С. 11.

³² Відомості Верховної Ради України. 1984. Додаток № 51. Ст. 1122.

переслідування, тобто така відповідальність покладається на винних осіб лише за ті проступки, які не мають значної суспільної небезпеки і передбачені чинним адміністративним законодавством.

Загальне поняття адміністративного правопорушення (проступку) закріплюється у ст. 9 КпАП України та являє собою протиправну, винну (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків (ст. 10 КпАП України).

Адміністративне правопорушення визнається вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити (ст. 11 КпАП України).

Отже, протиправний характер екологічного адміністративного проступку впливає з факту його заборони саме екологічним законодавством. Якщо яка-небудь особа притягається до адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства, мають бути встановлені протиправність дій чи бездіяльності та наявність вини. При цьому Кодекс України про адміністративні правопорушення містить перелік обставин, що обтяжують або пом'якшують адміністративну відповідальність, а також обставини, які виключають можливість застосування адміністративної відповідальності (особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або яка була в стані неосудності, не підлягає адміністративній відповідальності).

Так, згідно ст. 34 Кодексу України про адміністративні правопорушення обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються: 1) щире розкаяння винного; 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди; 3)

вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин; 4) вчинення правопорушення неповнолітнім; 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються: 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її; 2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, а також вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення; 3) втягнення неповнолітнього в правопорушення; 4) вчинення правопорушення групою осіб; 5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин; 6) вчинення правопорушення в стані сп'яніння (ст. 35 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Конкретні склади адміністративних екологічних правопорушень із зазначенням суб'єктів відповідальності, санкцій, правомочностей органів щодо застосування заходів адміністративної відповідальності передбачені главою VII Кодексу України про адміністративні правопорушення. При цьому чинне адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення земельного, водного, лісового законодавства, законодавства про надра, охорону атмосферного повітря, охорону об'єктів тваринного світу, екологічну безпеку тощо. Саме тому адміністративна відповідальність вважається найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Таким чином, підставою для притягнення винних до такої відповідальності є адміністративне правопорушення, тобто протиправна винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на право власності на природні ресурси, встановлений порядок управління, природокористування, права та інтереси суб'єктів природокористування і передбачений режим використання, відтворення та охорони даних ресурсів чи порушення при цьому норм екологічної безпеки³³. Варто зауважити, що протиправний характер адміністративного проступку

³³ Андрейцев В.І. Правові засади земельної реформи і приватизації земель в Україні : [навч.-практ. посіб.]. К. : Істина, 1999. С. 90.

впливає із факту його заборони законом, зокрема, законодавством про охорону та раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Суб'єктом адміністративного правопорушення є фізична особа, яка завдає своїми протиправними діями шкоди об'єкту посягання. На погляд науковців, у чинному адміністративному законодавстві визначення суб'єкта не сформульовано, визнаються лише його характеристики, зокрема вік, осудність та спеціальні ознаки³⁴.

Отже, важливою передумовою настання адміністративної відповідальності особи за вчинення екологічного правопорушення є досягнення нею певного віку. Відповідно до чинного адміністративного законодавства, відповідальність за порушення екологічного законодавства може бути покладена як на громадян, іноземних громадян, осіб без громадянства, так і на посадових осіб, які наділені адміністративною дієздатністю. Підлягають адміністративній відповідальності за порушення екологічного законодавства громадяни, які на момент вчинення адміністративного правопорушення досягли 16-річного віку.

Поняття осудності характеризується обов'язковою наявністю двох основних критеріїв, що визначають об'єктивно існуючі психічні властивості особи – інтелектуальної та вольової ознак. Інтелектуальна ознака осудності – це можливість суб'єкта критично (аналітично) сприймати навколишню дійсність. До обсягу критичного (аналітичного) сприйняття дійсності у правовій науці відносять усвідомлення особою фактичного боку своєї поведінки, тобто тільки дій (формальний склад) та діяння, наслідків та причинного зв'язку між ними (матеріальний склад)³⁵.

Вольова ознака осудності полягає у здатності особи свідомо контролювати свої вчинки, керувати ними, долати перепони на шляху до поставленої мети. У вольових діях (бездіяльності) особи знаходить своє відображення її відношення до навколишнього природного середовища, виявляє себе активна роль свідомості³⁶.

У відповідно до положень ст. 20 КпАП України не допускається адміністративна відповідальність особи, яка під час вчинення

³⁴ Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (Адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 63.

³⁵ Скірянський І.В., Світлак І.І., Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : монографія. Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. С. 139-140.

³⁶ Гужій Т. До питання про суб'єкт адміністративного делікту. *Вісник прокуратури*. 2007. № 10 (76). С. 105.

протиправної дії або бездіяльності перебувала у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоща чи іншого хворобливого стану.

Згідно зі ст. 14 КпАП України посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за вчинення тільки тих адміністративних правопорушень, які пов'язані з недодержанням вимог щодо охорони природи, забезпечення виконання яких входило до їх службових обов'язків. Тобто в такому випадку повинна бути сукупність службових обов'язків та адміністративного проступку. Якщо особа вчинила поступок, не пов'язаний з виконанням службових обов'язків, вона несе відповідальність нарівні з громадянами.

Законом України «Про державну службу»³⁷ посадовими особами вважаються керівники і заступники керівників державної служби, які займають вищу посаду державної служби в державному органі, до посадових обов'язків якої належить здійснення повноважень з питань державної служби та організації роботи інших працівників у цьому органі (ст. 2), тобто здійснення організаційно-розпорядчих функцій. Проте в правовій літературі виокремлюється ще й така ознака посадових осіб як владно-розпорядчий характер їх діяльності, що спрямовується на організацію і забезпечення ефективного функціонування підпорядкованих їм органів та структурних підрозділів. Саме ця ознака вважається визначальною для змісту поняття «посадова особа», оскільки вона пов'язана з особливими, посадовими повноваженнями такими як: право видавати акти, накладати дисциплінарні стягнення чи заохочувати підлеглих службовців, здійснювати у межах своїх повноважень інші дії, які породжують правові наслідки³⁸.

В юридичній літературі дискусійним є питання про адміністративну відповідальність юридичних осіб. Помітною при цьому є тенденція від повного заперечення такої відповідальності до її повного визнання. По суті економічні та інші санкції, що застосовуються до юридичних осіб за порушення екологічного та природоресурсного законодавства,

³⁷ Відомості Верховної Ради України. 2016. № 4. Ст. 43.

³⁸ Скірський І.В., Світлак І.І., Сухорєбра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : монографія. Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. С. 147.

за своєю правовою природою є заходами адміністративної відповідальності. Адміністративні санкції до юридичних осіб передбачені такими законами України як: «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності»³⁹, «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»⁴⁰, «Про виключну (морську) економічну зону України» та іншими⁴¹.

Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» юридичні особи за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України несуть відповідальність, встановлену статтями 22-26 Закону, а саме: незаконна розвідка природних ресурсів виключної (морської) економічної зони України (ст. 22); порушення правил безпечності експлуатації споруд, що знаходяться у виключній (морській) економічній зоні України (ст. 23); незаконне видобування природних ресурсів у межах виключної (морської) економічної зони України (ст. 24); незаконне забруднення будь-яким способом морського середовища виключної (морської) економічної зони України (ст. 26).

Незважаючи на той факт, що законодавець у цьому випадку не називає відповідальність юридичних осіб адміністративною, вона за всіма ознаками є саме такою. Це обумовлюється тим, що за зазначені правопорушення юридичні особи притягуються до відповідальності шляхом застосування таких санкцій як штрафи, конфіскація засобів і знарядь, із застосуванням яких вчинено правопорушення, конфіскація незаконно добутих природних ресурсів, які за своєю юридичною природою відносяться до адміністративних санкцій.

Проте вище зазначену відповідальність юридичних осіб за незаконну промислову діяльність, на нашу думку, можна реалізовувати шляхом застосування адміністративно-господарських санкцій або штрафних санкцій у відповідності до положень Господарського кодексу України.

³⁹ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 46. Ст. 411.

⁴⁰ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 27.

⁴¹ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 21. Ст. 152.

2.2 Види адміністративних правопорушень в екологічній сфері

Адміністративне законодавство передбачає відповідальність за порушення екологічного законодавства. При цьому склади адміністративних правопорушень у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки залежно від об'єкта посягання можна класифікувати на певні групи:

1) *адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель*: псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52 КпАП України); порушення правил використання земель (ст. 53 КпАП України); приховування або перекручення даних земельного кадастру (53-2 КпАП України); несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КпАП України).

Варто зауважити, що в юридичній літературі земельно-правового спрямування земельні правопорушення поділяють на власне земельне правопорушення і земельне правопорушення екологічної спрямованості.

Земельне правопорушення екологічної спрямованості полягає в тому, що об'єктом такого адміністративного земельного правопорушення виступає земля як природний об'єкт, тобто вчинення такого правопорушення, пов'язано із заподіянням шкоди якісному стану земель. Зокрема, псування та забруднення земель; порушення правил використання земель.

Проте, на думку науковців, такий поділ багато в чому є досить умовним, оскільки, наприклад, таке правопорушення як несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель або неприведення їх у стан, придатний для використання за призначенням (ст. 54 КпАП України) містить три склади адміністративних правопорушень: 1) несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель; 2) невиконання обов'язків щодо приведення тимчасово займаних земель у стан, придатний для використання їх за призначенням; 3) невиконання умов знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту⁴²;

⁴² Корнєв Ю.В. Земельне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 120-121.

2) адміністративні правопорушення щодо охорони і використання вод: порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59 КпАП України); порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення (ст. 59-1 КпАП України); порушення правил водокористування (ст. 60 КпАП України); пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв (ст. 61 КпАП України); невиконання обов'язків по реєстрації в судових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами (ст. 62 КпАП України).

Склади порушень водного законодавства умовно також можна поділити на певні групи: 1) порушення права державної власності на води; 2) забруднення, засмічення та виснаження вод, невиконання заходів щодо запобігання шкідливим діям вод; 3) недотримання умов та вимог щодо водокористування, пошкодження водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації.

У відповідності до положень ст. 110 Водного кодексу України⁴³ відповідальність за порушення водного законодавства несуть особи, які винні у: 1) самовільному захопленні водних об'єктів; 2) забрудненні та засміченні вод; 3) порушенні режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та на землях водного фонду; 4) руйнуванні русел річок, струмків та водостоків або порушенні природних умов поверхневого стоку під час будівництва і експлуатації автошляхів, залізниць та інших інженерних комунікацій; 5) введенні в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без очисних споруд чи пристроїв належної потужності; 6) недотриманні умов дозволу або порушенні правил спеціального водокористування; 7) самовільному проведенні гідротехнічних робіт (будівництво ставків, дамб, каналів, свердловин); 8) порушенні правил ведення державного обліку вод або перекрученні чи внесення недостовірних відомостей в документи державної статистичної звітності; 9) пошкодженні водогосподарських та гідрометричних споруд і пристроїв, порушенні правил експлуатації та встановлених режимів їх роботи; 10) незаконному створенні систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливу каналізацію та несанкціоноване скидання зворотних вод; 11)

⁴³ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.

порушенні правил охорони внутрішніх морських вод та територіального моря від забруднення та засмічення та інші;

3) *адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони надр*: порушення права державної власності на надра (ст. 47 КпАП України); порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57 КпАП України); порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58 КпАП України).

Так, згідно ст. 57 Кодексу України про адміністративні правопорушення порушення вимог щодо охорони надр може проявлятися у наступних неправомірних діяннях: 1) самовільна забудова площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, зв'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; 2) вибіркова відробка багатих ділянок родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне розубожування корисних копалин при видобування, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів; 3) втрата маркшейдерської документації, невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквідуються або консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і бурових свердловин на час консервації; 4) порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах.

Варто зауважити, що правова охорона надр являє собою систему закріплених законодавством організаційних, технологічних, екологічних, правових заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання надр, охорону надр і корисних копалин, недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, а також запобігання шкідливому впливу гірничих робіт на стан навколишнього природного середовища, життя і здоров'я людей.

Таким чином дієвим способом в системі заходів щодо забезпечення раціонального використання і охорони надр виступає юридична відповідальність, зокрема адміністративна, за порушення законодавства за надра. У зв'язку з цим в юридичній літературі пропонується порушення правил користування надрами, передбачених законодавством, умовно поділити на певні групи: 1) правопорушення щодо самовільного проведення геологорозвідувальних робіт, самовільної розробки надр, забудови площ залягання корисних копалин та інші дії, які посягають на право власності Українського народу на надра; 2) правопорушення, пов'язані з охороною праці і технікою безпеки при користуванні надрами; 3) правопорушення, які мають чітко виражений екологічний характер⁴⁴;

4) *адміністративні правопорушення в галузі використання і охорони лісів*: порушення права державної власності на ліси (ст. 49 КпАП України); незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63 КпАП України); порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64 КпАП України); незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65 КпАП України); знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65-1 КпАП України); знищення або пошкодження підросту в лісах (ст. 66 КпАП України); здійснення лісокористування не у відповідності з метою та вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67 КпАП України); порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини (ст. 68 КпАП України); пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду (ст. 69 КпАП України); самовільне сінокосіння і випасання худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід (ст. 70 КпАП України); введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71 КпАП України); пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками, що спричиняє його усихання чи захворювання

⁴⁴ Пльків Н.В., Гаєцька-Колотило Я.З. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. С. 160.

(ст. 72 КпАП України); засмічення лісу відходами (ст. 73 КпАП України); знищення або пошкодження лісо осушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст. 74 КпАП України) тощо.

Підстави притягнення до юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства також вміщують положення й Лісового кодексу України. Зокрема, згідно зі ст. 105 Лісового кодексу України відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи які, винні у: 1) незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників; 2) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, порушенні інших вимог пожежної безпеки в лісах; 3) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтоплення, осушення та інших видів шкідливого впливу; 4) засміченні лісів побутовими і промисловими відходами; 5) порушенні строків лісовідновлення та інших вимог щодо ведення лісового господарства; 6) знищенні або пошкодженні лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках, а також природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу; 7) порушенні правил зберігання, транспортування та застосування засобів захисту лісу, стимуляторів росту, мінеральних добрив та інших препаратів; 8) розкорчовуванні лісових ділянок і використанні їх не за призначенням; 9) самовільній заготівлі сіна та випасання худоби на лісових ділянках; 10) порушенні правил заготівлі лісової підстилки, лікарських рослин, дикорослих плодів, горіхів, ягід, грибів тощо; 11) заготівлі лісових ресурсів засобами, що негативно впливають на стан і відтворення лісів та інші порушення.

Отже, підставою притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог раціонального використання та охорони лісів слід вважати винне, протиправне діяння, що не відповідає приписам лісового законодавства України та посягає на встановлений порядок лісокористування та охорону лісового фонду;

5) *адміністративні правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря*: порушення порядку здійснення викиду

забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78 КпАП України); порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1 КпАП України); недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст. 79 КпАП України); випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 80 КпАП України); експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах (ст. 81 КпАП України).

Варто зауважити, що у зв'язку із природними властивостями атмосферного повітря та об'єктивною специфікою даного об'єкта, на правовому рівні не встановлюються та не регулюються питання щодо права власності на атмосферне повітря і права користування ним у широкому понятті цих юридичних категорій. Саме тому особливість правової охорони атмосферного повітря полягає в тому, що законодавство зосереджує увагу на правовому регулюванні охоронних відносин, Відтак в законодавстві про охорону атмосферного повітря переважають охоронні правові норми.

Наприклад, враховуючи положення чинного екологічного та адміністративного законодавства України, порушенням вимог щодо охорони атмосферного повітря слід вважати наступні: 1) викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів; 2) введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря; 3) порушення правил експлуатації, а також невикористання встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу;

4) недодержання екологічних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції або прийняття в експлуатацію об'єктів чи споруд, а так само недодержання строків, встановлених для кожного етапу будівництва природоохоронних об'єктів чи споруд, або строків прийняття їх в експлуатацію; 5) випуск в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи; 6) експлуатація громадянами автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного, утворюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи тощо.

Таким чином, охорона атмосферного повітря може здійснюватися шляхом: охорони інших природних ресурсів, які впливають на стан атмосферного повітря, а також шляхом регулювання господарського впливу на атмосферне повітря;

б) *адміністративні правопорушення у сфері використання і охорони тваринного та рослинного світу*: порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85 КпАП України); виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування об'єктів тваринного або рослинного світу (ст. 85-1 КпАП України); експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисними обладнаннями (ст. 86-1 КпАП України); порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст. 87 КпАП України); незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу (ст. 88 КпАП України); порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного світу або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або у напіввільних умовах (ст. 88-1 КпАП України); жорстоке поводження з тваринами (ст. 89 КпАП України); порушення вимог щодо охорони видів тварин та рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90 КпАП України) та інші.

Наприклад, якщо проаналізувати положення ст. 85 КпАП України можна виокремити види порушень, які пов'язані із порушенням правил використання об'єктів тваринного світу, а саме:

1) Полювання без належного на те дозволу. Відповідно до п. 1 ст. 20 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»⁴⁵ до таких порушень слід віднести: 1) полювання без документів, визначених ст. 14 зазначеного Закону, тобто без посвідчення мисливця; без щорічної контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита; без дозволу на добування мисливських тварин та інші; 2) полювання на тварин, які не зазначені у дозволах на добування мисливських тварин або понад встановлену в цих дозволах норму.

2) Полювання в заборонених місцях. В юридичній літературі пропонується під цим терміном розуміти полювання в таких місцях, де воно взагалі заборонено або де для його організації і проведення потрібно мати спеціальний дозвіл⁴⁶.

3) Полювання у заборонений час. Строки полювання визначаються положеннями ст. 19 Закону України «Про мисливське господарство та полювання».

4) Полювання забороненими зброями або способами. При цьому до заборонених зброях полювання відносять: клеї, петлі, підрізи, закоти, гачки, самостріли, отруйні та анестезуючі принади, вибухові речовини, не мисливську вогнепальну, пневматичну та іншу стрілецьку зброю тощо (п. 4 ст. 20 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»). Забороненими способами полювання є такі як: полювання з під'їзду на автотранспорті, а також на плавучих засобах з працюючим двигуном; полювання з літаків та вертольотів; шляхом руйнування житла тварин, бобрових загат, гнізд птахів, заливання нір звірів та інші протиправні способи.

5) Полювання на заборонених для добування тварин та інші порушення правил використання об'єктів тваринного світу, визначених законодавством.

⁴⁵Відомості Верховної Ради України. 2000. № 18. Ст. 132.

⁴⁶ Скірський І.В., Світлак І.І., Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення правил полювання та рибальства : монографія. Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2012. С. 104-105

Грубим порушенням правил рибальства вважається рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів, у розмірах, що перевищують встановленні ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову (ч. 4 ст. 85 КпАП України).

Крім цього, згідно з п. 3.15 Правил любительського та спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 р. № 19, забороняється лов водних живих ресурсів способом спускання води з рибогосподарських водних об'єктів;

7) *адміністративні екологічні правопорушення у сфері забезпечення екологічної безпеки.* До цієї групи правопорушень можна віднести наступні:

1) невиконання правил і норм екологічної безпеки у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій (ст. 90-1 КпАП України);

2) невиконання вимог екологічної безпеки та іншим вимогам щодо охорони довкілля у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1 КпАП України);

3) недопущення наднормативних викидів і скидів забруднюючих речовин (ст. 59-1, ст. 78 КпАП України);

4) порушення вимог щодо зберігання, транспортування, використання, знешкодження і захоронення хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних хімічних, радіоактивних речовин, відходів (ст. 82, ст.ст. 82-3 – 82-8 КпАП України);

5) порушення порядку обліку придбання та експлуатації хімічних джерел струму або порядку обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію, а також ненадання в установленому порядку інформації або надання неправдивої

інформації щодо обсягів придбання та експлуатації нових хімічних джерел струму, обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію (ст. 82-7 КпАП України);

б) порушення посадовими особами підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95 КпАП України).

Варто зауважити, що окрему групу адміністративних правопорушень складають правопорушення, що стосуються права власності на природні ресурси, зокрема: порушення права державної власності на надра (ст. 47); порушення права державної власності на води (ст. 48); порушення права державної власності на ліси (ст. 49); порушення права державної власності на тваринний світ (ст. 50); самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1 КпАП України).

Наявність зазначеної групи адміністративних правопорушень та встановлення санкцій за їх вчинення обумовлюється тим, що природні ресурси України є власністю народу України, а від імені народу України права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених Конституцією України та законодавством (ст. 4 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Також серед адміністративних екологічних правопорушень слід виділити ті, що порушують екологічні права громадян. Так, у відповідності до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» одним із основних екологічних прав громадян є право на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом. Відмова від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством, тягне за собою накладення штрафу на службових чи посадових осіб (ст. 91-4 КпАП України).

2.3 Адміністративні стягнення за екологічні правопорушення

Систему адміністративних стягнень за екологічні правопорушення становлять стягнення, які передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення, так й ті, що закріплені іншими законодавчими актами.

При цьому, застосування заходів впливу за адміністративне екологічне правопорушення повинно ґрунтуватися виключно на вимогах законодавства. Згідно ст. 7 КпАП України забезпечення законності при застосуванні адміністративних стягнень передбачає наступне:

1) ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом;

2) провадження в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності;

3) застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом;

4) додержання вимог закону при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення забезпечується систематичним контролем з боку вищестоящих органів і посадових осіб, прокурорським наглядом, правом оскарження, іншими встановленими законом способами.

Чинне адміністративне законодавство визначає, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Відповідно до ст. 24 КпАП України за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення:

1) попередження, 2) штраф, 2) штрафні бали; 4) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; 5) конфіскація: предмета, який став

знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; 6) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); 7) громадські роботи; 8) виправні роботи; 9) адміністративний арешт; 10) арешт з утриманням на гауптвахті.

Законами України можуть бути встановлені й інші, крім зазначених вище, види адміністративних стягнень. Зокрема, за юридичною природою до стягнень, визначених ст. 24, є такі санкції як: скасування дії та анулювання дозволу (ліцензії), обмеження, зупинення (тимчасова заборона), припинення дії суб'єкта господарювання тощо (за порушення екологічних лімітів, нормативів, стандартів, вимог екологічної безпеки).

Так, анулювання чи скасування дозволу (ліцензії) на природокористування здійснюється відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»⁴⁷ та Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. № 459.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу: 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; 2) попередження; 3) догана або сувора догана; 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання (ст. 24-1 КпАП України).

Передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення адміністративні стягнення класифікуються на основні та додаткові. Відповідно до ст. 25 оплатне вилучення, конфіскація предметів та позбавлення права керувати транспортними засобами можуть застосовуватися як основні, так і додаткові стягнення; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – тільки як додаткове; інші адміністративні стягнення можуть застосовуватися тільки як основні. При цьому за одне

⁴⁷ Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158.

адміністративне правопорушення може бути накладено або основне, або основне і додаткове стягнення.

Адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через два місяці з дня вчинення екологічного правопорушення, а при триваючому правопорушенні (наприклад, забрудненні навколишнього середовища) — не пізніше як через два місяці з дня його виявлення.

У разі закриття кримінального провадження, але за наявності в діях порушника ознак адміністративного правопорушення, адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження (ст. 38 КпАП України).

Варто зауважити, що найбільш поширеним видом адміністративних стягнень за порушення екологічного законодавства є штраф. При цьому розмір штрафу визначається в межах санкцій конкретної статті Кодексу України про адміністративні правопорушення з урахуванням тяжкості вчиненого проступку, особи порушника, ступеня його вини, майнового стану, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність.

Якщо внаслідок вчинення адміністративного екологічного правопорушення заподіяно майнову шкоду громадянину, підприємству, установі або організації, то відповідний державний орган адміністративної юрисдикції під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про відшкодування винним майнової шкоди, якщо її сума не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а суддя районного (міського) суду - незалежно від розміру шкоди (ст. 40 КпАП України).

У випадку, коли шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її.

В інших випадках питання про відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним екологічним правопорушенням, вирішується в порядку цивільного судочинства.

2.4 Порядок застосування адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення

Однією із характерних рис адміністративної відповідальності у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів є та, що вона застосовується уповноваженими на те органами та посадовими особами, тобто для адміністративної відповідальності характерною рисою є наявність системи органів адміністративної юрисдикції. Дані органи та посадові особи є суб'єктами виконавчої влади. При цьому, згідно зі ст. 7 КпАП України уповноважені органи та посадові особи застосовують заходи адміністративного впливу в межах їх компетенції та у точній відповідності із законом.

Справи про адміністративні екологічні правопорушення розглядаються:

1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад;

2) виконавчими комітетами (в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те адміністративним законодавством;

3) районними, районними у місті, міськими та міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, Верховним Судом України;

4) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те Кодексом України про адміністративні правопорушення (ст.213 КпАП України).

До спеціальних органів еколога-адміністративної юрисдикції належать органи (посадові особи): - *центральні органи виконавчої влади*: Міністерство екології та природних ресурсів України; Державна служба України з надзвичайних ситуацій; Міністерство охорони здоров'я України; Державна служба України з питань геодезії, картографії і кадастру; Державне агентство лісових ресурсів України;

Державне агентство водних ресурсів України; Державне агентство рибного господарства України; Державна служба геології та надр; Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів; – *урядові органи державного управління зі спеціальними повноваженнями*: Державна екологічна інспекція України; Державна інспекція техногенної безпеки України тв. інші.

Зокрема, Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України. Її діяльність регламентується Положенням про Державну екологічну інспекцію України, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. Державна екологічна інспекція України відповідно до покладених завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів;

2) здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання, відтворення та охорону природних ресурсів, екологічну та в межах своєї компетенції радіаційну безпеку, поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами) та небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами тощо;

3) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення;

4) подає Міністрові пропозиції щодо: видачі, зупинення дії чи анулювання дозволів, лімітів, квот та інше.

Державне агентство рибного господарства України входить до системи органів виконавчої влади, що реалізує державну політики у сфері рибного господарства, охорони, використання та відтворення водних живих ресурсів, регулювання рибальства. У відповідності до Положення про Державне агентство рибного господарства України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня

2015 року № 895, Держрибагентство відповідно до покладених на нього завдань: здійснює контроль за дотриманням правил рибальства; здійснює контроль за дотриманням лімітів і нормативів використання водних живих ресурсів; здійснює контроль за дотриманням правил використання об'єктів тваринного світу в частині водних живих ресурсів; складає протоколи та розглядає та розглядає справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом тощо.

Згідно ст. 89 Лісового кодексу України охорону і захист лісів здійснює державна лісова охорона, яка діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, та має статус правоохоронного органу. Серед повноважень посадових осіб передбачено право складати протоколи та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, про правопорушення у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів (ст. 91 Лісового кодексу України).

Отже, саме орган виконавчої влади, реалізуючи відповідні функції в певній сфері, має право притягати винних осіб до адміністративної відповідальності. При цьому притягнення до адміністративної відповідальності не можна розглядати лише як право органа (посадової особи). Дане право за певних умов одночасно є обов'язком юрисдикційного органа (посадової особи), ухилення від виконання якого можна розцінити як бездіяльність влади.

Підвідомчість справ про адміністративні екологічні правопорушення передбачена нормами глави 17, а порядок провадження у справах про ці правопорушення нормами розділу IV Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Кодексом, зокрема, встановлено, що адміністративне екологічне порушення фіксується здебільшого у відповідному протоколі, який складається уповноваженою на це посадовою особою або представником громадської організації чи органу громадського самоврядування.

У протоколі зазначаються: дата і місце його складання, посада, прізвище, ім'я, по-батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу порушника, місце, час вчинення й сутність адміністративного

правопорушення; нормативний акт, що передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвище, адреси свідків і потерпілих, якщо вони є; пояснення порушника; інші відомості, необхідні для вирішення справи. Протокол підписують особа, яка його склала, особа, котра вчинила правопорушення, а також свідки та потерпілі. У разі відмови особи, яка вчинила правопорушення, від підписання протоколу, у ньому робиться запис про це. Правопорушник має право висловлювати зауваження щодо змісту протоколу, а також викладати мотиви своєї відмови від його підписання (ст. 281 КпАП України).

Справа про адміністративне екологічне правопорушення розглядається за місцем його вчинення або за місцем проживання порушника у п'ятнадцятиденний строк з дня одержання відповідним державним органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про правопорушення та інших матеріалів справи (ст.ст. 276-277 КпАП України).

По справі про адміністративне правопорушення, орган (посадова особа) виносить одну з таких постанов: а) про накладення адміністративного стягнення; б) про застосування заходів впливу до неповнолітніх правопорушників; в) про закриття справи.

Постанова про закриття справи виноситься при оголошенні усного зауваження, передачі матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу або передачі їх прокурору, органу досудового слідства чи дізнання, а також при наявності обставин, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення.

Постанова по справі про адміністративне екологічне правопорушення може бути оскаржена особою, щодо якої її винесено, а також потерпілим.

Порядок оскарження відповідних постанов передбачений ст. 288 КпАП України. Так, постанову по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржено:

1) постанову адміністративної комісії – у виконавчий комітет (а у населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, - виконавчі органи, що виконують їх повноваження) відповідної ради або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд;

2) рішення виконавчого комітету (а у населених пунктах де не створено виконавчих комітетів, - виконавчі органи, що виконують їх повноваження) сільської, селищної, міської ради – у відповідну раду або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд;

3) постанову іншого органу (посадової особи) про накладення адміністративного стягнення – у вищестоящий орган (вищестоящій посадовій особі) або в районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд, у порядку визначеному Кодексом адміністративного судочинства та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Скарга подається в орган (посадовій особі), який виніс постанову по справі про адміністративне правопорушення, якщо інше не встановлено законодавством України. Скарга, що надійшла, протягом трьох діб надсилається разом із справою органу (посадовій особі), правомочному відповідно до ст. 288 Кодексу України про адміністративні правопорушення її розглядати.

Особа, яка оскаржила постанову у справі про адміністративне правопорушення, звільняється від плати державного мита.

Варто зауважити, що адміністративна відповідальність є дійовим засобом охорони навколишнього природного середовища, його об'єктів та ресурсів, а також життя та здоров'я громадян. Переваги цього виду юридичної відповідальності полягають насамперед у спрямованості на попередження та недопущення заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу та життю і здоров'ю людини, а також в оперативності реагування на правопорушення, що особливо важливо у сфері охорони довкілля⁴⁸.

Але, не дивлячись на оперативність адміністративної відповідальності у сфері охорони довкілля, існують фактори, які певним чином впливають на її ефективність. Так, на ефективність адміністративної відповідальності у галузі землекористування і забезпечення якості навколишнього середовища впливають:

1) незабезпечення реальності виконання постанов (як правило, складена на місці здійснення правопорушення постанова направляється

⁴⁸ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 302.

за місцем роботи чи проживання правопорушника, де часом вчасно не виконується);

2) неадекватність стягнення вчиненому (насамперед через незначимість суми штрафів, встановлених у законодавстві; законодавство зарубіжних країн передбачає більш значні штрафні санкції, що належним чином впливають на правопорушників);

3) необ'єктивне визначення розміру штрафу за адміністративне правопорушення⁴⁹.

Проте процес реформування адміністративного права та адміністративного законодавства, що відбувається, безпосередньо пов'язаний із реформуванням інституту адміністративної відповідальності та законодавства про адміністративну відповідальність. Фахівцями розроблено кілька проєктів майбутнього Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ці проєкти хоча й мають певні відмінності з ряду питань, водночас містять важливі новації, спрямовані на вдосконалення адміністративної відповідальності за екологічні правопорушення. Зокрема, значно розширено перелік екологічних правопорушень, за які можуть накладатися адміністративні стягнення, перелік самих адміністративних стягнень, тощо⁵⁰.

Отже, викладене вище дозволяє визначити особливості адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства:

1) підставою відповідальності є екологічне адміністративне правопорушення;

2) наявність особливих засобів впливу, тобто адміністративних стягнень, найпоширенішим видом серед яких у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є штраф;

3) застосовується уповноваженими органами та посадовими особами;

4) виявляється у формі більш оперативного реагування на вчинене екологічне правопорушення;

5) наявність особливого процесуального порядку її застосування;

⁴⁹ Боголюбов С.А. Земельное право. М. : Норма-Инфо, 2002. С. 406.

⁵⁰ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 302.

б) може застосовуватися в сукупності із цивільно-правовою відповідальністю.

Питання для самоконтролю

1) Що розуміють під адміністративною відповідальністю у сфері охорони навколишнього природного середовища?

2) Чим передбачена адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення?

3) Що собою являє протиправний характер адміністративного екологічного проступку?

4) Що виступає підставою для притягнення до адміністративної відповідальності в екологічній сфері?

5) З якого віку може бути покладена адміністративна відповідальність на фізичних осіб за вчинення адміністративного екологічного правопорушення?

б) Які особи вважаються посадовими?

7) Назвіть види адміністративних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки?

8) Які особливості адміністративних правопорушень у сфері використання та охорони земель?

9) Проаналізуйте адміністративні правопорушення щодо охорони і використання вод.

10) Назвіть адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони надр.

11) Які адміністративні правопорушення відносять до порушень лісового законодавства України?

12) Що характерно для адміністративних правопорушень у сфері використання і охорони тваринного і рослинного світу?

13) Назвіть адміністративні правопорушення щодо забезпечення екологічної безпеки.

14) Що складає систему адміністративних стягнень за екологічні правопорушення?

15) Який із видів адміністративних стягнень є найбільш поширеним?

16) Чому адміністративна відповідальність вважається найбільш розповсюдженим видом юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства?

17) Які органи розглядають справи про адміністративні екологічні правопорушення?

18) які фактори впливають на ефективність адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства?

19) Які основні відомості містить протокол про адміністративне екологічне правопорушення?

20) Назвіть особливості адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Виконати завдання

1. Лісгосподарське підприємство подало позов до сільськогосподарського товариства з обмеженою відповідальністю про компенсацію шкоди, заподіяної незаконною заготівлею деревини за межами ділянки, обумовленої в дозволі, а також пошкодження знаків у лісі, мурашників і лісоочисних каналів. Директор товариства в господарському суді заявив, що товариство не повинно нести відповідальність за незаконну порубку лісу, оскільки на таке лісокористування виданий дозвіл, а за інші дії відповідальності закон не передбачає.

Визначити відповідальність за дані порушення.

2. Обласна рада прийняла рішення про спорудження заводу по переробці вторинної сировини і побутових відходів. Матеріали на спорудження зазначеного об'єкта пройшли процедуру оцінки впливу на довкілля як обов'язкової вимоги у процесі прийняття рішення про провадження планової діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля. Проте інженером В. у порядку ст. 12 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» висновок з оцінки впливу на довкілля буд оскаржений у судовому порядку як такий, що містить завідомо неправдиві дані, чим порушуються вимоги законодавства про охорону навколишнього природного середовища, а також не враховані екологічні ризики, перспективи соціально-економічного розвитку регіону, а також стан довкілля, де планується діяльність.

Чи підлягає скарга задоволенню? Вирішити справу.

3. Під час додержання законодавства про мисливство та полювання державний інспектор з охорони навколишнього природного середовища затримали на території фермерського господарства його власника, який знаходився в межах лісових угідь із мисливською зброєю, капканами, мисливською собакою, а також без документів, які б посвідчували право на мисливство.

Свої дії фермер пояснив тим, що він є власник господарства, знаходився у межах угідь фермерського господарства, а тому має право здійснювати на своїй території будь-які дії.

Охарактеризуйте дані правовідносини. Чи має місце порушення екологічного законодавства в даній ситуації?

4. Старший державний інспектор з використання та охорони земель обласного управління по земельним ресурсам наклав адміністративні стягнення на керівників ряду сільськогосподарських підприємств за порушення щорічного терміну подання даних про якість земель, необ'єктивний облік закріплених за ними угідь та несвоєчасне внесення земельного податку. Керівник аграрної акціонерної фірми «Сяйво» оскаржив це рішення до суду.

Як потрібно вирішити справу.

РОЗДІЛ 3: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

3.1 Поняття цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері

Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства являє собою різновид юридичної відповідальності, яка полягає у відшкодуванні матеріальної та/або моральної шкоди винною особою за порушення екологічного законодавства.

На підприємства, установи, організації і громадян Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у ст. 68, а також природоресурсні кодекси і закони покладають обов'язок відшкодувати збитки, заподіяні ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у порядку і розмірах, визначених законодавством України. При цьому в законодавстві підкреслюється, що застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища і погіршенням якості природних ресурсів. Це означає, що винні особи несуть цивільно-правову відповідальність незалежно від їх притягнення до кримінальної або адміністративної відповідальності за порушення екологічного законодавства у встановленому законом випадках.

Специфіка цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері обумовлюється особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами й обставинами вчинення правопорушення.

В юридичній літературі існують різні погляди стосовно цивільно-правової відповідальності в природоохоронній сфері. Одні вчені вважають, що цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення (делікти) передбачає виконання фізичними і юридичними особами обов'язку щодо компенсації шкоди, заподіяної власникам чи користувачам природних ресурсів порушенням

екологічного законодавства⁵¹. Інші ототожнюють цивільно-правову відповідальність із формою державного примусу, що полягає у стягненні майнових санкцій і накладенні на правопорушника невігідних майнових наслідків⁵².

Шкода, заподіяна навколишньому природному середовищу, окремим природним ресурсам у процесі здійснення господарської діяльності або внаслідок забруднення чи псування природних ресурсів як правило, належить до категорії позадоговірних зобов'язань. Проте цивільно-правова відповідальність в екологічній сфері може впливати також й із договірних відносин, наприклад, із договору оренди земельної ділянки. Так, у відповідності зі ст. 29 Закону України «Про оренду землі»⁵³ у разі порушення орендарем корисних властивостей орендованої земельної ділянки, пов'язаних із зміною її стану, орендодавець має право на відшкодування збитків.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення обумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення заподіяних збитків і доведення шкоди, а також іншими екологічними факторами. Відтак сутність цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення полягає в накладенні на особу, винну у порушенні екологічного законодавства й здійсненні екологічного правопорушення, несприятливих для неї майнових санкцій, тобто обов'язку для правопорушника відшкодувати майнову або моральну шкоду, заподіяну внаслідок порушення норм екологічного законодавства.

Крім загальних умов настання юридичної відповідальності необхідним фактором цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері виступає неправомірність дій фізичних або юридичних осіб, наслідком яких виступають майнові збитки. Такі збитки можуть бути заподіяні здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу, окремим природним ресурсам майну фізичних та юридичних осіб тощо. При цьому відсутність заподіяної майнової шкоди виключає застосування цивільно-правової відповідальності.

⁵¹ Малишко М.І. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення К. : Укр. наукова асоціація, 2001. С. 13.

⁵² Земельне право України : [підруч. / за ред. О.О. Погрібного, І.І. Каракаша]. К. : Істина, 2003. С. 430.

⁵³ Землевпорядний вісник. 2003. № 4. С. 36-43.

Необхідною умовою виникнення зобов'язань щодо відшкодування заподіяної шкоди є наявність самої шкоди. Законом «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 69) передбачено, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Крім того, особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування неoderжаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням.

В еколого-правовій науці таку шкоду розглядають як екологічну шкоду, що зумовлює погіршення якісного стану навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів. Екологічна шкода може виявлятися у різних формах: забруднення навколишнього природного середовища, виснаження окремих природних ресурсів, руйнування екологічних зв'язків і систем, шкода, завдана здоров'ю і майну фізичних і юридичних осіб, завдання збитків власникам і користувачам природних ресурсів. Також екологічна шкода може бути зумовлена дією стихійних сил природи, зокрема повені, землетруси, зсуви ґрунту тощо.

Отже, екологічна шкода є необхідним елементом екологічного правопорушення, об'єктом посягання якого є природні ресурси, що належать власнику чи користувачу, навколишнє природне середовище як умова життєдіяльності та життя і здоров'я людини в такому середовищі. На думку науковців, таку шкоду в усіх її проявах та аспектах доцільно назвати екологічною шкодою і визначити її як погіршення стану навколишнього природного середовища, природних ресурсів і комплексів, інших природних об'єктів унаслідок порушення правових екологічних вимог, зменшення або знищення при цьому екологічних майнових чи екологічних немайнових прав і благ, що охороняються нормами екологічного законодавства, включаючи життя і здоров'я людини, майно фізичних і юридичних осіб⁵⁴.

⁵⁴ Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 69.

Особливість екологічної шкоди полягає в тому, що у більшості випадків така шкода є непоправною або відносно відновлюваною, оскільки відтворення компонентів природи пов'язано з тривалим періодом. Екологічна шкода може бути відшкодована такими способами:

1) поновлення майна в натурі за рахунок правопорушника, тобто відтворення знищених природних ресурсів. Зокрема: здійснення заходів щодо відновлення якісного стану забрудненої земельної ділянки; відтворення рибних запасів; відтворення лісових ресурсів внаслідок підпалу лісів або забруднення лісових насаджень небезпечними речовинами; очищення забрудненої небезпечними речовинами водойми тощо;

2) відновлення природних ресурсів шляхом приведення природного ресурсу до стану, необхідного для подальшого використання його за цільовим призначенням. Так, відповідно до ст. 166 Земельного кодексу України⁵⁵ рекультивация порушених земель, що являє собою комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель. Отже, порушені господарської діяльністю землі підлягають рекультивации, тобто відновлення до попереднього стану. Крім цього, рекультивации в обов'язковому порядку підлягають усі землі, що зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід, і гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт (ч. 2 ст. 166 Земельного кодексу України);

3) відшкодування збитків користувачам природних ресурсів у відповідності до цивільно-правової санкції, що передбачає компенсацію заподіяної шкоди у грошовій формі.

Крім цього, особливість цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу або природним ресурсам, полягає в тому, що мають бути відшкодовані як майбутні витрати природокористувачів на відновлення відповідних

⁵⁵ Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

природних ресурсів, так і державні витрати щодо відновлення якості навколишнього природного середовища.

Отже, цивільно-правова відповідальність може бути застосована разом з іншими видами юридичної відповідальності. Ця обставина пояснюється тим, що заходи відповідальності у разі застосування дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності за своєю юридичною природою є заходами стягнення, а не відшкодування шкоди, хоча в багатьох випадках ці стягнення мають майновий характер (позбавлення премії, штраф, конфіскація).

Положення чинного законодавства України надають підстави виокремити наступні форми цивільно-правової відповідальності, що можуть бути застосовані за екологічні правопорушення, а саме:

1) визнання правочину недійсним з підстав, визначених у Цивільному кодексі України та інших правових актах. Зокрема, зі ст. 215 Цивільного кодексу України⁵⁶ підставою недійсності правочину є суперечливість змісту правочину Цивільному кодексу України, іншим актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). Так, ст. 4 Кодексу України про надра встановлює, що надра є виключною власністю Українського народу і надаються тільки у користування. Тому угоди, які в прямій або прихованій формі порушують право власності Українського народу на надра є недійсними. Також угоди, укладені із порушенням встановленого законом порядку купівлі-продажу, ренти, дарування, застави, обміну земельних ділянок, визнаються недійсними за рішенням суду (ст. 210 Земельного кодексу України);

2) відшкодування завданої шкоди, яка впливає із договірних відносин (наприклад, договору оренди земельної ділянки);

3) відшкодування завданої шкоди, яка виникла із позадоговірних відносин.

Варто зауважити, що загальні принципи цивільно-правової відповідальності закріплені цивільним законодавством. Зокрема, передбачено, що до відносин по використанню природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища норми цивільного

⁵⁶ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356.

законодавства застосовуються субсидіарно, тобто положення Цивільного кодексу України застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства (ст. 9 Цивільного кодексу України).

Роз'яснення Вищого Господарського суду України № 02-5/215 від 1 квітня 1994 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди»⁵⁷ в п. 5 зазначає, що особливості застосування цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, можуть бути передбачені спеціальними законами, які регулюють питання охорони певного виду такого середовища. Аналогічні положення щодо правової регламентації відшкодування збитків, завданих земельним ресурсам, роз'яснюють і постанови Пленуму Верховного Суду України, зокрема постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ»⁵⁸.

Таким чином, при відшкодуванні еколого-правової шкоди слід керуватися цивільним законодавством в тих випадках, коли ці питання не врегульовані екологічним законодавством.

Умови, за яких настає майнова відповідальність: 1) протиправність; 2) причинний зв'язок між заподіяною шкодою і протиправною дією; 3) наявність вини осіб, які завдають шкоди; 4) підвищений екологічний ризик і небезпечна діяльність.

В якості основної мети цивільно-правової відповідальності за заподіяну шкоду слід вважати забезпечення найбільш повного поновлення (компенсації) порушених прав за рахунок особи, що спричинила шкоду, або інших осіб, на яких згідно із законодавством покладений обов'язок відшкодування шкоди. При цьому, у випадку порушенням екологічного законодавства шкода заподіяна спільними діями декількох осіб, відшкодовується ними в солідарному порядку. В окремих випадках за рішенням суду можливе покладання на винних

⁵⁷ Зібрання законодавства України: [Електрон. ресурс]. К. : УПЦ, 2006. № 24.

⁵⁸ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 6. С. 22-28.

відшкодування шкоди в натуральній формі, якщо це буде відповідати інтересам позивача і забезпечить повне відшкодування заподіяних збитків.

В науковій еколого-правовій літературі оперується поняття «правові форми компенсації екологічної шкоди». Правові форми компенсації екологічної шкоди визначаються як основні типи організації та здійснення компенсаційної діяльності зобов'язаних осіб, у тому числі держави, щодо забезпечення належного процесу реалізації правових норм, у межах яких опосередковується здійснення превентивних заходів, спрямованих на усунення загроз виникнення такої шкоди, здійснення прав потерпілих осіб на захист порушених майнових і немайнових прав і законних інтересів у сфері екології, а також обов'язки винних осіб компенсувати заподіяну екологічно протиправною (в окремих випадках правомірною) поведінкою чи бездіяльністю шкоду навколишньому природному середовищу, а через нього природним ресурсам та іншим об'єктам природи, що перебувають на праві власності чи праві користування у відповідних осіб, життю і здоров'ю та майну громадян, майну юридичних осіб, а також компенсувати екологічну шкоду, яка виникла внаслідок дії стихійних сил природи⁵⁹.

Таким чином, цивільно-правову відповідальність в екологічній сфері слід розглядати як опосередковане державним примусом виконання обов'язку щодо відшкодуванню шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, окремим елементам природи, здоров'ю людей внаслідок порушення екологічного законодавства.

⁵⁹ Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 125.

3.2 Підстава цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення

Варто зауважити, що підставою цивільно-правової або майнової відповідальності в екологічній сфері є наявність шкоди. Загальні положення про відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням, регулюються нормами цивільного законодавства.

Згідно з доктриною цивільного права поняття «шкода» є родовим і більш широким. Майнова шкода становить майнові втрати — зменшення вартості пошкодженої речі, зменшення чи втрату доходу, необхідність нових витрат тощо. Вона може бути відшкодована в натурі (наприклад, шляхом відновлення пошкодженого майна) або компенсована в грошовій формі, що забезпечує найбільш повне задоволення інтересів потерпілої сторони, будь то фізична чи юридична особа. Майнова шкода завжди пов'язана з певними втратами і скороченням охоронюваних законом матеріальних (включаючи природні ресурси і об'єкти) благ.

Один із способів її компенсації полягає у відшкодуванні шкоди в натурі за рахунок правопорушника, але щодо навколишнього природного середовища не завжди може бути застосований, хоча можлива, наприклад, рекультивация земель, відновлення лісів. Водночас неможливо відновити втрату здоров'я людини внаслідок каліцтва чи іншого ушкодження, втрату певного біологічного виду.

У більшості випадків відшкодування екологічної шкоди зводиться до відшкодування заподіяних збитків. Відшкодування збитків — це встановлена законом цивільно-правова санкція. Поняття збитків визначається в ст. 22 Цивільного кодексу України, відповідно до якої збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода).

Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірах. При цьому, розмір збитків, що підлягають відшкодуванню

потерпілому, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або виконання робіт, необхідних для відновлення пошкодженої річі (ст. 1192 Цивільного кодексу України).

Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодовуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право (ч. 3 ст. 22 Цивільного кодексу України).

Щодо екологічних правовідносин під «збитками» розуміють майнові втрати, фінансові витрати, неотримані доходи природокористувачів. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування недержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням. Слід зазначити, що відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, належить до економічних заходів забезпечення охорони навколишнього середовища (ст. 41 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»⁶⁰).

Потрібно також підкреслити, що особи, які внаслідок порушення екологічного законодавства заподіяли шкоду, повинні її відшкодувати в повному обсязі незалежно від того, чи були їх дії (бездіяльність) умисними або необережними.

На думку науковців, екологічні збитки є особливими. Вони не обмежуються сумою реальних збитків, в них завжди переважає упущена вигода, яка у десятки разів перевищує реальні збитки. І найголовніше: екологічні збитки завдаються не лише власнику, а, що надзвичайно важливо, всьому суспільству. Наприклад, радіоактивне або інше забруднення ґрунтів призводить до вирощування токсично забрудненої сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, завдає шкоди здоров'ю людей. Така шкода, на відміну від цивільної, може виявити себе не одразу, а через багато років⁶¹.

⁶⁰ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

⁶¹ Титова Н.І. Землі як об'єкт правового регулювання. *Право України*. 1998. № 4. С. 13.

Також, наприклад, враховуючи положення ст. 1166 Цивільного кодексу України, ст. 156 Земельного кодексу України, роз'яснення п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ», можна констатувати, що заподіяна власникам землі і землекористувачам шкода через забруднення чи псування земель відшкодовується у повному обсязі, включаючи неoderжані доходи за час тимчасового невикористання земельної ділянки. При цьому, відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам здійснюють органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами (ч. 1 ст. 157 Земельного кодексу України).

Варто зауважити, що цивільним законодавством передбачена можливість відшкодування не тільки майнової, а і моральної шкоди, яка завдана порушенням прав особи. Так, згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї, яленів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Оскільки випадки і обставини, за яких може бути заподіяна моральна шкода, в тому числі й в разі вчинення екологічного правопорушення, є досить різноманітними, саме тому чинним законодавством України допускається відшкодування завданої моральної шкоди у грошовому вимірі, іншим майном або у інший спосіб. Однак у кожному випадку суд повинен враховувати конкретні

обставини справи, які, на його думку, мають суттєве значення для розгляду справи. Отже, не виключається можливість відповідальності за заподіяння моральної шкоди в екологічній сфері.

Особливість цивільно-правової відповідальності у сфері охорони природи простежується у можливості її існування без встановлення вини суб'єкта відповідальності. Зокрема, відповідно до ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих.

Отже, у системі цивільно-правових заходів охорони навколишнього природного середовища особливе місце займає відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, що впливає із змісту як екологічного, так й цивільного законодавства. Так, джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (ч. 1 ст. 1187 Цивільного кодексу України). Таким чином, основними ознаками джерела підвищеної небезпеки можна визначити наступні: а) неможливість повного контролю зі сторони людини; б) наявність шкідливих властивостей; в) велика ймовірність настання шкідливих наслідків у вигляді заподіяння шкоди.

На рівні екологічного законодавства закріплено, що шкода (в тому числі моральна), заподіяна фізичним чи юридичним особам (зокрема, шляхом забруднення довкілля) внаслідок аварії, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, незалежно від вини суб'єкта господарської діяльності, у власності або у користування якого перебуває об'єкт підвищеної небезпеки, відшкодовується суб'єктом господарської діяльності цим особам у повному обсязі, крім випадків, коли аварія

виникла внаслідок непереборної сили або з умислу потерпілого (ст. 16 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки»⁶²).

Аналогічне правило відповідальності встановлено й в тому випадку, якщо шкода природним ресурсам заподіяна небезпечними властивостями ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки (ядерну шкоду). Тобто в цьому випадку мова йде про радіаційне забруднення земель, атмосферного повітря, вод тощо, відповідальність за яке настає незалежно від встановлення вини (ст. 72 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку», ст. 3 Закону України «Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення»⁶³).

Отже, особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих (ст. 1187 Цивільного кодексу України, ч. 2 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»). У цьому випадку відповідальність настає незалежно від наявності вини, за умови, якщо заподіювач шкоди не доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілої особи.

Також відшкодування збитків, заподіяних шляхом забруднення, псування елементів природи, можливо без наявності вини заподіювача шкоди і в тому випадку, коли шкода завдана особою, що перебувала у стані крайньої необхідності, а саме: шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної чи юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами, відшкодовується особою, яка її завдала. При цьому, особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотну вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла (ст. 1171 Цивільного кодексу України). Отже, відшкодування шкоди, завданої в стані крайньої необхідності, характеризується наступним: 1) шкода при крайній необхідності завдається для усунення небезпеки, що загрожувала іншій фізичній або

⁶² Відомості Верховної Ради України. 2001. № 15. Ст. 73.

⁶³ Відомості Верховної Ради України. 2002. № 14. Ст. 96.

юридичній особі; 2) особа у стані крайньої необхідності завдає шкоди для усунення реальної небезпеки; 3) небезпека інтересам, які охороняються законом, може бути створена природними явищами (повені, землетруси, різке зниження температури повітря тощо), будь-якими діями чи бездіяльністю фізичної особи, техногенними факторами (аварії, пожежі тощо), фізіологічним станом інших людей (різке загострення хвороби, необхідність надання термінової медичної допомоги), а також поведінкою тварин.

3.3 Порядок застосування цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері

Загальні правила щодо відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями, регулюються нормами цивільного законодавства, тобто Цивільний кодекс України встановлює загальні підстави відповідальності за завдану шкоду.

Чинне законодавство передбачає судовий і позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди. Цей обов'язок може бути виконаний на підставі рішення суду (загальної юрисдикції або господарського).

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» кожен громадянин України має право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Аналогічні повноваження щодо відшкодування збитків і втрат, заподіяних внаслідок порушення екологічного законодавства відповідно до статей 20 – 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», мають спеціальні уповноважені органи державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Шкода, заподіяна майну посадової особи спеціального підрозділу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, або членів її сім'ї у зв'язку з виконанням нею посадових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів державного бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб. Громадські природоохоронні організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій (ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Позасудовий порядок відшкодування екологічної шкоди може здійснюватися в добровільному порядку, за допомогою страхування ризику заподіяння екологічної шкоди, а також в адміністративному порядку. В адміністративному порядку відшкодування екологічної шкоди може застосовуватись у випадках техногенних аварій або стихійних лих, шляхом вжиття заходів соціально-економічного захисту населення, яке постраждало внаслідок настання негативних екологічних наслідків.

Особливості цивільно-правової відповідальності у сфері охорони природи простежуються в порядку визначення розміру шкоди, заподіяної порушенням екологічного законодавства, який встановлюється спеціальними нормативними актами. Забезпечення такого порядку зумовлює необхідності застосування спеціальних методів обчислення розміру шкоди, завданої навколишньому природному середовищу та його окремим елементам.

У спеціальному законодавстві щодо окремих видів природних ресурсів врегульовуються питання конкретних підстав, умов, розмірів відшкодування збитків, певного кола осіб, які можуть заявляти позовні вимоги тощо.

Для обчислення збитків, заподіяних екологічними правопорушеннями, застосовуються такі способи:

1) **нормативний спосіб** передбачає визначення розмірів плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього середовища у відповідності до положень Податкового кодексу України.

2) **розрахунковий спосіб** обумовлюється обчисленням збитків, заподіяних природним ресурсам порушенням правил їх використання, на підставі відповідних методик.

Зокрема, Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засмічення земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства (в редакції наказу Мінприроди від 4 березня 2007 р. № 149⁶⁴) встановлюється порядок розрахунку розмірів відшкодування шкоди, завданої державі юридичними особами та громадянами в процесі їхньої діяльності через забруднення земель

⁶⁴ Офіційний вісник України. 2007. № 31. Ст. 1265.

хімічними речовинами, їх засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963⁶⁵ затверджена Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу – зазначаються декларативні положення з проведення рекультиваційних робіт.

Крім цього, у відповідності до вимог ч. 2 ст. 157 Земельного кодексу України постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1098 «Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель»⁶⁶ передбачений порядок обрахування розмірів збитків, що виникли внаслідок змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та в гідрологічному режимі земель.

Наприклад, у разі заподіяння збитків рибному господарству розмір відшкодування та його розрахунок визначається на підставі Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів, затвердженої Наказом Міністерства аграрної політики України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України від 12 липня 2004 р. № 248/273⁶⁷. Дана Методика встановлює основні вимоги щодо порядку проведення розрахунків збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних біоресурсів, а також застосовується при здійсненні державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів і є обов'язковою для інспекторів Державної екологічної інспекції України та посадових осіб інших спеціально уповноважених органів, яким надані права державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища.

Відповідно до п. 1.4. Методики збитки відшкодовуються у разі: загибелі риби (на всіх стадіях розвитку), інших водних живих ресурсів,

⁶⁵ Землеустрій і кадастр. 2007. № 4. С. 84-86.

⁶⁶ Офіційний вісник України. 2008. № 98. Ст. 3236.

⁶⁷ Офіційний вісник України. 2004. № 46. Ст. 3075.

а також їх незаконного вилучення з водних об'єктів; зменшення запасів риби, інших водних живих ресурсів при погіршенні умов їх існування і відтворення. При цьому спочатку підраховується розмір прямих збитків, а потім збитки від втрати потомства (п. 3.2. Методики).

Основними вихідними даними для розрахунку збитків, що заподіяні рибному господарству, можуть бути акти, рапорти, повідомлення та інші документи, які підготовлені інспекторами органів Державної екологічної інспекції, рибоохорони або особами, що безпосередньо спостерігали випадки загибелі риби, забруднення водойм, прямі підрахунки і виміри, а також офіційні дані компетентних науково-дослідних організацій про стан рибних ресурсів даного водного об'єкта.

Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 20 липня 2009 р. № 389⁶⁸. Методика спрямована на реалізацію Директиви 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства, і розроблена відповідно до Водного кодексу України та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Методика розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, була затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 10 грудня 2008 року № 639.

Відповідно до п. 1.4. Методика поширюється на державних інспекторів України з охорони навколишнього природного середовища та державних інспекторів з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій при розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що виявлені за результатами державного контролю за додержанням суб'єктами господарювання вимог природоохоронного законодавства.

⁶⁸ Офіційний вісник України. 2009. № 63. Ст. 2242.

3) *таксовий спосіб* обумовлюється обрахуванням збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок порушення екологічного законодавства, застосуванням визначених органами державної влади такс, тобто розміру вартості одиниці природного ресурсу певного виду. На застосуванні такс ґрунтується відшкодування шкоди, завданої знищенням лісу, незаконним полюванням і рибальством, знищенням і пошкодженням дерев та інших земних насаджень у містах і селищах.

Такси як інструмент обчислення екологічної шкоди передбачені для обчислення розміру шкоди окремим природним ресурсам чи об'єктам. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу»⁶⁹. Зазначені такси також застосовуються для обчислення шкоди, заподіяної знищенням, пошкодженням чи незаконною рубкою окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд»⁷⁰ затвердженні відповідні санкції щодо територій та об'єктів природно-заповідного фонду. При цьому, розмір такси визначається з урахуванням екологічної цінності відповідного виду рослинного і тваринного світу, витрат, понесених на їх утримання, і встановлюється за кожний екземпляр.

Такса - це умовна одиниця обчислення шкоди, розмір якої вказує на те, як вона співвідноситься з державними розцінками. При цьому включають відповідну частку затрат державних засобів на охорону конкретного виду природних об'єктів, яким завдано шкоду, і суму грошових засобів, яка стягується понад цей розмір за вчинене правопорушення.

Вважається, що такса виступає як умовна одиниця обчислення заподіяної шкоди. Припускають, що такеу можна поділити на дві частини, які відповідають структурі екологічної шкоди: перша частина

⁶⁹ Офіційний вісник України. 2008. № 56. Ст. 1868.

⁷⁰ Офіційний вісник України. 2013. № 63. Ст. 2286.

відображає в грошовій формі ту частку затрат, що вкладені державою на охорону і відтворення даного природного об'єкта; друга частина включає суму, що перевищує розмір цих затрат і яка стягується як покарання за заподіяння екологічної шкоди в тій її частині, що не відновлюється компенсацією дійсної шкоди. В інших випадках такса вважається своєрідною розрахунковою одиницею, що має умовний характер і містить у своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, витрат держави, що виникнуть зі знищенням окремих природних компонентів⁷¹.

4) **затратний спосіб** передбачає обчислення збитків за фактичними затратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища і здоров'я людини. Затратний спосіб застосовується коли немає відповідних такс або методик розрахунку шкоди.

В юридичній літературі звертається увага, що такий спосіб дозволяє компенсувати шкоду, по-перше, у випадках заподіяння збитків, завданих у результаті правомірних дій - при вилученні природних ресурсів для державних або суспільних потреб, заподіяних проведенням природо господарських заходів, припиненням або зміною умов природокористування, або, по-друге, у випадках погіршення якості земель, лісових угідь, водних об'єктів у результаті негативного впливу, викликаного діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян⁷².

Так, у відповідності до положень ст. 156 Земельного кодексу України, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок: 1) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потре, не пов'язаних із сільськогосподарським та лісогосподарським виробництвом; 2) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання; 3) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок; 4) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь,

⁷¹ Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 368-369.

⁷² Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 347.

лісових земель та чагарників; 5) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан; 6) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Статтею 57 Водного кодексу України встановлюється, що водокористувачам відшкодовуються збитки, завдані припинення права або зміною умов спеціального водокористування, за винятком випадків, коли таке припинення (зміна умов) було здійснено з вини самого водокористувача чи за його клопотанням.

Коли ж порушенням екологічного законодавства шкода заподіяна спільними діями декількох осіб, вона відшкодовується ними в солідарному порядку. В окремих випадках за рішенням суду можливе покладання на винних осіб відшкодування шкоди в натурі, якщо це буде відповідати інтересам позивача і забезпечить повне відшкодування заподіяних збитків.

Отже, якщо порядок відшкодування збитків не регулюється екологічним законодавством, застосовуються загальні положення цивільного законодавства України про відшкодування шкоди. Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала (ст. 1166 Цивільного кодексу України).

Таким чином, особливостями цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення є такі:

1) необхідність застосування спеціальних методів обчислення розміру збитків, завданих природним ресурсам, що передбачені спеціальними нормативними актами;

2) обов'язок відшкодувати заподіяну шкоду якісному стану природним ресурсам у повному обсязі настає для винної особи незалежно від притягнення її до інших видів відповідальності;

3) юридичною основою цивільно-правової відповідальності, в першу чергу, є положення екологічного законодавства України, тому що підставою відповідальності є порушення вимог екологічного законодавства;

4) при відшкодуванні еколого-правової шкоди слід керуватися цивільним законодавством в тих випадках, коли ці питання не врегульовані екологічним законодавством;

5) можливість застосування відповідальності без встановлення вини особи, що заподіяла шкоду якісному стану природних ресурсів.

Питання для самоконтролю

1) Чим зумовлена необхідність цивільно-правової відповідальності в екологічній сфері?

2) Чим обумовлюється специфіка цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства?

3) Що собою являє екологічна шкода?

4) Якими способами може бути відшкодована екологічна шкода?

5) Назвіть форми цивільно-правової відповідальності, що можуть бути застосовані за екологічні правопорушення.

6) Охарактеризуйте підставу цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення.

7) Визначте особливості компенсації шкоди, що заподіяна джерелами підвищеної екологічної небезпеки.

8) Який існує порядок застосування цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства?

9) Які застосовуються способи обрахування збитків, заподіяних екологічними правопорушеннями?

10) Що собою являє розрахунковий спосіб обчислення збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок порушення правил їх використання?

11) Чим обумовлюється таксовий спосіб обрахуванням збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок порушення екологічного законодавства?

12) В чому полягають особливості цивільно-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства?

Виконати завдання

1. При перевірці контролюючими органами вимог екологічного законодавства при здійсненні господарської діяльності власниками АЗС були виявлені факти виліву паливно-пастильних матеріалів на території

АЗС та за її межами, що призвело до забруднення земель. При з'ясуванні обставин забруднення земельної ділянки власник одного із АЗС пояснив, що вилив паливно-мастильних матеріалів стався внаслідок виробничої необхідності, а земельна ділянка, на якій розташована АЗС, належить йому на праві приватної власності і тому він маж право самостійно господарювати на ній.

Охарактеризуйте види порушень екологічного законодавства, що мали місце, та відповідальність за них. Які особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства? Вирішити справу.

2. Лісгосп уклав договір оренди з добровільним спортивним товариством «Промінь» про надання земельної ділянки лісгосподарського призначення строком на 5 років для культурно-оздоровчої і туристичної діяльності.

Спортивне товариство розпочало вирубку дерев, планування території під будівництво тенісних кортів, жилих і нежилих приміщень капітального типу. Лісгосп заявив, що вирубка здійснюється незаконно і звернувся з позовом до суду про відшкодування заподіяних збитків.

Яке рішення повинен прийняти суд?

3. Напередодні Нового року громадянин Р. зрубав блакитну ялинку в ботанічному саду, а громадянин Н. – таку ж ялинку на території національного природного парку, за що й були затримані працівниками поліції.

Визначити відповідальність за ці дії. Яким чином необхідно відшкодувати заподіяні збитки?

РОЗДІЛ 4: КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

4.1 Поняття та особливості кримінальної відповідальності за екологічні правопорушення

Порушення екологічного законодавства України може тягнути встановлену Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України відповідальність, у тому числі й кримінальну. Відповідно до ст. 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначення складу екологічних злочинів, порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності за їх вчинення встановлюється Кримінальним кодексом України⁷³.

Головне свідoctво суспільної небезпеки на навколишнє природне середовище полягає у його підвищеній шкоді. Збитки, які заподіюються природному середовищу життєдіяльності людини, самій людині, а також суспільству й державі, досить часто взагалі не піддаються обчисленню. Так, загальний вплив господарської діяльності людини на глобальну екосистему перевищує допустимі рівні в десятки разів, а на планеті знищено майже 40 відсотків екосистем.

Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища настає у разі вчинення дій, що зазіхають на встановлений екологічний правопорядок, являють собою суспільну небезпеку.

Об'єктивна необхідність кримінально-правової охорони природи вже була предметом дослідження в сучасній науково-правовій літературі, в якій доведена наявність достатніх підстав для криміналізації суспільно небезпечних посягань на довкілля. Зокрема, у науковій літературі серед необхідних і достатніх підстав криміналізації охорони якісного стану земель зазначаються: 1) висока ступінь суспільної небезпечності забруднення або псування земель; 2)

⁷³ Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст. 131.

поширення негативного антропогенного навантаження на землю; 3) наявність умов вчинення забруднення або псування земель, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності; 4) необхідність кримінально-правової гарантії охорони відповідних конституційних прав та установлень; 5) необхідність забезпечення глобальної екологічної безпеки⁷⁴.

Україна підписала Конвенцію про захист довкілля засобами кримінального законодавства CETS № 172, укладену 4 листопада 1998 р. у м. Страсбурзі. Важливим важелем для дотримання екологічного правопорядку є відновлення довкілля. України як підписант може заявити про те, що вона передбачатиме заходи з відновлення довкілля згідно з наведеними нижче положеннями:

а) компетентний орган може розпорядитися здійснити відновлення довкілля у зв'язку з правопорушеннями, кваліфікованим згідно із цією Конвенцією;

б) у разі невиконання розпорядження про відновлення довкілля компетентний орган відповідно до внутрішнього законодавства може забезпечити його виконання за рахунок особи - суб'єкта розпорядження або до цієї особи може бути застосовано інші кримінальні санкції замість або на додаток до цього.

Конвенція CETS № 172 передбачає чотири види покарання за злочини проти довкілля: позбавлення волі, грошові санкції, конфіскація, відновлення довкілля. Але при цьому необхідно мати на увазі, що виправно-трудова практика свідчить про те, що посилення покарання само по собі, якщо воно не підтримується комплексом соціальних заходів, не знижує злочинність. Більш того, необґрунтоване посилення покарання, так само як й невинуваті їх пом'якшення, може знизити їх ефективність. Проблеми, які знаходяться у взаємозв'язку з економічними, важко вирішувати лише за допомогою кримінальної репресії. Досвід показує, що стержень їх вирішення знаходиться у площині концептуального, політичного, виховного, морального характеру, а вже потім – юридичного, кримінального.

⁷⁴ Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2004. С. 8.

Кримінальна відповідальність застосовується лише судами за вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину.

Злочином є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) вчинене суб'єктом злочину. Склади суспільно небезпечних діянь, які посягають на встановлений екологічний правопорядок та порушують вимоги щодо раціонального використання та охорони навколишнього природного середовища закріплені в Кримінальному кодексі України а саме в розділі 8 «Злочини проти довкілля».

Враховуючи екологічний аспект, в кримінально-правовій науці виділяють основні ознаки цих злочинів:

1) вони являють собою суспільно небезпечні діяння (дію та бездіяльність);

2) високий ступінь суспільної небезпеки цього виду правопорушень обумовлюється тим, що об'єктом посягання є природні ресурси, а також заподіюється шкода чи створюється реальна можливість заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини;

3) екологічні злочини протиправні та заборонені кримінальним законом;

4) екологічні злочини – це винні діяння⁷⁵.

Деякі кримінально карані посягання на природу за зовнішніми проявами діяння, за характером наслідків, за мотивами вчинення є схожими з аналогічними адміністративними правопорушеннями. Враховуючи характер протиправної поведінки та ступінь суспільної небезпеки, законодавець вимагає адекватного правового регулювання.

Таким чином, визначаючи ступінь важкості злочину, необхідно враховувати характер вчинених дій та наслідки, що настали, зокрема такі як: 1) ступінь забруднення довкілля; 2) вид і кількість небезпечних речовин, що потрапили в природне середовище; 3) кількість людей, які постраждали; 4) розмір заподіяної природним ресурсам шкоди тощо.

При цьому, наслідки екологічних злочинів як «забруднення природного середовища» являють собою всі можливі чи ті, що реально настали наслідки у вигляді шкоди природному середовищу, які можна

⁷⁵ Лопашенко Н.А. Экологические преступления : социальная опасность и уголовно-правовой анализ. *Право и политика*. 2001. № 9. С. 29.

зафіксувати за допомогою відомих систем виміру, або з достатнім ступенем ймовірності довести можливість їх настання⁷⁶.

У тому випадку, коли злочин проти довкілля був безпосередньо пов'язаний із посадою, яку обіймала винна особа, або діяльністю, якою вона займалася, може мати місце застосування до винної особи додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 177⁷⁷).

Крім цього, якщо в результаті дії або бездіяльності посадової особи сталося забруднення або псування навколишнього природного середовища, винна посадова особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за халатність або інший посадовий злочин.

Зауважимо, що притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини не звільняє винних осіб від відшкодування заподіяної шкоди. Поряд із встановленням плати за забруднення довкілля в межах, встановлених дозволами, екологічними нормативами, відшкодування шкоди також виступає своєрідним засобом реалізації міжнародно-правового принципу «забруднювач платить», який передбачає, що превентивні заходи та заходи щодо зниження або усунення шкідливих впливів мають здійснюватися за рахунок коштів забруднювача довкілля, тобто забруднювач має компенсувати заподіяну екологічну шкоду. Крім цього, зазначений принцип знаходить свій прояв у положеннях ст. 66 Конституції України, яка встановлює основний екологічний обов'язок громадян не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, а також відшкодувати завданні ними збитки.

Кримінальна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища настає за вчинення екологічного злочину. Проте вирішення екологічних проблем не може забезпечуватися лише національним законодавством.

⁷⁶ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства . К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. С. 267-268.

⁷⁷ Вісник Верховного Суду України. 2005. № 1. С. 9-12.

При цьому необхідно враховувати й той факт, що частина природних ресурсів та природних об'єктів навколишнього середовища знаходиться поза межами дії національного законодавства (космічний простір, клімат, атмосферне повітря, Світовий океан тощо). Саме тому міжнародні екологічні правопорушення можуть містити склад злочину як підстави кримінально-правової відповідальності.

До міжнародних екологічних злочинів належать істотні порушення державою міжнародних зобов'язань, які є визначальними для охорони і захисту навколишнього середовища. За скоєння міжнародного екологічного злочину відповідальність несуть як винні у цьому держави, так і посадові особи цієї держави. До міжнародно-злочинних дій належить, наприклад, масове забруднення атмосфери і морського середовища. Кримінальна відповідальність за міжнародні екологічні може застосовуватися спеціальними міжнародними судами (трибуналами) або судами держав, на території яких вчинено злочин⁷⁸.

⁷⁸ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 668.

4.2 Поняття та склад екологічного злочину як підстави відповідальності

Екологічним злочином є суспільно-небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, які посягають на суспільні відносини по охороні якісного стану навколишнього середовища, раціональному використанню його ресурсів та забезпечення екологічної безпеки населення.

Основною метою кримінальної відповідальності за екологічні злочини є забезпечення виконання правил охорони навколишнього природного середовища і раціонального природокористування, а також захист екологічних прав та інтересів громадян.

Екологічним злочинам притаманний ряд основних ознак, а саме:

1) вони становлять суспільно небезпечні діяння (дію чи бездіяльність);

2) високий ступінь суспільної небезпеки цього виду злочинів обумовлений тим, що об'єктом їх посягання є екологічна безпека, якість навколишнього природного середовища, екологічні права громадян, а внаслідок їх вчинення заподіюється шкода або створюється загроза життю та здоров'ю людини, а також природним екологічним системам, атмосферному повітрю, землі, її надрам, водам, лісам, тваринному і рослинному світу, генетичному фонду, природним ландшафтам;

3) екологічні злочини є протиправними та заборонені кримінальним законодавством.

У Кримінальному кодексі України екологічні злочини виділені в окремий розділ - «Злочини проти довкілля»: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); приховування або пере-кручення відомостей про екологічний стан або захворюваність насе-лення (ст. 238); забруднення або псування земель (ст. 239); незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1); незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2); порушення правил охорони або використання надр (ст. 240); забруднення атмосферного повітря (ст. 241); порушення правил охорони вод (ст. 242); забруднення моря (ст. 243); порушення

законодавства про континентальний шельф України (ст. 244); знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245); незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246) та інші.

Крім того, до екологічних злочинів за наявності заподіяння екологічної шкоди можуть бути віднесені також деякі склади, що сформульовані в інших розділах Кримінального кодексу України: незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ст. 265); незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1); погроза вчинити викрадання або використати радіоактивні матеріали (ст. 266); порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст. 267); порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст. 267-1); порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270) тощо.

Екологічні злочини слід відрізняти від екологічних адміністративних проступків. Ступінь цієї небезпеки для злочинів є більшим, ніж для адміністративних проступків.

Поняття екологічного злочину розкривається через його складові елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону.

Родовим об'єктом екологічних злочинів є природоохоронні, природоресурсні та антропоохоронні відносини, які охороняються нормами кримінального законодавства, та охоплюють санітарно-гігієнічний захист населення, поліпшення стану довкілля, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану об'єктів навколишнього природного середовища.

Тобто екологічні злочини посягають на два родові об'єкти: навколишнє природне середовище як певну сукупність природних та природно-соціальних умов та процесів та екологічну безпеку як певний оптимальний стан природного середовища, що забезпечує йому і людині сприятливі (нормальні) умови для життєдіяльності та розвитку⁷⁹. При цьому, під об'єктами природно-соціального характеру

⁷⁹ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. С. 169.

треба розуміти об'єкти, що створені чи змінені людиною, але які зберігають екологічні зв'язки з біосферою.

Об'єктивна сторона екологічних злочинів охоплює такі основні елементи: 1) суспільно небезпечне діяння (дії чи бездіяльності), яке проявляється у знищення, пошкодженні, забрудненні, захопленні об'єктів природи або іншому порушенні порядку користуванні ними, тобто що порушує екологічний правопорядок; 2) негативні наслідки такого діяння, що проявляється у заподіянні шкоди навколишньому природному середовищі або реальної загрози її заподіяння; 3) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою порушника і негативними наслідками, які настали.

Так, наприклад, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 242 Кримінального кодексу України «Порушення правил охорони вод», характеризується сукупністю трьох ознак: 1) діяння - порушення правил охорони вод. При цьому порушення правил охорони вод може бути вчинено шляхом дії або бездіяльності та проявлятися таким чином: невиконання водокористувачем обов'язку забезпечувати дотримання відповідного санітарного стану на території, де розташовані його об'єкти, і не допускати винесення через дощові каналізаційні мережі сміття, продуктів ерозії ґрунтів, сировини та відходів виробництва; скидання у водні об'єкти, на поверхню льодового покриву та водозабору, а також у каналізаційні мережі шламів, інших технологічних і побутових твердих відходів тощо; 2) наслідки у вигляді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміни їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля; 3) причинний зв'язок між діянням та наслідками, зокрема у вигляді забруднення вод, зміною природних властивостей вод, виснаження водних джерел. Для визначення злочину закінченим необхідно, щоб такі шкідливі наслідки створили небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. Порушення правил охорони вод, яке не спричинило зазначених наслідків, тягне адміністративну відповідальність у відповідності до положень Кодексу України про адміністративні правопорушення.

При цьому, наслідки екологічних злочинів як «забруднення природного середовища» являють собою всі можливі чи ті, що реально настали наслідки у вигляді шкоди природному середовищу, які можна зафіксувати за допомогою відомих систем виміру, або з достатнім ступенем ймовірності довести можливість їх настання⁸⁰.

Отже, не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ст. 11 Кримінального кодексу України).

Суб'єктом екологічних злочинів є фізична осудна особа, яка вчинила відповідний злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Цей вік для всіх екологічних злочинів настає з 16 років.

До суб'єктів екологічних злочинів належать громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

У випадках притягнення до кримінальної відповідальності за екологічні злочини службових осіб, які вчинили їх з використанням свого службового становища, дії цих осіб можуть кваліфікуватися також і за відповідними статтями Кримінального кодексу України, якими передбачена відповідальність за службові злочини.

У сучасних умовах під впливом англо-американської і німецьких доктрин кримінального права ідея кримінальної відповідальності юридичних осіб знаходить чимало прихильників у різних країнах світу та своє відображення в національному законодавстві цих держав.

У національній теорії кримінального права панувала безапеляційна думка, що за злочинні діяння, які мали місце в процесі діяльності юридичної особи, відповідає фізична особа, яка вчинила такі діяння. Це може бути керівник, його заступник або керівник відповідного підрозділу чи галузі, який використовував певні повноваження юридичної особи і безпосередньо вчинив злочин.

⁸⁰ Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні : Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства . К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. С. 267-268.

У юридичній літературі становлення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб пов'язують з англійським правом. А ця система права, як відомо, зобов'язана судовому прецеденту.

Суб'єктивна сторона екологічних злочинів характеризується психічним ставленням особи до вчиненого діяння, тобто її виною. Остання може бути у формі умислу чи необережності. Серед екологічних злочинів виокремлюються такі, які передбачають тільки навмисну вину, наприклад, знищення або пошкодження лісових масивів, вчинене шляхом підпалу; незаконна порубка лісу: незаконне полювання; незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом тощо.

В той же час передбачені склади злочинів, які набувають екологічного значення лише тоді, коли при їх вчиненні завдається шкода навколишньому природному середовищу. Наприклад, забруднення або псування земель. Передбачений в ч. 1 ст. 239 Кримінального кодексу України злочин вважається закінченим з того моменту, коли забруднення або псування земель створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. При цьому, створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце у разі, коли забруднення земель чи вчинення інших протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо.

Також визначаючи ступінь важкості злочину, необхідно враховувати характер вчинених дій та наслідки, що настали: ступінь забруднення земель; вид і кількість небезпечних речовин, що потрапили в природне середовище; кількість людей, які постраждали; розмір заподіяної земельним ресурсам шкоди тощо.

Необережність поділяється на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних

наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ст. 25 Кримінального кодексу України).

Для класифікації екологічних злочинів в юридичній літературі⁸¹ пропонується використовувати різні критерії, а саме:

1) з точки зору функцій, які ними виконуються, що мають відношення до природокористування і охорони навколишньої природного середовища, екологічні злочини можна поділити на три категорії: спеціальні, суміжні і додаткові.

Спеціальні склади екологічних злочинів, в основному, містяться в окремому розділі «Злочини проти довкілля».

Суміжними складами злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища і природокористування вважаються такі, що виконують екологічні функції за певних обставин об'єктивного порядку (наприклад, статті: 270 (порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки); 274 (порушення правил ядерної або радіаційної безпеки); 326 (порушення правил поведіння з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами) Кримінального кодексу України).

До додаткових складів можна віднести злочини, які за своєю природою не є екологічними, але за певних обставин можуть бути використані у сукупності з екологічними складами: ст. 367 (службова недбалість); ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем); ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень)

(наприклад, статті 367, 364, 365 Кримінального кодексу України). Передбачені цими статтями злочини можуть бути застосовані до службових осіб, які своїми діями чи бездіяльністю сприяли заподіянню шкоди навколишньому природному середовищу або окремим його компонентам;

2) за критерієм об'єкта захисту склади екологічних злочинів поділяють на: а) злочини, спрямовані на порушення екологічних правил діяльності, безпосереднім об'єктом яких є порядок діяльності (наприклад, статті 236, 237, 238, 253); б) злочини, що посягають на окремі природні ресурси (наприклад, статті 239-244, 254); в) злочини, що по-

⁸¹ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 305-306.

сягають на об'єкти флори і фауни як складову навколишнього природного середовища (наприклад, статті 245, 246, 248-250 Кримінального кодексу України).

Також види екологічних злочинів можуть поділятися на: 1) злочини загального характеру, які посягають на навколишнє природне середовище, екологічну безпеку і екологічний правопорядок (порушення правил охорони навколишнього природного середовища, поводження з екологічно небезпечними відходами тощо); 2) злочини спеціального характеру, які посягають на окремі природні об'єкти і комплекси (забруднення або псування землі, забруднення атмосферного повітря, забруднення моря, незаконна порубка лісу, незаконне полювання, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом тощо).

Кваліфікуючими ознаками екологічних злочинів може бути спричинення загибелі людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, (наприклад, ч. 2 ст. 239 Кримінального кодексу України), створення небезпеки для життя і здоров'я людей, створення небезпеки для довкілля.

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 року № 17 роз'яснює, що під загибеллю людей треба розуміти смерть хоча б однієї людини, що сталася внаслідок вчинення злочинів, відповідальність за які передбачена відповідними статтями Кримінального кодексу України (п. 6).

Під тяжкими наслідками слід розуміти: 1) загибель чи масове захворювання людей, істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні або місцевості, зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; 2) неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; 3) генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; 4) заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах тощо (п. 5 Постанови).

Створення небезпеки для життя і здоров'я людей має місце у разі, коли вчинення протиправних дій могло призвести до загибелі хоча б однієї людини, масових захворювань людей, зараження хоча б однієї

людини епідемічним або інфекційним захворюванням, зниження тривалості життя чи імунного захисту людей, відхилень у розвитку дітей тощо (п. 7 Постанови).

Створення небезпеки для довкілля являє собою загрозу настання таких наслідків, як: 1) загибель тварин (диких, домашніх), рослин, лісопосадок; 2) деградація земель; 3) зменшення земельного покриву, що впливає на забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; 4) зміна клімату й настання інших змін біологічного, хімічного і фізичного складу ґрунту; забруднення водних об'єктів і загибель водних біоресурсів в результаті зливу шкідливих речовин, відходів чи інших матеріалів, привнесення в землю та інше.

Варто зауважити, що для кожного виду злочину, встановленому Кримінальним кодексом України, є наявність характерних кваліфікуючих ознак. Наприклад, кваліфікуючими ознаками злочину як незаконне полювання (ч. 2 ст. 248 Кримінального кодексу України) є його вчинення: 1) службовою особою з використанням службового становища; 2) за попередньою змовою групою осіб; 3) способом масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу; 4) з використанням транспортних засобів; 5) особою, раніше судимою за цей злочин. Зокрема, до способів масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу потрібно відносити такі прийоми полювання, які мають загально небезпечний або винищувальний характер і здатні викликати загибель великої кількості представників дикої фауни: використання автоматичної зброї, газу, вибухових речовин, електричного обладнання тощо.

Кваліфікуючими ознаками незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ч. 2 ст. 249 Кримінального кодексу України) є вчинення злочину способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу, а також особою, раніше судимою за цей злочин. Так, до способів масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу відносяться такі прийоми рибальства, які здатні викликати загибель значної кількості водних біоресурсів: застосування вибухових і отруйних речовин, електроструму, спорудження гаток, запруд, спускання води з рибогосподарських водойм, спосіб тралення при лові закидними

неводами і волокушами із суден, перекриття будь-якими засобами чи знаряддями лову більше 2/3 ширини русла річки або протоки тощо.

При цьому варто зауважити, що зазначені вище наслідки повинні бути причино пов'язані із порушенням вимог екологічного законодавства.

Також, слід звернути увагу на те, що, як правило, диспозиції статей Кримінального кодексу України є бланкетними. У зв'язку з цим, для встановлення конкретного складу злочину щодо порушення екологічного законодавства, потрібно звернутися до спеціального природоресурсного або природоохоронного законодавства, а також спеціальних правил щодо поводження із шкідливими речовинами, відходами тощо.

Санкції за вчинені екологічні злочини встановлені чинним кримінальним законодавством України. Зокрема незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого (ст. 246 Кримінального кодексу України).

Для злочинів проти довкілля, на думку науковців, доцільно розширити заходи кримінально-правового характеру, передбачивши заборону на: рекламу господарської діяльності, продуктів та послуг; використання грантів, субсидій або інших форм державної фінансової допомоги; використання допомоги міжнародних організацій, членом яких є України; отримання державних контрактів; доведення вироку суду до відома громадськості.

Враховуючи викладене, виокремлюємо особливості кримінальної відповідальності за порушення екологічного законодавства:

- 1) є різновидом ретроспективної юридичної відповідальності;
- 2) підставою є суспільно небезпечне злочинне діяння, яке завдає шкоди навколишньому природному середовищу, окремим природним

ресурсам чи об'єктам, а також може негативно вплинути на життя та здоров'я людей;

3) застосовується лише за ті суспільно небезпечні діяння, склади яких передбачені Кримінальним кодексом України, та тільки за вироком суду;

4) оскільки статті, що передбачають відповідальність за злочини у зазначеній сфері є бланкетними, для встановлення конкретного складу злочину слід звертатися до екологічного законодавства;

5) притягнення винних до кримінальної відповідальності не звільняє від відшкодування заподіяних збитків природним ресурсам.

Таким чином, передбачення в законодавстві і застосування на практиці кримінальної відповідальності сприяє попередженню злочинів у сфері охорони природи, коли інші, більш м'які заходи впливу є недостатніми або не результативними.

Питання для самоконтролю

1) Чим зумовлена необхідність кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища та його окремих складових?

2) Які ознаки характерні для екологічних злочинів?

3) Що собою являє екологічний злочин?

4) Визначте склад екологічних злочинів.

5) Охарактеризуйте об'єктивну сторону екологічних злочинів.

6) Хто може бути визнаний в якості суб'єктів екологічних злочинів?

7) Розкрийте зміст суб'єктивної сторони екологічного злочину.

8) Наведіть наукову класифікація екологічних злочинів.

9) Які існують кваліфікуючі ознаки злочинів проти довкілля?

10) Чому диспозиції статей розділу 8 «Злочини проти довкілля» Кримінального кодексу України вважаються банкетними?

Виконати завдання

1. Громадяни С. та В. самовільно здійснювали вилов риби за допомогою вибухових речовин, а також знарядь лову, виготовлених із сіткоснастевих матеріалів. Крім цього, ними здійснювався лов раків у

темну пору доби із застосування підсвічування, що призвело до заподіяння істотної шкоди водним біоресурсам.

Чи містить дане правопорушення ознаки злочину? Визначити склад даного правопорушення. Яку шкоду слід вважати істотною?

2. Керівники комбінату біопрепаратів дали розпорядження щодо вивезення на беріг річки виробничого сміття та відходів, які було зібрано під час впорядкування території комбінату. Навесні у процесі таяння снігового покриву відходи та сміття потрапило у річку, що призвело до забруднення водойми. Наслідком забруднення стала масова загибель водних живих ресурсів. Зміна природних властивостей водного джерела зумовила порушення санітарно-епідемічної ситуації на даній території та позбавлення можливості місцевих жителів здійснювати право загального водокористування.

Визначити склад правопорушення. Вирішити справу.

РОЗДІЛ 5: ДИСЦИПЛІНАРНА ТА МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

5.1 Поняття та особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства

Дисциплінарна відповідальність за порушення екологічного законодавства застосовується до осіб, винних у вчиненні дисциплінарного проступку у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

У фаховій літературі дисциплінарну відповідальність розглядають, як різновид ретроспективної юридичної відповідальності особи за порушення норм права, що регулюють відповідну дисципліну, та застосування до порушника дисциплінарних стягнень⁸².

Особливістю застосування дисциплінарної відповідальності є те, що вона, в першу чергу, регулюється нормами трудового законодавства. Хоча Конституція України в ст. 92 закріплює положення про те, що діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями та відповідальність за них визначаються виключно законами України, проте, в той же час Кодекс законів про працю України⁸³ (далі – КЗпП) в ст. 142 допускає, що трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, а у деяких галузях господарювання для окремих категорій працівників діють статuti і положення про дисципліну.

Варто зауважити, що дисциплінарна відповідальність застосовується в порядку підлеглості чи на підставі правил внутрішнього трудового розпорядку підприємств і організацій. Таким чином, заходи дисциплінарної відповідальності містяться в актах, що регулюють працю робітників і службовців.

⁸² Кельман М.С. Загальна теорія держави та права : [підруч.] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. Львів : «Новий Світ-2000», 2003. С. 475-476.

⁸³ Відомості Верховної Ради України. 1971. № 50. Ст. 375.

Зазвичай, підставами дисциплінарної відповідальності є дисциплінарні проступки. Проте дисциплінарна відповідальність в екологічній сфері застосовується до тих працівників, в обов'язки яких входить дотримання норм екологічного законодавства, тобто невиконання вимог законодавства про охорону природних ресурсів, навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки одночасно повинно бути невиконанням працівником своїх обов'язків, обумовлених трудовим договором або контрактом.

Отже, для складу дисциплінарного проступку важливим є, щоб невиконання норм природоохоронного законодавства одночасно було і невиконанням працівником своїх трудових функцій. Таким чином особливістю притягнення особи до дисциплінарної відповідальності за правопорушення щодо якісного стану довкілля та раціонального природокористування є сукупність трудових та екологічних відносин.

Звідси, суб'єктом дисциплінарної відповідальності може бути особа (працівник) в обов'язки якої входило, наприклад, виконання заходів по охороні та раціональному використанню природних ресурсів; по проведенню заходів, що пов'язані з підвищенням родючості ґрунтів тощо. Тобто суб'єкт дисциплінарної відповідальності повинен мати трудову правосуб'єктність у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

На думку фахівців, сутність дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства полягає у накладенні роботодавцем (власником підприємства чи уповноваженим ним органом) на працівника дисциплінарних стягнень. Такі стягнення можуть накладатись на осіб, винних у невиконанні або неналежному виконанні своїх трудових обов'язків, пов'язаних зі здійсненням природоохоронних заходів, за умови, що відповідні обов'язки передбачені трудовим договором, укладеним між працівником та власником підприємства, установи, організації (уповноваженим ним органом)⁸⁴.

Щодо застосування дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення, в юридичній літературі існують різні точки зору. Так,

⁸⁴ Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 311.

в деяких випадках дисциплінарну відповідальність розглядають як дієвий інструмент, за допомогою якого зміцнюється дисципліна. При цьому застосування її найчастіше дає більший ефект, ніж застосування інших видів юридичної відповідальності. Це пов'язано з більшою оперативністю дисциплінарного реагування, зацікавленості трудових колективів в усуненні наслідків екологічних правопорушень⁸⁵.

Існує й інша точка зору, згідно з якою для притягнення винної особи до дисциплінарної відповідальності, зокрема, за порушення земельного законодавства необхідне співпадання дисциплінарного проступку і земельного правопорушення. Проте ідеальна сукупність дисциплінарного проступку і земельного правопорушення можлива вкрай рідко. Очевидно, у зв'язку з цим Земельний кодекс України не вказує на існування дисциплінарної відповідальності за вчинення земельних правопорушень⁸⁶.

Тобто з цієї точки зору впливає, що дисциплінарна відповідальність за правопорушення щодо якісного стану земель, тобто земельного правопорушення екологічного спрямування, не має такого вагомого значення в порівнянні з іншими видами відповідальності.

Але, на нашу думку, не можна тому чи іншому виду юридичної відповідальності у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки надавати особливого значення або недооцінювати. Все повинно залежати від конкретних обставин справи, а також від складу та характеру правопорушення.

Звідси, невиконання чи неналежне виконання екологічних вимог, що становлять коло службових або професійних обов'язків правопорушника, слід розглядати як одну із умов притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Варто зауважити, що законодавство не встановлює конкретного переліку дисциплінарних проступків в екологічній сфері, за вчинення яких настає дисциплінарна відповідальність.

⁸⁵ Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К. : Наукова думка, 1989. С. 210.

⁸⁶ Земельне право України : підруч. / за ред. О.О. Погрібного, І.І. Каракаша. К. : Істина, 2003. С. 436.

Правові підстави застосування до винних осіб заходів дисциплінарного впливу, тобто дисциплінарну відповідальність, передбачаються положеннями ст. 68 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»⁸⁷. Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у наступному:

1) порушення прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;

2) порушення норм екологічної безпеки;

3) порушенні вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля, у тому числі поданні завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи висновку з оцінки впливу на довкілля;

4) неврахування у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля та невиконанні екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля;

5) порушення екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;

6) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище:

7) невиконання розпорядження органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища;

8) порушення природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив та відходів;

9) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;

10) відмові у наданні своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища тощо.

Варто зауважити, що зазначенні види правопорушень залежно від обставин справи також можуть бути підставою для притягнення винних осіб й до інших видів юридичної відповідальності.

⁸⁷ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. Ст. 546.

Наведений у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» перелік підстав юридичної відповідальності не є вичерпним. Законодавством України може бути встановлено дисциплінарну відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Зокрема, підстави застосування дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення передбачаються: ст. 65 Кодексу України про надра⁸⁸; ст. 110 Водного кодексу України⁸⁹; ст. 105 Лісового кодексу України⁹⁰; ст. 40 Закону України «Про рослинний світ»⁹¹; ст. 64 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»⁹²; ст. 81 Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»⁹³; ст. 42 Закону України «Про відходи»⁹⁴; ст. 21 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України»⁹⁵ та іншими нормативними актами.

Наприклад, відповідно до ст. 40 Закону України «Про рослинний світ» дисциплінарну відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ можуть нести особи, винні у:

1) протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу;

2) порушенні вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;

3) порушенні вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;

4) самовільному проведенні інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;

5) реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів тощо.

⁸⁸ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 341.

⁸⁹ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.

⁹⁰ Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170.

⁹¹ Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст. 198.

⁹² Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502.

⁹³ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 12. Ст. 81.

⁹⁴ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 46. Ст. 411.

⁹⁵ Відомості Верховної Ради України. 1995. № 21. Ст. 152.

Відтак підстави дисциплінарної відповідальності, тобто дисциплінарні проступки екологічного спрямування, визначаються як в законодавстві, так й в локальних актах окремих підприємств, установ, організацій.

Для застосування цього виду відповідальності характерними є наступні ознаки:

1) дисциплінарна відповідальність у галузі екології настає лише за екологічні правопорушення, вчиненні працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків, встановлених службовими правилами, статутами, положеннями про дисципліну праці, правилами внутрішнього трудового розпорядку;

2) дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення може бути застосована до правопорушника лише адміністрацією підприємства або керівником фірм, крім керівників структурних підрозділів і головних спеціалістів, які не належать до адміністрації;

3) дисциплінарне стягнення може накладатися на правопорушника незалежно від настання екологічних наслідків, лише за формальним складом, за одним лише фактом вчинення правопорушення;

4) для дисциплінарної відповідальності, в тому числі й у галузі екології, характерна спрощена процедура її застосування, тобто адміністрацією підприємства, де працює працівник – суб'єкт правопорушення, має право застосовувати дисциплінарне стягнення до нього лише на підставі його пояснення, без наявності обов'язкових, наприклад, для застосування кримінальної чи адміністративної відповідальності в галузі екології протоколів, складених за участю понятих, речових доказів тощо⁹⁶.

Отже, умовами настання дисциплінарної відповідальності за порушення законодавства про раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки є: 1) протиправність; 2) наявність вини працівника; 3) професійна правосуб'єктність в екологічній сфері; 4) невиконання чи неналежне виконання працівником екологічних вимог, які становлять коло службових професійних обов'язків правопорушника.

⁹⁶ Пльків Н.В., Гаєцька-Колотило Я.З. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. С. 98-99.

5.2 Види дисциплінарних стягнень за екологічні правопорушення

Види дисциплінарних стягнень та порядок їх накладення регулюються Кодексом законів про працю України.

Згідно зі ст. 147 Кодексу законів про працю до порушників трудової дисципліни, винних у невиконанні своїх трудових обов'язків, може бути застосовано один із двох заходів стягнення: догана або звільнення з роботи.

При цьому для окремих категорій працівників статутами і положеннями про дисципліну цих категорій працівників можуть передбачатися також інші дисциплінарні стягнення. Ці стягнення, зокрема, можуть бути застосовані до відповідних осіб при вчиненні ними дисциплінарних проступків у галузі охорони навколишнього природного середовища.

У відповідності до ст. 49 Закону України «Про прокуратуру»⁹⁷ на прокурора можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення: 1) догана; 2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на іншу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймав посаду (крім Генерального прокурора); 3) звільнення з посади в органах прокуратури.

Загальні умови звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді, а також підстави звільнення прокурора з посади визначаються Законом України «Про прокуратуру» (наприклад, ст. 51 Закону).

Дисциплінарний статут Національної поліції України⁹⁸, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII, передбачає широкий спектр дисциплінарних стягнень. Так, ч. 3 ст. 13 Дисциплінарного статуту Національної поліції України встановлено, що до поліцейських можуть застосовуватися такі види дисциплінарних стягнень: 1) зауваження; 2) догана; 3) сувора догана; 4) попередження про неповну службову відповідність; 5) пониження у спеціальному званні на один ступінь; 6) звільнення з посади; 7) звільнення із служби в поліції.

⁹⁷ Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 12.

⁹⁸ Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 233.

Якщо дисциплінарний проступок у галузі охорони навколишнього природного середовища вчиняється військовослужбовцями, то останні несуть відповідальність згідно з Дисциплінарним статутом Збройних сил України⁹⁹, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV відповідно до їх військових звань.

Працівники залізничного транспорту, що вчинили дисциплінарний екологічний проступок, будуть нести відповідальність згідно з Положенням про дисципліну працівників залізничного транспорту¹⁰⁰, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року № 55.

Так, у разі встановлення вини працівника залізничного транспорту у виникненні катастрофи або аварії з шкідливими екологічними наслідками до останнього можуть бути, зокрема, застосовані такі заходи дисциплінарного стягнення, як: 1) догана; 2) позбавлення машиністів права керування локомотивом з наданням роботи помічником машиніста, **а також** позбавлення свідоцтва водія моторно-рейкового транспорту незнімного типу та свідоцтва помічника машиніста локомотива з наданням роботи, не пов'язаної з керуванням локомотивом і моторно-рейковим транспортом, на строк до одного року; 3) звільнення.

Дисциплінарну відповідальність за екологічні правопорушення згідно з вимогами дисциплінарних статутів чи положень про дисципліну несуть і деякі інші категорії працівників: працівники спеціальних (воєнізованих) аварійно-рятувальних служб, працівники гірничих підприємств та інші.

⁹⁹ Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22-23. Ст. 197.

¹⁰⁰ URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/55-93-n.

5.3 Порядок застосування дисциплінарного стягнення за екологічні правопорушення

Дисциплінарні стягнення накладаються органом (службовою особою), якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) цього працівника.

На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства про дисципліну, дисциплінарні стягнення можуть накладатися також вищими органами управління.

Працівники, які обіймають виборні посади, можуть бути звільнені тільки за рішенням органу, який їх обрав, і лише з підстав, передбачених законодавством. Наприклад, голову виробничого сільськогосподарського кооперативу у відповідності до положень Закону України «Про кооперацію» та Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»¹⁰¹ обирають на посаду із числа членів правління кооперативу за рішення вищого органу управління виробничого сільськогосподарського кооперативу – загальними зборами. Відтак й звільнення та оголошення догани голові кооперативу може відбуватися за рішенням загальних зборів кооперативу.

Згідно із трудовим законодавством України дисциплінарне стягнення накладається власником або уповноваженим ним органом безпосередньо за виявленням проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не враховуючи час звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Дисциплінарне стягнення може бути накладене не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

Законодавство про працю вимагає чіткого дотримання процедури накладення дисциплінарного стягнення. Перед тим, як розглянути питання про накладення стягнення, від порушника трудової дисципліни необхідно одержати письмове пояснення.

За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення. При обранні виду стягнення власник або уповноважений ним орган повинен враховувати ступінь

¹⁰¹ Відомості Верховної Ради України. 1997. № 39. Ст. 261.

тяжкості вчиненого проступку і заподіяну ним шкоду, а також обставини, за яких вчинено проступок, і попередню роботу працівника.

Стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку. Якщо працівник від підпису відмовляється – складається відповідний акт.

Наприклад, відповідно до Статуту і Правил Внутрішнього трудового розпорядку члени сільськогосподарських кооперативних підприємств можуть притягатися до відповідальності правлінням або загальними зборами чи зборами уповноважених. Кожний випадок скоєння сільськогосподарським працівником правопорушення повинен обговорюватися зборами або радою виробничого підрозділу і вносити пропозиції до правління підприємства.

Якщо дисциплінарний проступок має наслідки у вигляді заподіяння матеріальної шкоди підприємству, то правопорушник наряду із дисциплінарною відповідальністю повинен відшкодувати заподіяну підприємству майнову шкоду. Зазначене правило регламентується також й положеннями Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що особи, винні у вчиненні дисциплінарного правопорушення зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про раціональне використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки, тому що застосування заходів дисциплінарної відповідальності (а також адміністративної або кримінальної) не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів (ст. 68).

Законодавство гарантує працівникові можливість оскарження дисциплінарного стягнення і встановлює порядок такого оскарження (глава XV КЗпП України). У випадку звільнення з роботи, зокрема, працівник може безпосередньо звернутися до районного (міського) суду в місячний строк з дня вручення йому копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Якщо протягом року на працівника не буде покладено нового дисциплінарного стягнення, він буде вважатися таким, що не мав дисциплінарного стягнення. За заявою притягнутого до відповідальності і клопотанням зборів або ради виробничого підрозділу стягнення може бути знято до закінчення річного терміну, якщо працівник не допустив

нового порушення трудової дисципліни і проявив себе як сумлінний працівник. Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Посадові особи та спеціалісти, які працюють у сфері охорони навколишнього природного середовища, винні в порушенні вимог екологічного законодавства, згідно з рішеннями їх управлінських органів можуть також позбавлятися премій за основними результатами господарської діяльності повністю або частково.

Таким чином, особливостями дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства є наступні:

1) дисциплінарна відповідальність в екологічній сфері настає лише за екологічні правопорушення, які вчинені працівником у процесі виконання ним своїх трудових обов'язків, встановлених правилами внутрішнього трудового розпорядку, статутами, положеннями про дисципліну праці тощо, тобто трудова правосуб'єктність правопорушника в екологічній сфері;

2) невиконання або неналежне виконання вимог у сфері охорони та раціонального використання довкілля, забезпечення екологічної безпеки повинно становити коло службових або професійних обов'язків правопорушника;

3) застосовується дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення органами управління підприємства, які уповноважені це здійснювати;

4) дисциплінарне стягнення може накладатися на правопорушника незалежно від настання екологічно шкідливих наслідків, лише за факт вчинення дисциплінарного проступку в екологічній сфері;

5) для дисциплінарної відповідальності, в тому числі й в галузі екології, характерна процедура її застосування, яка визначення трудовим законодавством.

Дисциплінарна відповідальність як відповідальність особистісного характеру настає за порушення трудового законодавства, яке не викликало матеріальних наслідків. Порушення норм екологічного законодавства, норм статуту або інших внутрішньогосподарських локальних актів, а також правил внутрішнього розпорядку підприємств, установ чи організацій, внаслідок чого заподіяна матеріальна шкода, тягне застосування до працівника матеріальної відповідальності.

5.4 Матеріальна відповідальність за порушення екологічного законодавства

Загальною передумовою можливості застосування до порушника екологічного законодавства матеріальної відповідальності є положення ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» про те, що застосування заходів дисциплінарної відповідальності не звільняє винних від відшкодування шкоди, заподіяної земельним ресурсам, та ст. 130 Кодексу законів про працю України.

Суть застосування матеріальної відповідальності полягає в тому, що передбачаючи відповідальність законодавець виходить із того, що працівники повинні сумлінно ставитись до своїх обов'язків, а заподіяна шкода обов'язково має бути компенсована.

Матеріальна відповідальність по суті є продовженням дисциплінарної відповідальності у випадках, коли порушенням трудових обов'язків заподіяна шкода навколишньому природному середовищу. Матеріальна відповідальність полягає в накладенні на працівників і посадових осіб, що вчинили винне протиправне діяння, внаслідок якого заподіяна матеріальна шкода чи порушені його матеріальні інтереси, обов'язку компенсувати цю шкоду в натурі чи покриті заподіянні збитки¹⁰².

Таким чином, матеріальна відповідальність полягає в обов'язку працівника відшкодувати шкоду, заподіяну ним підприємству, установі, організації, фізичній особі-роботодавцю при виконанні ним трудових обов'язків.

Порядок застосування матеріальної відповідальності регулюється трудовим законодавством України. Проте у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів варто мати на увазі не будь-яку майнову шкоду, а саме ту, що заподіяна працівником навколишньому природному середовищу, природним ресурсам через невиконання або неналежного виконання трудових обов'язків.

Суб'єктами матеріальної відповідальності є особи, що перебувають у трудових відносинах з підприємством, установою,

¹⁰² Корнєєв Ю.В. Земельне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 131.

організацією і трудова діяльність яких пов'язана з природними ресурсами. Отже, при застосуванні матеріальної відповідальності суб'єкт повинен мати трудову правосуб'єктність в природоохоронній сфері. Такими суб'єктами, наприклад, можуть бути члени та наймані працівники сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, лісгосподарських підприємств, працівники та посадові особи інших підприємств, які є природо користувачами людей.

Згідно зі ст. 130 Кодексу законів про працю України матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству (установі, організації) або фізичній особі-роботодавцю при виконанні трудових обов'язків, покладається на працівника тільки за умови, якщо така шкода заподіяна з вини працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується стягненням певної частини заробітку працівника й не може перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством.

За наявності зазначених підстав і умов матеріальна відповідальність може бути покладена незалежно від притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності. Працівник, який заподіяв шкоду, може добровільно покрити її повністю або частково. За згодою власника або уповноваженого ним органу працівник може передати для покриття заподіяної шкоди рівноцінне майно або поправити пошкоджене.

Працівник не відповідає за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробного-господарського ризику, або яка заподіяна ним в стані і при умовах крайньої необхідності.

За чинним законодавством України матеріальна відповідальність може поділятися на обмежену, повну, колективну(бригадну), підвищену.

Обмежена матеріальна відповідальність визначається в розмірі дійсної шкоди, але не більше середньомісячної заробітної плати, якщо шкода заподіяна неналежним виконанням або невиконанням трудових обов'язків. В разі притягнення працівника до обмеженої матеріальної відповідальності стягнення повинно провадитись з урахуванням середньомісячного основного заробітку, а не з посадового окладу чи тарифної ставки.

Повна матеріальні відповідальність полягає в обов'язку працівника відшкодувати заподіяну підприємству шкоду в повному обсязі, незалежно від заробітку. Відшкодування всіх фактично заподіяних збитків в повному обсязі настає у випадках, визначених в ст. 134 Кодексу законів про працю України, а саме: шкоду заподіяно навмисно; шкоду заподіяно працівником, який був у нетверезому стані; самовільно використовувались майно, сільськогосподарська техніка, робоча худоба; між працівником і підприємством укладений договір про повну матеріальну відповідальність; шкоду заподіяно діями, що містять склад злочину; шкоду завдано не при виконанні трудових обов'язків; майно та інші цінності були прийнято під звіт за разовим дорученням та іншим разовим документом та інші.

Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність може застосовуватися у тому випадку, коли при спільному виконанні окремих видів робіт, що пов'язані із зберіганням, обробкою, реалізацією, перевезенням або із застосуванням працівниками у процесі виробництва переданих їм цінностей, а також коли неможливо розмежувати матеріальну відповідальність кожного працівника і укласти з ним договір про матеріальну відповідальність.

Враховуючи положення чинного законодавства України, для притягнення працівника до матеріальної відповідальності потрібно з'ясувати такі обставини:

- 1) факт протиправності поведінки працівника;
- 2) факт заподіяння прямої дійсної матеріальної шкоди природним ресурсам підприємства, установи, організації, визначити розмір шкоди;
- 3) причинний зв'язок між шкодою та протиправною дією чи бездіяльністю працівника;
- 4) вину працівника у заподіянні шкоди.

Варто зауважити, що причинний зв'язок установлює між поведінкою заподіювача шкоди природним ресурсам і шкодою, що настала, зв'язок причини і наслідку, тобто шкода має виступати як об'єктивний наслідок неправомірної поведінки заподіювача шкоди.

Крім того, у ст. 130 Кодексу законів про працю України вказано, що у визначенні шкоди, заподіяної працівником під час виконання ним своїх трудових обов'язків, враховується тільки пряма дійсна шкода.

Щодо природних ресурсів вважаємо, що під прямою дійсною шкодою слід розуміти, зокрема, зменшення корисних властивостей природного ресурсу; витрати, пов'язані із застосуванням заходів щодо відновлення їх якісного стану; витрати, які підприємство, установа, організація вимушені були понести з вини свого працівника. В останньому випадку такій відповідальності буде притаманний регресний характер і вона матиме за мету відшкодування підприємству, установі чи організації понесених майнових збитків з вини неправомірних дій їхніх працівників.

У відповідності до ст. 130 Кодексу законів про працю України, при визначенні розміру збитків на працівника не може бути покладена відповідальність за неодержані підприємством, установою або організацією прибутки, тобто упущена вигода. Таким чином, на відміну від цивільно-правової відповідальності, у разі притягнення працівника до матеріальної відповідальності на нього не може бути покладено відшкодування неодержаних підприємством доходів за час тимчасового невикористання природних ресурсів внаслідок протиправних дій чи бездіяльності працівника.

Варто зауважити, що така відповідальність може бути покладена лише на працівників, що є посадовими особами.

Отже, наведене вище дає змогу виокремити наступні особливості матеріальної відповідальності:

1) підставою виникнення є заподіяна шкода стану природних ресурсів, що сталися внаслідок протиправної дії або бездіяльності працівника;

2) суб'єктами відповідальності є особи, що перебувають в трудових відносинах з підприємством, установою, організацією і трудові функції яких пов'язані з використанням природних ресурсів, тобто йдеться про трудову правосуб'єктність правопорушника в екологічній сфері;

3) порядок застосування матеріальної відповідальності регулюється нормами трудового законодавства;

4) неодержані доходи за час тимчасового невикористання природних ресурсів до розміру збитків не враховуються.

Питання для самоконтролю

- 1) Що собою являє дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення?
- 2) Яким чином застосовується дисциплінарна відповідальність за екологічні правопорушення?
- 3) Що є підставою дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення?
- 4) в чому полягає сутність дисциплінарної відповідальності в екологічній сфері?
- 5) Визначте правові підстави застосування до винних осіб дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства?
- 6) Які можна визначити ознаки для застосування дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства?
- 7) Назвіть умови настання дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення.
- 8) Які існують види дисциплінарних стягнень за екологічні правопорушення.
- 9) Який існує порядок застосування дисциплінарного стягнення?
- 10) Якими нормативними актами регламентується порядок застосування дисциплінарного стягнення за екологічні правопорушення?
- 11) Що є особливостями дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства?
- 12) Чим обґрунтовується можливість виокремлення матеріальної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства?
- 13) Чим регулюються порядок застосування матеріальної відповідальності?
- 14) Що собою являє матеріальна відповідальність за екологічні правопорушення?
- 15) Які існують види матеріальної відповідальності у відповідності до чинного законодавства?

16) Які обставини необхідно з'ясувати для притягнення працівника до матеріальної відповідальності?

17) Що собою являє пряма дійсна шкода?

18) Назвіть особливості дисциплінарної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Виконати завдання

1. Керівником сільськогосподарського підприємства було дано розпорядження щодо влаштування на прибережній захисній смузі уздовж річки літнього табору для худоби, а також облаштування накопичувача відходів тваринницької ферми.

Своє рішення керівник підприємства обґрунтовував тим, земельна ділянка не використовувалась взагалі, а тому було прийнято рішення використовувати її для потреб сільськогосподарського підприємства.

Чи було допущено порушення екологічного законодавства керівником сільськогосподарського підприємства?

2. Сільськогосподарський виробничий кооператив передав за договором оренди землі, які розташовані у прибережній смузі річки, громадянам О. та К. для вирощування овочевих культур.

Крім вирощування овочевих культур громадяни О. та К. на цих землях збудували кемпінг для автотуристів, закупили човні і влаштували місця відпочинку.

Органи державного земельного контролю попередили голову кооперативу про нецільове використання земельної ділянки, а також про те, що у разі подальшого порушення земельного законодавства земельна ділянка у сільськогосподарського виробничого кооперативу буде вилучення.

Чи правомірна позиція органів державного земельного контролю? Чи мали місце порушення законодавства про охорону земель?

3. Фермерському господарству було надано дозвіл на здійснення побічного лісокористування у вигляді заготівлі сіна, випасання худоби, та розміщення пасік. Керівник господарства вирішив також здійснювати заготівлю деревини в порядку рубок головного лісокористування.

Органи державного екологічного контролю прийняли рішення про незаконність такої діяльності фермерського господарства.

Визначити характер правовідносин. Чи було допущено порушення права лісокористування?

4. Тракторист ТОВ «Галицький шлях» Коваленко, який знаходився в нетверезому стані, самовільно використав трактор товариства, виїхав на ньому в поле, що призвело до пошкодження та знищення сільськогосподарських посівів, чим завдав шкоду товариству.

Що слід включити до суми завданих збитків? Порядок притягнення до матеріальної відповідальності.

5. Член товариства рибалок А. і громадянин С., який у ньому не перебував, під час травневих свят із сіткою, вудками, спінінгом та іншими снастями на човні ловили рибу в технічному водоймищі ГЕС. Спіймавши трьох товстолобиків, рибалки відправились до річки, де виловили кількох щук та багато дрібної риби.

Потім А. і С. рибалили в нагульному ставку найближчого риболовецького господарства, де й були затримані інспектором рибоохорони.

Дати юридичну кваліфікацію дій рибалок і визначити можливі правові наслідки.

РОЗДІЛ 6: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

6.1 Поняття еколого-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства

Одним із ефективних заходів зміцнення засад раціонального природокористування та дотримання екологічного правопорядку слід вважати встановлення еколого-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства. При цьому мова повинна йти про ті заходи примусового впливу, що застосовуються саме до порушників законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Потреба у розробці нової форми юридичної відповідальності – еколого-правової виникла наприкінці 70-х – на початку 80-х років минулого століття у зв'язку з погіршенням стану навколишнього природного середовища. Одним із перших, хто звернув увагу на необхідність виділяти таку форму юридичної відповідальності, був професор В.В. Петров, висловивши думку, що еколого-правова відповідальність – це комплексний міжгалузевий інститут різних галузей права, що складається із двох груп норм і відповідних правовідносин: а) які виникають з приводу порушення норм природоохоронного законодавства; б) які тривають у зв'язку із застосуванням санкцій (кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності) за допущенні правопорушення. Згодом учений дійшов висновку, що еколого-правова відповідальність – це комплексний міжгалузевий інститут екологічного права, оскільки він охоплює норми різних галузей права, зберігаючи при цьому їх внутрішню єдність¹⁰³.

У правовій літературі існує багато поглядів щодо такого виду відповідальності. Зокрема, обґрунтовано доводиться існування

¹⁰³ Корнєв Ю.В., Садовський М.В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: 36. наукових праць. К. : НАУ, 2015. № 1 (34). С. 13.

спеціальної еколого-правової відповідальності у формі таких специфічних санкцій як: зупинення або заборона природокористування та відшкодування збитків, які визначаються за спеціальними таксами, що існують або у твердих ставках (що лише зовні нагадують штрафи), або ж підраховуються за спеціальною методикою¹⁰⁴.

Сама ідея про те, що назріла необхідність у розробці еколого-правової відповідальності, є безперечно кроком вперед на шляху розвитку теорії екологічного права. Практично всі наукові роботи, присвячені проблемам еколого-правової відповідальності, визначають її як комплексний міжгалузевий інститут, який наповнюється нормами різних галузей права, якими і регулюються застосування традиційних форм юридичної відповідальності. Разом з тим слід зазначити, що застосування існуючих форм юридичної відповідальності у будь-якому їх поєднанні не утворює нову форму відповідальності. Окрім того, слід зазначити і на обмежену можливість традиційних видів відповідальності у відшкодування екологічної шкоди¹⁰⁵.

В законодавстві ЄС питання врегулювання компенсації шкоди, заподіяної навколишньому середовищу викладені в Директиві Європейського Парламенту та Ради 2004/35/ЄС¹⁰⁶ від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди.

Основоположним принципом цієї Директиви є те, що особа, яка здійснює права управління і чия діяльність спричиняє шкоду навколишньому природному середовищу або реальну загрозу настання такої шкоди, повинна нести фінансову відповідальність з метою спонукання відповідних осіб вжити заходів і застосувати практику мінімізації ризиків завдання шкоди навколишньому середовищу і таким чином зменшити рівень їхньої фінансової відповідальності. При впровадженні таких положень ураховано відповідні рекомендації щодо переваг встановлення такого виду відповідальності, до яких віднесено: 1) попередження шкоди; зважаючи, що компенсація може бути значною, оператори намагатимуться уникати екологічно небезпечних

¹⁰⁴ Титова Н.І. Новий Земельний кодекс України : позитивні та негативні аспекти. Право України. 2002. № 4. С. 76.

¹⁰⁵ Ільків Н.В., Гаєцька-Колотило Я.З. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. С. 106-197.

¹⁰⁶ Official journal of the European Union. 30.04.04. L 143/56-143/744.

економічних дій, які можуть збільшити витрати на ведення бізнесу; 2) швидку реакцію на мінімізацію екологічної шкоди, і оскільки відповідальні оператори знають із самого початку, що саме вони повинні сплатити компенсацію, вони завжди матимуть стимул для швидкого реагування на інцидент і зведення шкоди до мінімуму; 3) швидку виплату компенсацій. При цьому потерпілі й відповідачі одержать компенсацію швидше, оскільки за системи строгої відповідальності набагато менш вірогідно, що потенційному позивачу буде необхідно встановити зв'язок між дією і заподіяною шкодою¹⁰⁷.

Таким чином, Директива встановлює обов'язок для держав вживати заходів як по відновленню стану навколишнього середовища та його елементів у разі заподіяння екологічної шкоди, так і її попередження. Крім цього, у відповідності до положень Директиви суб'єкти повинні виконати реабілітаційні заходи, а відповідні державні органи можуть стягнути з них вартість витрат зазначених заходів. Відтак дана Директива спрямована на запровадження еколого-правової відповідальності, головна мета якої полягає у компенсації шкоди, заподіяної навколишньому середовищу.

На погляд науковців, в об'єктивному значенні такий вид юридичної відповідальності має забезпечити об'єктивацію та інтеграцію еколого-правових норм про компенсацію як одну із форм державного примусу, пов'язану із застосуванням санкцій майнового характеру, спрямованих майнових і немайнових прав потерпілих осіб і стимулювання нормальних екологічних правовідносин. Така відповідальність базується на загальноюридичному принципі охорони навколишнього природного середовища превентивного та охоронного (захисного) характеру, норми, що її закріплюють виконують превентивну та компенсаційно-відновлювальну функцію, а також виступають способом захисту майнових і немайнових прав і законних екологічних потреб та інтересів¹⁰⁸.

Крім цього, суб'єктивні ознаки екологічної відповідальності базуються на обов'язку правопорушника перетерпіти несприятливі

¹⁰⁷ Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 49-50.

¹⁰⁸ Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. С. 52.

наслідки особистого, організаційного, майнового характеру, які встановлюються суспільством і державою закріплені в санкціях правових норм і які застосовуються у відповідній процесуальній формі¹⁰⁹. Таким чином, важливою ознакою еколого-правової відповідальності виступає зв'язок юридичної відповідальності з державним примусом.

Серед додаткових підстав для існування концепції відповідальності за екологічним правом виділяють такі її ознаки, як самостійний об'єкт правовідносин відповідальності, засоби покарання, порядок їх реалізації і результат правовідносин відповідальності¹¹⁰.

Отже, особливе місце еколого-правової відповідальності в системі видів відповідальності обумовлюється тим, що вона спрямовує свою дію, в першу чергу, не на настання негативно-правових наслідків для правопорушника, а на відновлення якості природних ресурсів.

Також особливістю еколого-правової відповідальності слід вважати наявність спеціальних заходів відповідальності, які здебільшого характеризуються організаційним характером впливу на правопорушників. Отже, підстави та заходи еколого-правової відповідальності передбачаються екологічним законодавством.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Ільків Н.В., Гаєцька-Колотило Я.З. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. С. 107.

6.2 Особливості заходів еколого-правової відповідальності

До заходів еколого-правової відповідальності можна віднести наступні:

1) *Обмеження права природокористування шляхом встановлення заборон та обмежень.*

Так, відповідно до ч. 2 ст. 111 Земельного кодексу України¹¹¹ законом, прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами, договором, рішенням суду можуть бути встановлені такі обмеження у використанні земель як: 1) заборона на зміну цільового призначення земельної ділянки, ландшафту; 2) умовка додержання природоохоронних вимог або виконання визначених робіт; 3) умови надавати право полювання, вилову риби, збирання дикорослих рослин на своїй земельній ділянці в установлений час і в установленому порядку.

Також на рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), які становлять особливу цінність для охорони і відтворення водних біоресурсів, права користувачів природними ресурсами можуть обмежуватися, відповідно до чинного законодавства України. Крім цього, згідно з п. 3.15 Правил любительського та спортивного рибальства, затверджених Наказом Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 р. № 19, забороняється лов водних живих ресурсів способом спускання води з рибогосподарських водних об'єктів.

Обмеження права водокористування встановлюються у відповідності до положень Водного кодексу України. Зокрема, у разі маловоддя, загрози виникнення епідемій та епізоотій, а також в інших передбачених законодавством випадках права водокористувачів можуть бути обмежені або змінені умовами водокористування з метою забезпечення охорони здоров'я людей та і інших державних інтересах. При цьому пріоритетність надається використанню вод для питних і побутових потреб населення (ст. 45 Водного кодексу України¹¹²).

¹¹¹ Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3-4. Ст. 27.

¹¹² Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. Ст. 189.

Права водокористувачів обмежуються також під час аварій або за умови, що можуть призвести чи призвели до забруднення вод та при здійсненні невідкладних заходів щодо запобігання стихійному лиху, спричиненому шкідливою дією вод, і ліквідації його наслідків.

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень, визначених Лісовим кодексом України, можуть установлювати заборону або обмеження на відвідування лісів населенням, а також проведення певних робіт на окремих лісових ділянках на період пожежної небезпеки та під час проведення заходів боротьби із шкідниками (ст. 88 Лісового кодексу України¹¹³).

Користувачі об'єктами тваринного світу, які здійснюють ведення мисливського та рибного господарства, зобов'язані самостійно припиняти використання об'єктів тваринного світу в разі погіршення їх стану та умов існування, зниження відтворюючої здатності та виникнення загрози знищення тварин, негайно вживати заходів до усунення негативного впливу на тварин і середовища їх існування та інші обов'язки (Закон України «Про тваринний світ»), тобто з метою охорони об'єктів тваринного світу право використання тваринним світом обмежується до усунення ліквідації негативних явищ у сфері використання та охорони тваринного світу. Отже, одним із шляхів забезпечення охорони об'єктів тваринного світу є встановлення заборони та обмежень при використанні об'єктів тваринного світу.

Також з метою охорони тваринного світу під час завантаження, перевезення і вивантаження тварин забороняється: завдати ударів тваринам; натискати на особливо чутливі місця на тілі тварин, що може завдати їм болю або страждань; підвішувати тварин за допомогою механічних засобів; піднімати або тягнути тварин за голову, вуха, роги, лапи, хвіст або шкіру; використовувати голки, шипи або інші колючі засоби; перешкоджати пересуванню тварин, яких ведуть до місця завантаження, здійснення ветеринарного оброблення тощо. При транспортуванні тварин повинні задовольнятися їх потреби в їжі та воді, а також має бути забезпечений захист від шкідливого для них

¹¹³ Відомості Верховної Ради України. 2006. № 21. Ст. 170.

зовнішнього впливу (ст. 11 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»¹¹⁴).

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»¹¹⁵ на територіях заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, а саме:

1) будівництво споруд, шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, не пов'язаних з діяльністю природних заповідників, розведення вогнищ, влаштування місць відпочинку населення, стоянка транспорту, а також проїзд і прохід сторонніх осіб, прогін свійських тварин, пересування механічних транспортних засобів, за винятком шляхів загального користування, лісосплав, проліт літаків та вертольотів нижче 2000 метрів над землею, подолання літаками звукового бар'єру над територією заповідника та інші види штучного шумового впливу, що перевищують установлені нормативи;

2) геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного і гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень, застосування хімічних засобів, усі види лісокористування, а також заготівля кормових трав, лікарських та інших рослин, квітів, насіння, очерету, випасання худоби, вилов і знищення диких тварин, порушення умов їх оселення, гніздування, інші види користування рослинним і тваринним світом, що призводять до порушення природних комплексів;

3) мисливство, рибальство, інтродукція нових видів тварин і рослин, проведення заходів з метою збільшення чисельності окремих видів тварин понад допустиму науково обґрунтовану ємкість угідь, збирання колекційних та інших матеріалів, за винятком матеріалів, необхідних для виконання наукових досліджень.

2) Обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними екологічного законодавства.

¹¹⁴ Відомості Верховної Ради України. 2006. № 27. Ст. 230.

¹¹⁵ Відомості Верховної Ради України. 1992. № 34. Ст. 502.

Згідно ст. 167 Земельного кодексу України господарська та інша діяльність, яка зумовлює забруднення земель і ґрунтів понад встановлені гранично допустимі концентрації небезпечних речовин, забороняється. У відповідності до вимог ст. 20-2 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у межах своєї компетенції має право обмежувати чи зупиняти (тимчасово) діяльність підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, законодавства про оцінку впливу на довкілля, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин.

Право користування надрами може бути припинено, обмежено чи тимчасово заборонено (зупинено) у разі виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей або довкіллю (ст. 26 Кодексу України про надра¹¹⁶).

Правові підстави обмеження, тимчасової заборони чи припинення діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення екологічного законодавства також вміщують й інші законодавчі акти. Так, у відповідності до ст. 16 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»¹¹⁷ діяльність суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, що провадиться з порушенням законодавства про оцінку впливу на довкілля, може бути: 1) тимчасово заборонена (зупинена) – до виконання встановлених у висновку з оцінки впливу на довкілля екологічних умов зупиняється експлуатація підприємств чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання; 2) припинена – повністю припиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання. У разі тимчасової заборони

¹¹⁶ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 341.

¹¹⁷ Відомості Верховної Ради України. 2017. № 29. Ст. 315.

(зупинення) чи припинення діяльності підприємств забороняються всі викиди і скиди забруднюючих речовин та розміщення відходів підприємств в цілому чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання.

При тимчасовій забороні, зупиненні чи припиненні діяльності підприємств забороняються всі викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів по підприємствах в цілому чи окремих їх цехах (дільницях) і одиницях обладнання.

Підставою для припинення діяльності суб'єктів господарювання може бути систематичне перевищення ними лімітів використання природних ресурсів, порушення екологічних нормативів та екологічних стандартів, що не можуть бути усунуті з технічних, економічних та інших причин.

Не допускається термінова тимчасова заборона (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, якщо це може призвести до виникнення аварійної ситуації. Відновлення діяльності підприємств здійснюється з письмового дозволу органу, який прийняв рішення про тимчасову заборону (зупинення) діяльності, або його вищого органу.

Варто зауважити, що обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання є однією із видів адміністративно-господарських санкцій, яку згідно ст. 239 Господарського кодексу України¹¹⁸ органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання. Адміністративно-господарські санкції – це заходи організаційно-правового або майнового характеру, що спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків, у тому числі й у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Відтак здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля забороняється.

У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог діяльність суб'єкта господарювання може бути

¹¹⁸ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом (ст. 246 Господарського кодексу України).

При цьому підстави і порядок обмеження та зупинення діяльності суб'єктів господарювання, а також повноваження уповноважених органів приймати відповідні рішення встановлюються законом.

Так, відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» одним із заходів для припинення порушення санітарного законодавства, що застосовується головними державними санітарними лікарями (їх заступниками) є, зокрема, обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій.

3) *Припинення права природокористування у випадках порушення користувачем природних ресурсів норм, правил та інших вимог.* Зокрема, згідно ст. 141 Земельного кодексу України підставами припинення права користування земельною ділянкою є використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, а також використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам.

Припинення права спеціального водокористування здійснюється шляхом анулювання дозволу на спеціальне водокористування. (ст. 55 Водного кодексу України). Орган, що видав дозвіл на спеціальне водокористування, анулює його у разі: 1) звернення водокористувача із заявою про анулювання дозволу на спеціальне водокористування; 2) визнання водного об'єкта таким, що має особливе державне значення, наукову, культурну чи лікувальну цінність; 3) припинення юридичної особи (у разі реорганізації або ліквідації) або припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця, смерті фізичної особи, яка одержала дозвіл.

Право спеціального використання об'єктів тваринного світу припиняється у разі порушення встановленого законодавством порядку та умов спеціального використання об'єктів тваринного світу. Право використання об'єктів тваринного світу може бути також припинено на підставі рішення суду в разі порушення природоохоронного законодавства.

Підставами припинення права постійного користування лісами є:

- 1) припинення права користування земельною ліською ділянкою у випадках, встановлених законодавством;
- 2) використання лісських ресурсів способами, які завдають шкоду навколишньому природному середовищу, не забезпечують збереження оздоровчих, захисних та інших корисних властивостей лісів, негативно впливають на їх стан і відтворення;
- 3) використання лісських ділянок не за цільовим призначенням (ст. 22 Ліського кодексу України).

Розмір відшкодування збитків, завданих порушенням екологічного законодавства, розраховується за спеціальними правилами, методиками. Наприклад, Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, затверджена Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 20 липня 2009 р. № 389¹¹⁹. Дана Методика спрямована на реалізацію Директиви 2006/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 лютого 2006 року про забруднення, спричинене деякими небезпечними речовинами, що скидаються до водного середовища Співтовариства, і розроблена відповідно до Водного кодексу України та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

4) *Позбавлення права природокористування*, якщо подальше використання природних ресурсів може завдати шкоди навколишньому природному середовищу.

Відповідно до ст. 143 Земельного кодексу України примусове припинення прав на земельну ділянку здійснюється у судовому порядку у разі неусунення допущених порушень законодавства в строки, встановлені вказівками (приписами) центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері здійснення державного нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, а саме: забруднення земель радіоактивними і хімічними речовинами, відходами, стічними водами, забруднення земель бактеріально-паразитичними і карантинно-шкідливими організмами, засмічення земель забороненими рослинами, пошкодження і знищення родючого шару ґрунту, об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем, порушення встановленого

¹¹⁹ Офіційний вісник України. 2009. № 63. Ст. 2242.

режиму використання земель, що особливо охороняються, а також використання земель способами, які завдають шкоду здоров'ю населення.

Право приватної власності на об'єкти тваринного світу припиняється у разі: жорстокого поводження з дикими тваринами; встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу (ст. 8 Закону України «Про тваринний світ»¹²⁰). При цьому право приватної власності на об'єкти тваринного світу у цих випадках може бути припинено в судовому порядку за позовами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Відтак позбавлення права власності, в тому числі повноваження користування, на об'єкти тваринного світу має на меті запобігання шкоди як самим тваринам, так й навколишньому природному середовищу.

Правові підстави позбавлення права природокористування вміщують також положення Закону України «Про мисливське господарство та полювання». Так, відповідно до п. 11 ст. 39 посадові особи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі мисливського господарства та полювання та їх органів місцях відповідно до законодавства мають право анулювати видані ними дозволи на полювання та добування мисливських тварин в інших цілях.

Право користування надрами припиняється у разі користування надрами з застосуванням методів і способів, що негативно впливають на стан надр, призводять до забруднення навколишнього природного середовища або шкідливих наслідків для здоров'я населення (ст. 26 Кодексу України про надра).

5) *Невідшкодування витрат, які порушник зазнав під час самовільного використання природного ресурсу.*

¹²⁰ Відомості Верховної Ради України. 2001. № 14. Ст. 97.

Так, самовільне користування надрами та забудова площ залягання корисних копалин з порушенням встановленого порядку припиняються без відшкодування понесених витрат (ст. 66 Кодексу України про надра).

Також згідно ст. 106 Лісового кодексу України самовільно зайняті земельні ділянки лісогосподарського призначення, інші земельні лісові ділянки підлягають поверненню за їх належністю без відшкодування витрат, понесених за час незаконного користування ними. Таким чином, самовільне зайняття земельних ділянок лісогосподарського призначення та інших земельних лісових ділянок слід розглядати як порушення земельного законодавства, оскільки повернення самовільно зайнятих земельних ділянок лісогосподарського призначення, інших земельних лісових ділянок здійснюється в порядку, встановленому Земельним кодексом України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»¹²¹ самовільним зайняттям земельної ділянки слід вважати будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж в натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації.

Отже, під самовільним зайняттям земельної ділянки треба розуміти фактичне заволодіння або заволодіння та користування земельною ділянкою в особистих інтересах чи інтересах інших осіб тими особами, кому зазначена ділянка не надавалась або не передавалась на підставі визначення законодавством правових форм використання природних ресурсів, тобто без правостановлюючих документів.

Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, включаючи знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки (ч. 2 ст. 212 Земельного кодексу України).

Крім цього, у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 року № 963 «Про затвердження Методики

¹²¹ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 350.

визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу»¹²² розмір шкоди визначається окремо по кожному із зазначених правопорушень і не включає витрати на:

1) знесення будинків, будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках чи на земельних ділянках, не відведених в установленому порядку на цю мету;

2) приведення земельних ділянок у стан, придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням;

3) проведення рекультивації порушених земель.

Згідно постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ»¹²³ справи за позовами про повернення самовільно зайнятої земельної ділянки чи про звільнення земельної ділянки особою, що займає її без належних на те підстав, підсудні судам.

Варто зауважити, що в юридичній літературі самовільне зайняття земельної ділянки іноді не пов'язують із незаконним заволодінням нею, за основу приймають створення більших чи менших перешкод власникові чи іншому законному володільцю в користуванні нею. У зв'язку із цим і вживання терміну «повернення» самовільно зайнятих земельних ділянок вважають умовністю. Разом з тим самостійній охороні підлягає не тільки розпорядження земельною ділянкою, а й володіння нею як окрема правомочність власника. Так, у випадку, коли порушник без законних підстав лише заволодів земельною ділянкою (встановив, наприклад, огорожу) і ще не приступив до її фактичного використання, слід говорити про її самовільне зайняття. Отже, проти самовільного зайняття земельних ділянок слід застосовувати не тільки негаторний позов – позов про

¹²² Землеустрій і кадастр. 2007. № 4. С. 84-86.

¹²³ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 6. С. 22-28.

усунення перешкод, а й віндикаційний позов – про витребування, повернення земельної ділянки¹²⁴.

Також, на думку науковців, названі позови використовуються для захисту права приватної власності на земельні ділянки від незаконного заволодіння ділянкою іншою особою і відрізняються переважно своєю галузевою приналежністю відповідно до цивільного і земельного права. Однак, оцінюючи їх юридичну природу та функції, можна зробити висновок, що повернення самовільно захопленої земельної ділянки слід розглядати як її повернення із чужого незаконного володіння та вважати окремим випадком віндикації, за умови якщо власник внаслідок правопорушення втратив можливість фактичного володіння своєю земельною ділянкою¹²⁵. Крім цього, між віндикаційним позовом та позовом про повернення самовільно зайнятої земельної ділянки відмінність проявляється у порядку відшкодування витрат, понесених незаконним володільцем за час користування земельною ділянкою.

Правові наслідки самовільного зайняття земельної ділянки як земельно-правової санкції за вчинене правопорушення є жорстокішими, ніж правові наслідки застосування віндикації. За правилами щодо протидії самовільному захопленню земельної ділянки у гіршому становищі перебуває незаконний користувач (самовільний захоплювач) земельної ділянки, у якого її можуть витребувати у будь-який час¹²⁶.

б) Покладання обов'язку на правопорушника провести роботи з відновлення порушеного стану природного об'єкту за власний рахунок.

Правовою основою зазначеного обов'язку слід вважати положення ст. 66 Конституції України про те, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодувати завданні ним збитки.

¹²⁴ Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г.І. Балюк. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 344.

¹²⁵ Кулинич О.П. Співвідношення індикаційного позову та позову про повернення самовільно зайнятої земельної ділянки. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 188.

¹²⁶ Там само. С. 189.

Зокрема, ст. 91 Земельного кодексу України встановлює, що власники земельних ділянок зобов'язані за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком здійснення такої зміни не власником земельної ділянки, коли приведення у попередній стан здійснюється за рахунок особи, яка незаконно змінила рельєф. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» державні інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства мають право безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку земельні ділянки, що перебувають у власності та користуванні юридичних і фізичних осіб, перевіряти документи щодо використання та охорони земель та давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог законодавства України про охорону земель, а також про зобов'язання власника за свій рахунок привести земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу.

Вартість приведення земель до стану, придатного для її використання за призначенням, включає в себе вартість робіт, потрібних для приведення земельної ділянки в такий стан, у тому числі вартість робіт з рекультивациі земель відповідно до вимог ст. 166 Земельного кодексу України. При невиконанні суб'єктами господарювання, які тимчасово використовували земельні ділянки для проведення геологознімальних, пошукових, геодезичних та інших розвідувальних робіт, обов'язку щодо приведення займаної земельної ділянки у попередній стан за свій рахунок (ст. 97 Земельного кодексу України) в установлений термін, відповідальність для зазначених суб'єктів настає у відповідності до положень ст. 211 Земельного кодексу України, а також статей 22, 623, 1166, 1192 Цивільного кодексу України в частині відшкодування власнику землі або землекористувачу заподіяну шкоду в розмірі вартості робіт, необхідних для приведення земельної ділянки у попередній стан. При цьому, для визначення розміру такої шкоди суд у разі необхідності може призначити проведення експертизи.

Аналогічне положення передбачено також й ст. 24 Кодексу України про надра, згідно якої користувачі надр зобов'язані приводити земельні ділянки, порушені при користуванні надрами в стан, придатний для подальшого їх використання у суспільному виробництві.

При заподіянні шкоди елементам навколишнього природного середовища не завжди можна визначити реальні збитки. Тому при їх обрахуванні важливе значення набуває визначення правил та порядку обчислення розміру заподіяної шкоди. При цьому враховуючи специфіку екологічної шкоди, а саме можливість прояву її наслідків через певний проміжок часу, методика розрахунку екологічної шкоди спирається на факт заподіяння екологічної шкоди. В даному випадку найбільш аргументованим є таксовий спосіб, що обумовлюється обрахуванням збитків, заподіяних природним ресурсам внаслідок порушення екологічного законодавства, застосуванням визначених органами державної влади такс, тобто розміру вартості одиниці природного ресурсу певного виду. Зокрема, на таксовій основі ґрунтується відшкодування шкоди, завданої знищенням лісу, незаконним полюванням і рибальством, знищенням і пошкодженням дерев, чагарників та інших зелених насаджень у населених пунктах.

Отже, як вбачається, норми спеціальної еколого-правової відповідальності вміщені в нормативно-правових актах екологічного законодавства, які регламентують підстави припинення порушень вимог раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки життя і здоров'я людини.

Особливе місце еколого-правової відповідальності в системі видів відповідальності обумовлюється наступним: 1) вона спрямовує свою дію, в першу чергу, не на настання негативно-правових наслідків для правопорушника, а на відновлення якості природного об'єкта; 2) засоби впливу на порушників екологічного правопорядку передбачені нормами екологічного законодавства України; 3) ознаки еколого-правової відповідальності обумовлюються специфікою еколого-правових відносин; 4) характеризується тим, що володіє спеціальними еколого-правовими заходами впливу на правопорушників, тому що існуючі форми юридичної відповідальності не здатні забезпечити

відшкодування екологічної шкоди, яка заподіяна навколишньому природному середовищу та його елементам внаслідок вчинення правопорушення, а відтак – відновити порушений екологічний правопорядок.

Таким чином, характер еколого-правової юридичної відповідальності обумовлюється тим, що саме екологічним правом передбачені відповідні санкції.

Еколого-правова відповідальність – це врегульований нормами екологічно-процесуального права процес, в ході якого реалізуються матеріальні норми, що ними встановлені заходи державного примусу для осіб, які вчинили екологічне правопорушення, та який має на меті відшкодування спричиненої екологічної шкоди.

Питання для самоконтролю

1) Чим зумовлена необхідність виокремлення спеціальної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства?

2) Назвіть правові підстави існування еколого-правової відповідальності.

3) Яким чином врегульовуються питання еколого-правової відповідальності в законодавстві Європейського Союзу?

4) Які вимоги встановлені чинним законодавством щодо обмеження права природокористування як еколого-правової санкції?

5) Назвіть правові підстави обмеження, тимчасової заборони чи припинення діяльності підприємств, установ та організацій у разі порушення ними екологічного законодавства.

6) Які особливості припинення права природокористування у випадках порушення користувачем природних ресурсів норм, правил та інших вимог?

7) Проаналізуйте покладання обов'язку на правопорушника провести роботи з відновлення порушеного стану природного об'єкту за власний рахунок як санкцію спеціальної відповідальності в екологічній сфері.

8) Назвіть особливості невідшкодування витрат, які порушник зазнав під час самовільного використання природного ресурсу.

9) В чому полягає сутність позбавлення права природокористування як еколого-правової санкції?

10) Чим обумовлюється місце еколого-правової відповідальності в системі видів відповідальності за екологічні правопорушення?

Виконати завдання

1. Державний екологічний інспектор під час перевірки діяльності цегельного заводу видав припис керівництву заводу про необхідність переоснащення цегельного заводу відповідно до сучасних екологічно безпечних технологій.

Керівництво заводу оскаржило припис державного екологічного інспектора до суду. У позовній заяві обґрунтовувалось, що державний екологічний інспектор допустив незаконне втручання у внутрішню діяльність цегельного заводу. Завод функціонує вже понад 9 років, був зведений відповідно до позитивного висновку державної екологічної експертизи, який підтвердив відповідність обладнання заводу екологічним вимогам.

Яке рішення має прийняти суд?

2. У зв'язку із систематичним перевищенням заводом будівельних матеріалів нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, міська рада прийняла рішення про обмеження його діяльності шляхом закриття одного цеху з виробництва фарби.

Керівництво заводу оскаржило рішення міської ради до суду, посилаючись на те, що згідно з чинним законодавством місцеві ради не мають подібних повноважень.

Чи законним є рішення міської ради? Яке рішення має прийняти суд?

РОЗДІЛ 7: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

7.1 Поняття господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) природокористування.

Першопричинами екологічних проблем України є: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та забезпечення невідворотності відповідальності за його порушення тощо (ст. 1 Закону України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року»¹²⁷).

Крім цього, запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлювальних джерел енергії, нематеріального природокористування відбувається безсистемно і надто повільно. В умовах підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення ефективності енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергії. Саме тому на сучасному етапі розвитку господарювання постає питання щодо господарсько-правової

¹²⁷ Урядовий кур'єр. 2019. 6 квіт. (№ 67). С. 8-10.

відповідальності за недотримання вимог екологічного законодавства при здійсненні господарської діяльності.

Відповідно до Конституції України¹²⁸ земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктом права власності Українського народу. Від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України.

В той же час природні ресурси можуть надаватися суб'єктам господарювання для використання або придбаватися ними у власність лише у випадках та порядку, передбачених законом (ч. 5 ст. 148 Господарського кодексу України¹²⁹).

Згідно зі ст. 149 Господарського кодексу України суб'єкти господарювання у процесі здійснення господарської діяльності можуть використовувати природні ресурси в порядку спеціального або загального природокористування відповідного до законодавства. На законодавчому рівні встановлюються обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів. Зокрема, здійснюючи господарську діяльність, суб'єкт господарювання зобов'язаний:

1) використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;

2) ефективно й економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;

3) здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;

4) своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;

здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;

¹²⁸ Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

¹²⁹ Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

5) відшкодувати збитки, завдані суб'єктом господарювання власникам або первинним користувачам природних ресурсів (ст. 153 Господарського кодексу України).

Невиконання зазначених вимог слід розглядати як невиконання обов'язків суб'єкта господарювання, за що останній може бути притягнутий до відповідальності. Отже, Господарський кодекс України законодавчо закріплює об'єктивну можливість застосування господарсько-правової відповідальності до винних осіб у разі порушення ними вимог законодавства щодо раціонального використання, охорони природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки у сфері природокористування.

Згідно положень ст. 216 Господарського кодексу України господарсько-правова відповідальність являє собою застосування до правопорушників господарських санкцій, визначених ст. 217 Господарського кодексу України. В свою чергу, господарськими санкціями визнаються заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, внаслідок застосування яких для останнього настають несприятливі наслідки як економічного так і правового характеру.

Господарсько-правова відповідальність базується на принципах, згідно з якими:

- потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

- сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань в натурі;

- у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції.

Підставою господарсько-правової відповідальності учасника господарських відносин є вчинене ним правопорушення у сфері господарювання (ст. 218 Господарського кодексу України).

Учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання або порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним

було вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення.

Також, якщо суб'єкт господарювання доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин (форс-мажорні обставини), він може бути звільнений від відповідальності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.

Існуючі наукові доробки господарсько-правову відповідальність визначають як майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення¹³⁰, а також як економічні за змістом і юридичні за формою методи впливу на економічні інтереси суб'єкта господарювання – правопорушника¹³¹.

В теорії господарського права виділяються ознаки, що є характерними для господарсько-правової відповідальності. При визначення особливостей господарсько-правової відповідальності зазначені ознаки доречно прийняти до уваги.

Характерними ознаками господарсько-правової відповідальності є:

- 1) сфера застосування – господарські правовідносини;
- 2) юридична підстава господарсько-правової відповідальності – акти господарського законодавства та господарські договори;
- 3) фактичні підстави господарсько-правової відповідальності – господарське правопорушення, склад якого залежить від виду господарсько-правової відповідальності;
- 4) суб'єктами господарсько-правової відповідальності є учасники господарських правовідносин (суб'єкти господарювання, суб'єкти господарсько-організаційних повноважень, засновники та учасники господарських організацій, власники майна суб'єктів господарювання; контрагенти суб'єктів господарювання за господарськими договорами);

¹³⁰ Вінник О.М. Господарське право : Курс лекцій. К. : Атіка, 2004. С. 318.

¹³¹ Щербина В.С. Господарське право : підруч. К.: Юрінком Інтер, 2005. С. 281.

5) спрямованість господарсько-правової відповідальності переважно на майнову базу порушника і лише в окремих випадках - на особу порушника (примусова реорганізація та примусова ліквідація);

б) змістом господарсько-правової відповідальності є заходи впливу (санкції) - майнової та/або організаційної спрямованості, що відбиваються на економічних інтересах порушника;

7) порядок застосування - залежно від виду та форми господарсько-правової відповідальності: а) судовий або претензійно-позовний (статті 222-223 Господарського кодексу України), б) безпосередньо кредитором в оперативному порядку (статті 235-237 Господарського кодексу України), в) спеціальний - уповноваженими органами - стаття 238 Господарського кодексу України)¹³².

Фахівці земельно-правової науки пропонують господарсько-правову відповідальність у сфері земельних правовідносин розглядати як правовідносини із застосуванням до правопорушника господарських санкцій, підкріплених державним примусом, у зв'язку із вчиненням суб'єктом господарювання господарського правопорушення¹³³.

В наукових дослідженнях звертається увага на те, що сучасна реформа в галузі охорони і використання природних ресурсів не випадково виникла на основі розуміння того факту, що користування ними з господарською метою не може і не повинно регулюватися тільки адміністративними методами. А отже, в сучасних умовах інститут права природокористування мав би бути трансформований в комплексний міжгалузевий інститут використання природних ресурсів (в рамках екологічного права), як сукупність норм різних галузей права (екологічного, господарського, цивільного, адміністративного), що регулюють процес господарської експлуатації корисних властивостей природних об'єктів з метою отримання економічної вигоди при пріоритеті та суворому дотриманні екологічного публічного імператива¹³⁴.

¹³² Вінник О.М. Господарське право : Курс лекцій. К. : Атіка, 2004. С. 318.

¹³³ Мірошніченко А.М. Земельне право України : навч. посіб. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. С. 297.

¹³⁴ Кобецька Н.Р. Фактори становлення та особливості інституту використання природних ресурсів. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 49.

7.2 Особливості господарських санкцій за порушення екологічного законодавства

З огляду на правову охорону навколишнього природного середовища та його окремих елементів та враховуючи положення чинного господарського законодавства, у процесі здійснення господарської діяльності до винних учасників господарських відносин можуть бути застосовані такі господарські санкції як відшкодування збитків та адміністративно-господарські санкції у вигляді: адміністративно-господарського штрафу; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання.

Відповідно до ст. 66 Конституції України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, відшкодувати завдані ним збитки. Відтак суб'єкти господарювання у процесі провадження своєї господарсько-підприємницької діяльності зобов'язані раціонального використовувати природні ресурси, охороняти довкілля та дотримуватися вимог екологічної безпеки, а заподіяння збитки внаслідок псування, забруднення, знищення, засмічення елементів природи – мають бути відшкодовані в повному обсязі.

Отже, слід мати на увазі, що відшкодування збитків у сфері господарювання, в тому числі й тій, що пов'язана з використанням природних ресурсів, означає, що учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушені.

Проте, на думку науковців, господарсько-правова відповідальність у вигляді відшкодування збитків в екологічній сфері охоплюється цивільною відповідальністю. Разом з тим, на рівні Європейського Союзу відповідальність за екологічну шкоду останнім часом набуває специфічних рис, що виводять її за рамки класичної цивільної відповідальності. Так, відповідно до принципу «забруднювач платить» суб'єкт (оператор), що спричиняє екологічну шкоду або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди, повинен, за загальним

правилом, нести витрати на всі необхідні запобіжні або відновні заходи. У випадках, коли компетентний орган безпосередньо або через третіх осіб здійснює ці заходи замість оператора, цей орган забезпечує стягнення відповідних витрат з оператора. Виключно за рахунок оператора відшкодовуються також витрати на оцінку екологічної шкоди або ймовірності її заподіяння¹³⁵.

Зауважимо, що підстави відшкодування збитків власникам природних ресурсів та природокористувачам визначені в екологічному законодавстві. Наприклад, враховуючи положення ст. 156 Земельного кодексу України та з огляду на охорону земель від забруднення та псування такими підставами можна вважати наступні: погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників; приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан. При цьому слід мати на увазі, що зазначена стаття містить не вичерпний перелік підстав відшкодування збитків, завданих якісному стану земель та ґрунтів.

В свій час певні правила застосування господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення розглядалися у Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України № 02-5/744 від 27 червня 2001 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»¹³⁶ (в редакції від 25 березня 2009 року). У п. 1.2. зазначеного Роз'яснення також звертається увага на те, що шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, підлягає компенсації, як правило, в повному обсязі без застосування норм зниження розміру стягнення та незалежно від сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища та погіршення якості природних ресурсів.

Шкода, заподіяна внаслідок порушення природоохоронного законодавства, повинна відшкодовуватися у розмірах, які визначаються на підставі затверджених в установленому порядку такс і методик

¹³⁵ Мірошніченко А.М. Земельне право України : [навч. посіб.]. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. С. 295-296.

¹³⁶ URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/v_744800-01.

обрахування розмірів шкоди, що діють на час здійснення порушення або, у разі неможливості встановлення часу здійснення порушення, - на час його виявлення.

При цьому відсутність таких такс або методик не може бути підставою для відмови у відшкодуванні шкоди. У такому випадку шкода компенсується за фактичними витратами на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища з урахуванням завданих збитків, у тому числі неодержаних доходів, тобто загальними правилами природоохоронного законодавства і статтями 440, 453 Цивільного кодексу України (ч. 2 п. 1.2. Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»).

Варто зазначити, що з метою визначення розміру збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу, господарський суд згідно з вимогами Господарського процесуального кодексу України може призначити відповідну експертизу.

Особливістю господарсько-правової відповідальності у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів є те, що збитки, заподіяні якісному стану довкілля, можуть бути відшкодовані винною особою у натуральному вираженні. Таким чином, якщо в судовому засіданні буде встановлено можливість відновлення навколишнього природного середовища за рахунок особи, яка порушила природоресурсне, природоохоронне законодавство, законодавство про забезпечення екологічної безпеки, у рішенні господарського суду необхідно зазначити конкретні заходи щодо відновлення навколишнього природного середовища та строки їх здійснення (п. 1.4 Роз'ясненні Вищого арбітражного суду України № 02-5/744 від 27 червня 2001 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища»).

У разі ухилення сторони від виконання рішення господарський суд вправі змінити спосіб виконання рішення.

Особливості застосування адміністративно-господарських санкцій впливають із змісту ст. 238 Господарського кодексу України, згідно

якої за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків.

При цьому адміністративно-господарські санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 250 Господарського кодексу України).

В юридичній літературі господарсько-правового спрямування визначаються характерні риси адміністративно-господарських санкцій. Такими рисами є:

- застосовуються у вертикальних відносинах;
- юридичні підстави застосування – господарське законодавство, а фактичні підстави застосування - неправомірна поведінка;
- відкритий перелік таких санкцій передбачений статтею 239 Господарського кодексу України;
- порядок застосування - здебільшого адміністративний (за рішенням компетентних органів), у ряді випадків - судовий;
- у разі застосування санкцій законом передбачаються гарантії прав суб'єктів господарювання, зокрема: а) право на оскарження до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій; б) право на відшкодування в передбаченому законом порядку збитків, завданих у зв'язку з неправомірним застосуванням адміністративно-господарських санкцій;
- спеціальні строки застосування таких санкцій у відповідності до положень ст. 250 Господарського кодексу України¹³⁷.

Адміністративно-господарський штраф – це грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі

¹³⁷ Вінник О.М. Господарське право : Курс лекцій. К. : Атіка, 2004. С. 333.

порушення встановлених правил здійснення господарської діяльності (ст. 241 Господарського кодексу України). Він може застосовуватися у визначених законом випадках, тобто перелік порушень, за які з суб'єкта господарювання стягується штраф, розмір і порядок його стягнення визначаються законами, що регулюють відносини, в яких допущено правопорушення.

Наприклад, якщо порушення якісного стану земель, вод, атмосферного повітря сталося внаслідок порушення санітарного законодавства суб'єктом господарювання, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» у ст. 46 передбачає фінансові санкції у вигляді штрафу щодо суб'єкта – правопорушника. Зокрема, до підприємств, підприємств, установ, організацій, які порушили санітарне законодавство, застосовуються такі фінансові санкції:

1) за передачу замовникові або у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, що не відповідає вимогам санітарних норм, розробник цієї документації сплачує штраф в розмірі 25 відсотків вартості розробки;

2) за реалізацію продукції, забороненої до випуску і реалізації посадовими особами органів державної санітарно-епідеміологічної служби, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості реалізованої продукції;

3) за випуск, реалізацію продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, санітарних норм є небезпечною для життя і здоров'я людей, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф у розмірі 100 відсотків вартості випущеної або реалізованої продукції;

4) за ухилення від пред'явлення посадовим особам державної санітарно-епідеміологічної служби продукції, яка підлягає контролю, підприємство, підприємець, установа, організація сплачує штраф в розмірі 25 відсотків вартості продукції, що випущена з моменту ухилення тощо.

Згідно зі ст. 246 Господарського кодексу України здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля, забороняється. У разі здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних вимог

діяльність суб'єкта господарювання може бути обмежена або зупинена Кабінетом Міністрів України, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, а також іншими уповноваженими органами в порядку, встановленому законом.

Так, у відповідності до вимог ст. 20-2 п. «в» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів у межах своєї компетенції має право обмежувати чи зупиняти (тимчасово) діяльність підприємств і об'єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, законодавства про оцінку впливу на довкілля, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин.

Відтак діяльність підприємств, що здійснюється з порушенням вимог екологічного законодавства України може бути: 1) обмежена на певний період до виконання необхідних заходів шляхом встановлення зменшення обсягів викидів і скидів забруднюючих речовин та розміщення відходів у цілому по підприємству чи по окремим його цехам (дільницям) і одиницям обладнання; 2) тимчасово заборонена чи зупинена, тобто до виконання необхідних заходів щодо відновлення якісного стану довкілля зупиняється експлуатація підприємств чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання; 3) припинена шляхом повного припинення експлуатації підприємства чи окремих його цехів (дільниць) або одиниць обладнання.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»¹³⁸ одним із заходів для припинення порушення санітарного законодавства, що застосовується головними державними санітарними лікарями (їх заступниками), зокрема, є обмеження, тимчасова заборона чи

¹³⁸ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 7. Ст. 27.

припинення діяльності суб'єктів господарювання. Так, головні державні санітарні лікарі (їх заступники) застосовують такі заходи для притягнення за порушення санітарного законодавства, а саме:

1) обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомих складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм;

2) обмеження, тимчасова заборона або припинення будівництва, реконструкції та розміщення об'єктів у разі їх відступу від затвердженого проекту (в тому числі, й у разі порушення вимог законодавства про забезпечення екологічної безпеки);

3) тимчасова заборона виробництва, заборона використання та реалізації хімічних речовин, технологічного устаткування, будівельних матеріалів, біологічних засобів, товарів народного споживання, джерел іонізуючих випромінювань в разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації, а також якщо їх визнано шкідливими для здоров'я людей;

4) обмеження, зупинення або заборона викидів (скидів) забруднюючих речовин за умови порушення санітарних норм тощо.

Отже, обмеження або зупинення господарської діяльності як адміністративно-господарська санкція застосовується на підставі рішення уповноважених органів виконавчої влади у разі порушення природоресурсного, природоохоронного та іншого законодавства в порядку, визначеному законом, на строк до усунення виявлених порушень.

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією, визначені постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 182 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного

нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією»¹³⁹. Зокрема, до таких критеріїв належать:

1) провадження господарської діяльності з додержанням екологічних вимог;

2) категорії видів планової діяльності та об'єктів, що можуть мати значний вплив на довкілля;

3) види порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;

4) кількість порушень вимог законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища, виявлених за результатами заходів державного нагляду (контролю), проведених протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду;

5) кількість позапланових заходів державного нагляду (контролю), проведених щодо суб'єкта господарювання протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду, з підстав передбачених ст. 6 Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»¹⁴⁰;

6) кількість випадків недопущення суб'єктом господарювання посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до проведення заходів державного нагляду (контролю) (крім випадків, передбачених ст. 10 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності») у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів протягом останніх п'яти років, що передують плановому періоду.

Критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії,

¹³⁹ Урядовий кур'єр. 2019. 29 берез. (№ 61). С. 10-11.

¹⁴⁰ Відомості Верховної Ради. 2007. № 29. Ст. 389.

картографії та кадастру, визначаються постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 801 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру»¹⁴¹. Відтак критеріями, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, є наступні: категорія землі за її цільовим призначенням; дотримання вимог законодавства під час використання та охорони земель; площа землі, на якій провадиться господарська діяльність; місце розташування земельної ділянки.

Також вважаємо, що у деяких випадках у разі порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища суб'єктом господарювання до нього може бути застосована така адміністративно-господарська санкція як ліквідація суб'єкта господарювання, діяльність якого суперечить закону чи його установчим документам (ст. 247 Господарського кодексу України). Така ліквідація проводиться за рішенням суду.

При цьому, систематичним порушенням законодавства слід вважати двічі та більше порушень законодавства, незалежно від того, чи притягалися винні особи до відповідальності за попередні порушення. При цьому, як виняток, з урахуванням конкретних обставин, причин здійснення правопорушення, його тривалості у часі та наслідків, систематичним може бути визнане і повторне порушення екологічного законодавства України.

Отже, чинне законодавство України та правова доктрина надають можливість виокремити особливості господарсько-правової відповідальності:

- 1) існує у сфері господарсько-підприємницької діяльності, яка пов'язана з використанням природних ресурсів або певним чином може вплинути чи впливає на якісний стан природних ресурсів чи здоров'я людей;
- 2) суб'єкт відповідальності має статус суб'єкта господарювання;

¹⁴¹ Урядовий кур'єр. 2018. 19 жовт. (№ 196). С. 6.

3) підставою є господарське правопорушення щодо невиконання обов'язку суб'єкта господарювання у сфері використання природних ресурсів, своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню та виснаженню природних ресурсів, а також забезпечення екологічної безпеки;

4) юридичною підставою господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення слід вважати норми господарського та екологічного законодавства;

5) реалізується у вигляді відшкодування збитків, адміністративно-господарського штрафу, обмеження або зупинення діяльності, скасування державної реєстрації та ліквідації суб'єкта господарювання;

6) може мати місце відшкодування заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу у натуральній формі.

Питання для самоконтролю

1) Чим зумовлена необхідність господарсько-правової відповідальності в екологічній сфері?

2) Які обов'язки покладаються на суб'єктів господарської діяльності щодо природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки?

3) В чому полягає зміст господарсько-правової відповідальності за порушення екологічного законодавства?

4) Які господарські санкції можна застосовувати за вчинення господарського правопорушення у сфері використання природних ресурсів, охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки?

5) Чи підлягає компенсації шкода, заподіяна навколишнього природному середовищу внаслідок провадження господарської діяльності?

6) Що є юридичною підставою господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення?

7) Яким чином обраховується шкода, заподіяна суб'єктом господарювання, внаслідок порушення екологічного законодавства?

8) Які особливості застосування адміністративно-господарських санкцій?

9) Що собою являє обмеження або зупинення господарської діяльності як адміністративно-господарська санкція?

10) Назвіть особливості господарсько-правової відповідальності за екологічні правопорушення.

Виконати завдання

1. Громадянині К. як суб'єкту підприємницької діяльності міською радою було надано на умовах оренди озеро площею 10 гектарів для лікувальних та оздоровчих цілей терміном на 20 років. Органи державного контролю, перевіривши законність даної угоди, вважають, що міська рада не мала повноваження щодо укладання даного договору і звернулися до суду про визнання дій органу місцевого самоврядування такими, що суперечать положенням чинного екологічного законодавства.

Надайте характеристику правовідносинам, що склалися в даній ситуації. Яким чином необхідно вирішити справу?

2. Лісгосподарське підприємство звернулося до господарського суду з позовом про компенсацію шкоди, яка заподіяна незаконною заготівлею деревини за межами ділянки, визначеної у дозвільних документах на право лісокористування, що було надано виробничому сільськогосподарському кооперативу. Крім цього, сільськогосподарський виробничий кооператив здійснював самовільне побічне лісокористування на землях лісгосподарського призначення. Представник кооперативу на судовому засіданні дії кооперативу пояснив тим, що в межах наданого дозволу лісокористувач може у відповідності до чинного лісового законодавства здійснювати будь-які види лісокористування.

Охарактеризуйте правопорушення які мали місце. Вирішити справу.

ОСНОВНІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПОНЯТТЯ

А

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю.

Аварія на об'єкті підвищеної небезпеки - небезпечна подія техногенного характеру, що виникла внаслідок змін під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо) і яка спричинила загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю на його території і/або за його межами.

Агроландшафт – це ландшафт, основу якого становлять сільськогосподарські угіддя та лісові насадження, зокрема лісосмуги та інші захисні насадження.

Агрохімікати – це органічні, мінеральні й бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції.

Агрохімічне обстеження ґрунтів – обов'язкове суцільне обстеження сільськогосподарських угідь з метою державного контролю за зміною показників родючості і забруднення ґрунтів.

Адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища - це застосування уповноваженими на те органами держави адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, що порушують вимоги та встановлений екологічний правопорядок.

Адміністративне правопорушення (проступок) - це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Аквакультура (рибництво) - сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг.

Акліматизація – пристосування (адаптація) виду до нових умов існування у зв'язку зі штучним його переселенням.

Анадромні види риб – види риб, які відтворюються у прісній воді та здійснюють нагул у морських водах.

Атмосферне повітря – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень.

Б

Безпека продукції – відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища при звичайних умовах використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції.

Безпечний харчовий продукт - це харчовий продукт, який не створює шкідливого впливу на здоров'я людини безпосередньо чи опосередковано за умов його виробництва та обігу з дотриманням вимог санітарних заходів та споживання (використання) за призначенням.

Безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини.

Біологічна безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини.

Біосферні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

Бонітування ґрунтів – це порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер та суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно - кліматичних умовах.

В

Виключна (морська) економічна зона – морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, завдовжки 200 морських міль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України.

Використання води – процес вилучення води для використання у виробництві з метою отримання продукції та для господарсько-питних потреб населення, а також без її вилучення для потреб гідроенергетики, рибництва, водного, повітряного транспорту та інших потреб.

Використання ядерної енергії – це сукупність видів діяльності, пов'язаних з використанням ядерних технологій, ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання у науці, виробництві, медицині та інших галузях, а також видобуванням уранових руд та поводженням з радіоактивними відходами.

Відтворення водних біоресурсів – природне чи штучне (розведення, переселення тощо) поновлення чисельності водних біоресурсів (ретрансформація), яка зменшується у процесі їх використання чи природної смертності.

Відходи - будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення.

Води – усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.

Водний об'єкт – природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт).

Водні біоресурси (водні біологічні ресурси) – це сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування або знаходження у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини.

Водокористування – це використання вод (водних об'єктів) для задоволення потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання вод (водних об'єктів).

Вплив на довкілля - будь-які наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів

Г

Гірничий відвід – це частина надр, яка надана користувачам для промислової розробки родовищ корисних копалин та цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Гірничий об'єкт – окрема гірничавиробка (система гірничавиробок) або виробка, що входить до складу гірничого чи іншого підприємства та використовується для видобутку корисних копалин та інших цілей, а також будівлі (споруди), які технологічно пов'язані з ними.

Господарсько-правова відповідальність - це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на

економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення.

Гранично допустима концентрація забруднюючих речовин – максимально допустима кількість забруднюючих речовин у ґрунтах, яка не зумовлює негативних екологічних наслідків для їх родючості, загального стану довкілля, якості сільськогосподарської продукції та здоров'я людини.

Гранично допустима концентрація (гдк) речовин у воді – встановлений рівень концентрації речовин у воді, вище якого вода вважається непридатною для конкретних цілей водокористування.

Гранично допустимий скид (гдс) речовин – маса речовини у зворотній воді, що є максимально допустимою для відведення за встановленим режимом даного пункту водного об'єкта за одиницю часу.

Гуманне ставлення до тварин – дії, що відповідають вимогам захисту тварин від жорстокого поводження і передбачають доброзичливе ставлення до тварин, сприяння їх благау, покращання якості їх життя тощо.

Гумус – це органічна складова частина ґрунту, яка утворюється в процесі біохімічного розкладу рослинних і тваринних решток та формує його родючість.

Г

Ґрунт - природно-історичне орґано-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості.

Ґрунтова маса – це знятий родючий шар ґрунту.

Ґрунтове обстеження – визначення генетичної будови та властивостей ґрунтів, структури ґрунтового покриву.

Ґрунтова кома - порушення біоенергетичного режиму ґрунтів та різке зниження урожайності сільськогосподарських культур внаслідок їх беззмінного вирощування або частого повернення на попереднє поле сівозміни, що призводить до погіршення якісного стану ґрунтів, накопичення у ґрунтах специфічних хвороботворних мікроорґанізмів та насіння бур'янів.

Д

Деградація ґрунтів – це погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних факторів.

Деградація земель - природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів.

Державний земельний кадастр – це єдина державна геоінформаційна система відомостей про землі, розташовані в межах державного кордону України, їх цільове призначення, обмеження у їх використанні, а також дані про кількісну і якісну характеристику земель між власниками і користувачами.

Джерело іонізуючого випромінювання – фізичний об'єкт, крім ядерних установок, що містить радіоактивну речовину, або технічний пристрій, який створює або за певних умов може створювати іонізуюче випромінювання.

Дикі тварини – тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, які перебувають у неволі чи напіввільних умовах.

Дисциплінарна відповідальність - юридичної відповідальності особи за порушення норм права, що регулюють відповідну дисципліну, та застосування до порушника дисциплінарних стягнень.

Додержання екологічних нормативів з питань використання та охорони земель - діяльність щодо встановлення певних якісних показників стану земель, методи і засоби визначення і оцінки ефективного та екологічно безпечного використання земель, а також допустимі рівні впливу на них антропогенних джерел.

Домашні тварини – собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі.

Е

Екологічна безпека - такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей.

Екологічна мережа – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Екологічне правопорушення - протиправна дія або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення й охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність.

Екологічний правопорядок – це система встановлених екологічним законодавством норм і правил, які регулюють взаємодію людини, суспільства з навколишнім природним середовищем та використання природних ресурсів.

Екологічний ризик – вірогідність деградації навколишнього середовища або переходу його в нестійкий стан у результаті господарської діяльності; можливість втрати контролю за екологічними подіями, що відбуваються.

Екологічним злочином - є суспільно-небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, які посягають на суспільні відносини по охороні якісного стану навколишнього середовища, раціональному використанню його ресурсів та забезпечення екологічної безпеки населення.

Еколого-правова відповідальність – це врегульований нормами екологічно-процесуального права процес, в ході якого реалізуються матеріальні норми, що ними встановлені заходи державного примусу для осіб, які вчинили екологічне правопорушення, та який має на меті відшкодування спричиненої екологічної шкоди.

Епізоотія – широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.

Епіфітотія – широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.

Ж

Жорстоке поводження з тваринами – знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також на цькування одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів.

З

Забруднення атмосферного повітря – змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища.

Забруднення вод – надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин.

Забруднення ґрунтів – накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості.

Забруднення земель – накопичення в ґрунтах і ґрунтових водах внаслідок антропогенного впливу пестицидів і агрохімікатів, важких металів, радіонуклідів та інших речовин, вміст яких перевищує природний фон, що призводить до їх кількісних або якісних змін.

Заліснення - є заходом агролісотехнічної меліорації, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення докорінного поліпшення земель шляхом використання ґрунтозахисних, стокорегулюючих та інших властивостей захисних лісових насаджень.

Залуження - є заходом культуртехнічної меліорації, що передбачає впорядкування поверхні землі та підготовку її до використання для сільськогосподарських потреб.

Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – підготовка і реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру на основі даних моніторингу, оцінки впливу на довкілля, досліджень та прогнозів щодо неможливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або пом'якшення її можливих наслідків.

Заповідна зона – включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Засмічення вод – привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод.

Засмічення земель – наявність на території земельних ділянок сторонніх предметів і матеріалів.

Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – система організаційних, технічних, медико-біологічних, фінансово-економічних та інших заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і ліквідація їх наслідків, що реалізуються центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, відповідними силами та засобами підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності і господарювання, добровільними формуваннями і спрямовані на захист населення і територій, а також матеріальних і культурних цінностей та довкілля.

Захист рослин – це комплекс заходів спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршення стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби і бур'яни.

Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.

Земельна лісова ділянка – це земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Земля – поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею.

Зона антропогенних ландшафтів – включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності, в якій забороняється мисливство.

Зона надзвичайної ситуації – окрема територія, де склалася надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру.

Зона санітарної охорони – територія і акваторія, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим з метою запобігання погіршення якості води джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, а також з метою забезпечення охорони водопровідних споруд.

К

Карантин тварин – це особливий правовий режим, який застосовується в інфікованій та буферній зонах і в разі необхідності – у зоні спостереження з метою локалізації спалаху хвороби тварин і ліквідації такої хвороби згідно із законами, відповідними ветеринарно-санітарними заходами та нормативно-правовими актами у сфері ветеринарної медицини.

Катадромні види риб – види риб, які відтворюються у морі та здійснюють нагул у прісних водах.

Катастрофа – велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків.

Консервація земель - припинення господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Корисні копалини – це мінеральні утворення земної кори, які за хімічним складом і фізичними властивостями придатні для використання у матеріальному виробництві.

Курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні.

Л

Лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Ліс – це тип природних комплексів (екосистем), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище.

Лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до Лісового кодексу України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі.

Лісова сертифікація – оцінка відповідності системи ведення лісового господарства встановленим міжнародним вимогам щодо управління лісами та лісокористування на засадах сталого розвитку.

Лісовпорядкування – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обгрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної і всебічної інформації про лісовий фонд України.

Лісовими ресурсами - є деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, які використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування природних комплексів; корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, запобігати забруднення навколишнього природного середовища тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Любительське рибальство – безоплатне добування (вилов) водних біоресурсів у порядку загального використання, у дозволених обсягах, для особистих потреб (без права реалізації) знаряддями вилову, встановленими для цього правилами рибальства.

М

Малопродуктивні землі – це сільськогосподарські угіддя, ґрунти яких характеризуються негативними природними властивостями, низькою родючістю, а їх господарське використання за призначенням є економічно неефективним.

Меліорація земель – це комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних, інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь.

Мисливство – це вид спеціального використання тваринного світу, яке здійснюється шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних

умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання.

Н

Надзвичайна екологічна ситуація – надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

Надзвичайна ситуація техногенного та природного характеру – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об'єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

Надра – це частина земної кори, яка розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

Національні природні парки – є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Небезпечна подія – подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків.

Небезпечна речовина – хімічна, токсична, вибухова, окислювальна, горюча речовина, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, біотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок

яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям.

Небезпечні відходи – відходи, що мають такі фізичні, хімічні, біологічні чи інші небезпечні властивості, які створюють або можуть створити значну небезпеку для навколишнього природного середовища і здоров'я людини та які потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними.

Небезпечні для ґрунту речовини – які через свої властивості, кількості або концентрації несприятливо впливають на функції ґрунту та його використання.

Невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням – невикористання земельної ділянки, крім реалізації науково обґрунтованих проектних рішень, або фактичне використання земельної ділянки, яке не відповідає її цільовому призначенню, встановленому при передачі земельної ділянки у власність чи наданні в користування, в тому числі в оренду, а також недодержання режиму використання земельної ділянки або її частини в разі встановлення обмежень (обтяжень).

Невиконання умов зняття, збереження і нанесення родючого шару ґрунту – невиконання або неякісне виконання обов'язкових заходів, передбачених затвердженою відповідно до законодавства проектною документацією, щодо знімання, збереження і нанесення родючого шару ґрунту, що призвело до його псування чи знищення.

Негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Незаконне рибальство – рибальська діяльність, яка здійснюється: рибальськими суднами у водах під юрисдикцією держави без дозволу цієї держави або з порушенням її законів чи регламентів; рибальськими суднами під прапорами держав, які є договірними сторонами міжнародних регіональних рибогосподарських організацій, що здійснюють промисел із порушенням заходів щодо збереження та

управління, ухвалених цими організаціями, або відповідних положень міжнародного права; рибальськими суднами з порушенням національного законодавства або міжнародно-правових зобов'язань, включаючи зобов'язання держав, що співпрацюють у рамках міжнародних регіональних рибогосподарських організацій.

Непідзвітне рибальство – рибальська діяльність, про яку користувач не звітував або подавав недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства чи його територіальних органів, яка здійснювалась в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій та про яку не звітував або подавав недостовірні звіти з порушенням процедур подання звітності, встановлених такими організаціями.

Нерегульоване рибальство - рибальська діяльність, яка здійснюється в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій рибальськими суднами без національної належності або під прапором держави, яка не є стороною цієї організації або рибальського об'єднання, у спосіб, що не відповідає або порушує заходи із збереження та управління, ухвалені цими організаціями, або яка здійснюється у районах чи щодо рибних запасів, стосовно яких не застосовуються заходи із збереження та управління рибальськими суднами у спосіб, що суперечить зобов'язанням держави із збереження водних біоресурсів згідно з міжнародним правом.

Норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел – норматив, який встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом).

Норматив якості атмосферного повітря – критерій якості атмосферного повітря, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих людини та стан навколишнього природного середовища.

Нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря – група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря.

О

Об'єкт екологічної мережі – окрема складова частина екомережі, що має ознаки просторового об'єкта – певну площу, межі, характеристики тощо. До об'єктів екомережі відносяться території та об'єкти природно-заповідного фонду, водного фонду, лісового фонду, сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання (пасовища, сіножаті тощо).

Об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Об'єкт, призначений для поводження з радіоактивними відходами – споруда, приміщення або обладнання, призначені для оперування, обробки, в тому числі попередньої, кондиціонування, перевезення, зберігання чи захоронення радіоактивних відходів, а також ядерна установка в процесі зняття з експлуатації після визнання її установкою для поводження з радіоактивними відходами.

Об'єкти рослинного світу – дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання.

Об'єкти тваринного світу - хордові, в т. ч. хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби тощо) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі тощо) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі.

Обставини непереборної сили – обставини, що виникли внаслідок прийняття рішень законодавчого або нормативно-правового характеру, обов’язкових для суб’єктів аграрного ринку згідно із законодавством, або ті, що виникли внаслідок стихійного лиха, у тому числі пожежі, повені, посухи, заморозків, граду, землетрусу, військових або суспільних збурень, а також з інших обставин, які не могли бути керованими стороною договору (контракту), включаючи втрату врожаю або його частини внаслідок несприятливих погодних умов, раптового припинення поставки води, тепла, електроенергії, нафтопродуктів чи газу, не пов’язаного з несплатою їх вартості.

Особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси – ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Охорона атмосферного повітря – система заходів, пов’язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів.

Охорона водних біоресурсів - система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціонального використання водних біоресурсів, забезпечення виконання юридичними і фізичними особами вимог законодавства.

Охорона ґрунтів - система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля.

Охорона земель - система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного

впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Охорона рослинного світу – комплекс заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорони умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Охорона тваринного світу - включає систему правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, відтворення та раціональне використання об'єктів тваринного світу

П

Пестициди – це токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких уражаються рослини, тварини, люди і завдається шкоди матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб.

Поводження з відходами – дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

Позитивна відповідальність в екологічній сфері – являє собою існуючу у формі добровільного виконання фізичними та юридичними особами обов'язків та приписів, закріплених у правових нормах, щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів їх охорони та забезпечення екологічної безпеки.

Полювання – дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах.

Правила рибальства – нормативно-правові акти, які у визначеному районі дії встановлюють умови, способи добування,

допустимі до вилучення розміри водних біоресурсів, вимоги щодо їх охорони, а також можуть визначати кількість, типи, розміри, технічні характеристики суден флоту рибної промисловості та знарядь вилову, умови користування рибогосподарськими водними об'єктами та навантаження на них.

Право загального водокористування - здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць тощо) безплатно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів.

Правова охорона земель від забруднення та псування - це комплекс правовідносин, при реалізації яких на основі правових норм та реалізації науково-обґрунтованих заходів економічного, екологічного, організаційного, земельно-правового, еколого-правового, науково-технічного, технологічного та іншого характеру гарантується і забезпечується запобігання та усунення негативних наслідків забруднення земель виробничими та побутовими відходами, стічними водами, токсичними, хімічними та радіоактивними речовинами, пестицидами та агрохімікатами понад встановлені гранично допустимі концентрації, захист природного стану земель від інших необґрунтованих дій, несприятливих техногенних та природних процесів, що небезпечні для довкілля, життя і здоров'я людей, а також застосовується юридична відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону земель від забруднення та псування.

Правова форма охорони земель від забруднення та псування – являє собою правове явище, яке закріплено в правовій нормі, має обов'язковий характер, сприяє реалізації правових вимог, приписів, повноважень, заходів, діяльності щодо збереження якісного стану земель та має відповідний вплив на вирішення проблем охорони земель від забруднення та псування.

Прибережна захисна смуга – це частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

Природні заповідники – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Природні рослинні ресурси – об’єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб.

Природно-заповідний фонд – ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об’єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділенні з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища.

Псування земель - це порушення природного стану земель, яке здійснюється без обґрунтованих проектних рішень, погоджених та затверджених в установленому законодавством порядку, забруднення їх хімічними, біологічними та радіоактивними речовинами, в тому числі тими, що викидаються в атмосферне повітря, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами, неочищеними стічними водами, порушення родючого шару ґрунту, невиконання вимог встановленого режиму використання земель, а також використання земель у спосіб, що погіршує їх природну родючість.

Р

Радіаційна аварія – подія, внаслідок якої втрачено контроль над ядерною установкою, джерелом іонізуючого випромінювання, і яка призводить або може призвести до радіаційного впливу на людей та навколишнє природне середовище, що перевищує допустимі межі, встановлені нормами, правилами і стандартами з безпеки.

Радіаційна безпека – дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами безпеки.

Радіаційно небезпечні землі - землі, на яких неможливе подальше проживання населення, одержання сільськогосподарської та іншої продукції, продуктів харчування, що відповідають загальнодержавним та міжнародним допустимим рівням вмісту радіоактивних речовин, або землі, які недоцільно використовувати за екологічними умовами.

Радіоактивні відходи – матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені діючими нормативами, за умови, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається.

Радіоактивно забруднені землі - землі, які потребують проведення заходів радіаційного захисту та інших спеціальних втручань, спрямованих на обмеження додаткового опроміювання, зумовленого Чорнобильською катастрофою, та забезпечення нормальної господарської діяльності.

Регіональні ландшафтні парки – є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення.

Рибне господарство – галузь економіки, завданням якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості.

Ризик - ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами.

Родовища корисних копалин - являють собою нагромадження мінеральних речовин в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та

газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання.

Родючість ґрунту – це здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту.

Розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, що негативно впливають на стан земель, - добування корисних копалин, будівництво очисних споруд, меліоративних систем та інших об'єктів з порушенням вимог земельного законодавства України, затвердженої документації із землеустрою, що призводять до ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення, псування і забруднення земель, засмічення відходами та інших негативних процесів на тій чи іншій земельній ділянці, а також на суміжних земельних ділянках, що викликає необхідність встановлення обмежень (обтяжень) використання цих земель.

Розрахункова лісосіка – щорічна науково обґрунтована норма заготівлі деревини в порядку рубок головного лісокористування, яка затверджується для кожного власника, постійного користувача лісів окремо за групами порід, виходячи з принципів безперервності та не виснажливості використання лісових ресурсів.

Рослинний світ – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

С

Самовільне зайняття земельної ділянки – будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчинення правочинну щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними.

Спеціальне водокористування - це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір

води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів.

Спортивне рибальство – вид любительського рибальства з установленням певних вимог за умовами проведення спортивних змагань або кваліфікаційних нормативів.

Стале землекористування – форма та відповідні до неї методи використання земель, що забезпечують оптимальні параметри екологічних і соціально-економічних функцій територій.

Схема використання і охорони води та відтворення водних ресурсів – перед проектний документ, що визначає основні водогосподарські та інші заходи, які підлягають здійсненню для задоволення перспективних потреб у воді населення і галузей економіки, а також для охорони вод або запобігання їх шкідливим діям.

Сховище радіоактивних відходів – споруда для зберігання або захоронення радіоактивних відходів з обов'язковим забезпеченням інженерних, геологічних, фізичних та інших бар'єрів, що перешкоджають міграції радіонуклідів.

Т

Тварини – біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові.

Техногенні родовища корисних копалин - це місця, де накопичилися відходи видобутку, збагачення та переробки мінеральної сировини, запаси яких оцінені і мають промислове значення. Такі родовища можуть виникати також внаслідок втрат при зберіганні, транспортуванні та використанні продуктів переробки мінеральної сировини.

Техногенно забруднені землі – землі, які забруднені внаслідок господарської діяльності людиною, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей.

У

Упорядкування мисливських угідь – науково обґрунтована оцінка та інвентаризація типів мисливських угідь, видового, кількісного та якісного складу мисливських тварин певного господарства або окремого регіону, розроблення (з урахуванням природних та економічних умов) режиму ведення мисливського господарства з

визначенням заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану угідь.

Ц

Цивільно-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства - різновид юридичної відповідальності, яка полягає у відшкодуванні матеріальної та/або моральної шкоди винною особою за порушення екологічного законодавства.

Ч

Червона книга України – офіційний державний документ, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення.

Ш

Шкідливі організми – шкідники, збудники хвороб і бур'яни.

Шкідники – види тварин (комахи, кліщі, мікроорганізми), здатні заподіяти шкоду рослинам, чагарникам, деревам, продукції рослинного походження, збитки від якої економічно доцільно відвернути.

Ю

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення - сукупність правових засобів, встановлених законодавством (адміністративним, кримінальним, цивільним, трудовим, та іншим), які застосовуються у випадках порушення вимог охорони довкілля та екологічної безпеки населення, умов та режиму використання природних ресурсів, заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу.

Юридична відповідальність у сфері охорони земель України від забруднення та псування – являє собою певні правовідносини, що впливають із обов'язку особи, незалежно від встановлення її вини, відшкодувати заподіяні збитки якісному стану земель, а також правовідносини, породжені вчиненням правопорушення щодо якісного, екологічно безпечного стану земель, між спеціальними державними

органами та винною особою, змістом яких є застосування до останньої заходів примусового впливу та виникненням у неї зобов'язання нести негативні наслідки особистого, майнового та організаційного характеру.

Я

Ядерна шкода – втрата життя, будь-які ушкодження, завдані здоров'ю людини, або будь-яка втрата майна, або шкода, заподіяна майну, або будь-яка інша втрата чи шкода, що є результатом небезпечних властивостей ядерного матеріалу на ядерній установці або ядерного матеріалу, який надходить з ядерної установки чи надсилається до неї, крім шкоди, заподіяної самій установці або транспортному засобу, яким здійснювалося перевезення.

Ядерні установки – об'єкти по виробництву ядерного палива, ядерні реактори, які включають критичні та підкритичні збірки; дослідницькі реактори; атомні електростанції; підприємства і установки по збагаченню та переробці палива, а також сховища відпрацьованого палива.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Видами юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є:

- а) кримінальна, моральна, дисциплінарна, майнова;
- б) конституційна, еколого-правова, матеріальна;
- в) кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова;
- г) еколого-правова.

2. Класифікація екологічних правовідносин:

- а) водні, земельні, концесійні, комісійні;
- б) з приводу забезпечення життя і здоров'я громадян;
- в) природноресурсові, природоохоронні, антропоохоронні;
- г) еколого-правові.

3. Цивільно-правові відповідальність за порушення екологічного законодавства являє собою:

- а) застосування заходів дисциплінарного впливу;
- б) застосування адміністративно-господарських санкцій;
- в) відшкодування шкоди, заподіяної фізичними та юридичними особами внаслідок порушення екологічного законодавства;
- г) позбавлення права займатися певними видами діяльності.

4. Розмежувальним критерієм злочинів і адміністративних проступків в екологічній сфері виступає:

- а) ступінь суспільної небезпеки;
- б) об'єкт посягань;
- в) розмір завданого збитку;
- г) правові наслідки.

5. Які передбачені стягнення за адміністративні правопорушення в галузі екології?

- а) штраф, попередження, конфіскація, позбавлення спеціального права;
- б) попередження та штраф;
- в) догана;
- г) звільнення з посади.

6. Ретроспективна юридична відповідальність полягає:

- а) в обов'язку виконувати норми взаємовідносин суспільства і природи;
- б) дотримуватися екологічного правопорядку;

- в) в обов'язку правопорушника зазнавати з боку держави певні негативні наслідки за скоєне ним правопорушення;
- г) нести наслідки економічного характеру.

7. Функцією юридичної відповідальності є:

- а) превентивна;
- б) правова;
- в) рекреаційна;
- г) юридична.

8. Підставою юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є:

- а) спрямованість проти вимог раціонального природокористування;
- б) винне, протиправне діяння, що заподіює шкоду суспільству у сфері природокористування та вчинене право-дієздатною особою;
- в) підвищена небезпека для існуючих екологічних зв'язків;
- г) порушення зв'язків в екологічних системах

9. Спеціальним об'єктом екологічного правопорушення виступає:

- а) екологічний правопорядок;
- б) атмосферне повітря;
- в) екологічна безпека;
- г) право природокористування.

10. Правопорушення визнається вчиненим з необережності:

- а) якщо особа розуміла протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала шкідливі наслідки;
- б) якщо особа передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, проте легковажно розраховувала на їх запобігання;
- в) якщо особа володіла джерелом підвищеної небезпеки;
- г) коли відсутній причинний зв'язок між дією та бездіяльністю.

11. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони виступає:

- а) психологічне ставлення до протиправного діяння;
- б) причинний зв'язок між діянням і шкідливими наслідками;
- в) порушення екологічного правопорядку;
- г) позбавлення права займатися певними видами діяльності.

12. Шкода, заподіяла в результаті екологічного правопорушення, полягає:

- а) в порушенні спеціальних правил екологічної безпеки;
- б) в знищенні або пошкодженні окремих природних ресурсів, комплексів, виснажені природних ресурсів;
- в) у порушенні встановлених принципів охорони довкілля;
- г) позбавлення права природокористування.

13. Вперше право громадян України на безпечне навколишнє природне середовище було закріплено в:

- а) Декларації про державний суверенітет;
- б) Конституції України;
- в) Земельному кодексі України;
- г) Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

14. Відповідальність за порушення екологічного законодавства завжди пов'язана із негативними наслідками:

- а) соціального характеру;
- б) політичного характеру;
- в) економічного характеру;
- г) негативними правовими наслідками як результатом неправомірних дій винної особи.

15. Підставою юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства є:

- а) заподіяння шкоди майну громадян;
- б) екологічне правопорушення;
- в) самовільне захоплення земельної ділянки;
- г) порушення вимог екологічної безпеки.

16. Які із зазначених об'єктів охороняються екологічним правом:

- а) сільськогосподарські тварини;
- б) генетичний фонд;
- в) землі рекреаційного призначення;
- г) об'єкти племінного справи.

17. Що собою являє позитивна юридична відповідальність в екологічній сфері:

- а) є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків виконувати норми взаємовідносин суспільства та природи з метою збереження обґрунтованих стосунків екологічних та економічних процесів;
- б) полягає в закріпленому в законі обов'язку правопорушника зазнавати з боку держави певні негативні наслідки (санкції) за скоєне ним правопорушення;
- в) збір за забруднення навколишнього природного середовища в межах встановлених нормативів;
- г) заходи економічного стимулювання користувачів природних ресурсів.

18. Кримінальна відповідальність за екологічні правопорушення виступає:

- а) найпоширенішим видом відповідальності;
- б) найсуворішим видом відповідальності;
- в) найлегшим видом відповідальності;
- г) найоптимальнішим видом відповідальності.

19. Завданням Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» є регулювання відносин:

- а) у галузі використання, розподілу та перерозподілу природних ресурсів, охорони природних комплексів та екологічних систем, забезпечення екологічної безпеки;
- б) у галузі розподілу та перерозподілу природних ресурсів, надання їх у користування, визначення форм власності на природні ресурси, їх відтворення та охорони;
- в) у галузі раціонального використання природних ресурсів, дбайливого ставлення до довкілля та охорони природи від протиправних посягань;
- г) у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною.

20. Забруднення ґрунтів це:

- а) накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;
- б) впорядкування поверхні землі та підготовку її до використання для сільськогосподарських потреб;
- в) спорудження капітальних будівель і споруд;
- г) сукупність однорідних правових норм, які регулюють підстави, умови та порядок виникнення, здійснення, зміни та припинення права на використання земельних ресурсів.

21. Які з зазначених екологічних прав громадян закріплені Конституцією України:

- а) право на здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- б) право на об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- в) право на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- г) право на участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів.

22. Склад екологічного правопорушення складає:

- а) Об'єкт та суб'єкт.
- б) Об'єктивна та суб'єктивна сторона правопорушення.
- в) Суб'єктивна сторона правопорушення.
- г) Об'єкт та суб'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторона правопорушення.

23. Екологічне правопорушення – це:

- а) вина, протиправна дія або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення й охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність;
- б) є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків виконувати норми взаємовідносин суспільства та природи з метою збереження обґрунтованих стосунків екологічних та економічних процесів;

в) суспільно шкідлива бездіяльність, що суперечить нормам земельного права, за вчинення якої винна деліктоздатна особа несе відповідальність;

г) сукупність однорідних правових норм, які регулюють підстави, умови та порядок виникнення, здійснення, зміни та припинення права на використання природних ресурсів.

24. Основною рисою екологічного правопорушення, яка відрізняє його від інших правопорушень є:

а) екологічна спрямованість;

б) наявність вини;

в) невизначеність моменту настання;

г) причинний зв'язок між причиною та негативними наслідками, що настали.

25. За дисциплінарні проступки у сфері нераціонального використання природних ресурсів при здійснення господарської діяльності мають право застосовувати дисциплінарні стягнення:

а) профспілкова організація;

б) власник або уповноважений ним орган суб'єкта господарювання;

в) органи Національної поліції України;

г) господарський суд.

26. Обмеження права природокористування як один із заходів еколого-правової відповідальності передбачає:

а) встановлення заборон та обмежень;

б) припинення діяльності підприємства в разі порушення ним екологічного законодавства;

в) позбавлення права природокористування;

г) невідшкодування втрат, які порушник зазнав під час самовільного використання природного ресурсу.

27. Самовільним зайняттям земельної ділянки є:

а) земельна ділянка не передавалась на підставі визначених законодавством правових форм;

б) будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж в натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації;

- в) фактичне заволодіння земельною ділянкою в особистих інтересах;
- г) фактичне користування земельною ділянкою в особистих інтересах.

28. Що собою являє еколого-правова відповідальність:

- а) будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж в натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації;
- б) є абсолютним відношенням, яке являє собою добросовісне виконання своїх обов'язків виконувати норми взаємовідносин суспільства та природи з метою збереження обґрунтованих стосунків екологічних та економічних процесів;
- в) врегульований нормами екологічно-процесуального права процес, в ході якого реалізуються матеріальні норми, що ними встановлені заходи державного примусу для осіб, які вчинили екологічне правопорушення, та який має на меті відшкодування спричиненої екологічної шкоди;
- г) сукупність однорідних правових норм, які регулюють підстави, умови та порядок виникнення, здійснення, зміни та припинення права на використання природних ресурсів.

29. Що є ознаками екологічного злочину:

- а) невідшкодування втрат, які порушник зазнав під час самовільного використання природного ресурсу;
- б) високий ступінь суспільної небезпеки цього виду правопорушень обумовлюється тим, що об'єктом посягання є природні ресурси, а також заподіюється шкода чи створюється реальна можливість заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини;
- в) посягають на окремі природні ресурси;
- г) відшкодування шкоди, заподіяної фізичними та юридичними особами внаслідок порушення екологічного законодавства.

30. Охорона водних біоресурсів – це:

- а) система правових, організаційних, економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на збереження, поліпшення умов існування, відтворення і раціонального використання водних біоресурсів;
- б) система правових норм, регулюючих питання охорони водних біоресурсів;

- в) процедура притягнення до юридичної відповідальності за правопорушення у цій сфері;
- г) відшкодування заподіяних збитків середовищу перебування водних біоресурсів.

31. Органи рибоохорони є:

- а) правоохоронними органами;
- б) органами місцевого самоврядування;
- в) самоврядною організацією;
- г) центральними органами виконавчої влади у сфері формування екологічної політики.

32. Спортивне рибальство – це:

- а) лов водних живих ресурсів для особистих потреб знаряддями лову, передбаченими спеціальними правилами;
- б) лов водних живих ресурсів з установленням певним вимог за умови проведення кваліфікаційних нормативів;
- в) контрольний вилов водних біоресурсів для визначення стану їх запасів;
- г) рибальська діяльність, про яку користувач не звітував або подавав недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства чи його територіальних органів, яка здійснювалась в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій та про яку не звітував або подавав недостовірні звіти з порушенням процедур подання звітності, встановлених такими організаціями.

33. Непідзвітне рибальство – це:

- а) лов водних живих ресурсів з установленням певним вимог за умови проведення кваліфікаційних нормативів;
- б) рибальська діяльність, про яку користувач не звітував або подавав недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства чи його територіальних органів, яка здійснювалась в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій та про яку не звітував або подавав недостовірні звіти з порушенням процедур подання звітності, встановлених такими організаціями;

в) рибальська діяльність, яка здійснюється в районі компетенції міжнародних регіональних рибогосподарських організацій рибальськими суднами без національної належності або під прапором держави, яка не є стороною цієї організації або рибальського об'єднання, у спосіб, що не відповідає або порушує заходи із збереження та управління, ухвалені цими організаціями, або яка здійснюється у районах чи щодо рибних запасів, стосовно яких не застосовуються заходи із збереження та управління рибальськими суднами у спосіб, що суперечить зобов'язанням держави із збереження водних біоресурсів згідно з міжнародним правом;

г) лов водних живих ресурсів для особистих потреб знаряддями лову, передбаченими спеціальними правилами.

34. Іноземні юридичні особи можуть використовувати водні біоресурси у промислових та інших цілях у виключній (морській) економічній зоні України за умови наявності:

а) міжнародних договорів України;

б) на підставі документів дозвільного характеру;

в) міжнародних договорів та на підставі відповідних документів дозвільного характеру;

г) на підставі вимог Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища».

35. Рибальство являє собою:

а) використання водних живих ресурсів;

б) використання об'єктів рослинного світу;

в) використання об'єктів тваринного світу;

г) вилову та вилову водних живих ресурсів.

36. Незаконним є полювання:

а) яке здійснюється шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання;

б) полювання із застосуванням або використанням заборонених способів, знарядь і засобів;

в) добування об'єктів тваринного світу для особистих потреб;

г) діяльність щодо якої подані недостовірні звіти до центрального органу виконавчої влади з питань рибного господарства.

37. Які міри покарання передбачені при застосуванні дисциплінарної відповідальності чинним законодавством:

- а) догана, звільнення;
- б) штраф, відшкодування заподіяних битків;
- в) попередження про звільнення;
- г) позбавлення права займатися певними видами господарської діяльності.

38. Що є ознаками безпечного навколишнього природного середовища:

- а) стабільність та якість здорового навколишнього природного середовища;
- б) сприятливість навколишнього природного середовища;
- в) стабільність, якість та сприятливість навколишнього природного середовища;
- г) безпечність навколишнього природного середовища.

39. Формами вираження еколого-правових норм можуть бути:

- а) законодавчі акти;
- б) галузеві нормативно-правові акти у сфері екології, урядові нормативні акти, закони, нормативні документи;
- в) урядові нормативні акти;
- г) нормативно-технічна документація.

40. Гірничі відводи для розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення надаються:

- а) Верховною радою України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Державною екологічною інспекцією;
- г) Президентом України.

41. Порушенням законодавства про надра є:

- а) самовільне захоплення та використання земельної ділянки;
- б) здійснення будь-якої господарської діяльності, яка становить підвищену небезпеку для довкілля;
- в) невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і свердловин, які ліквідовані або законсервовані, в стан, який гарантує безпеку людей,

а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і свердловин на час консервації;

г) використанням земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

42. Не допускається термінова тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємства, якщо це може призвести до:

- а) зниження продуктивності праці;
- б) падіння рентабельності виробництва;
- в) виникнення аварійної ситуації;
- г) зниження випуску продукції.

43. Об'єктами екологічної безпеки є:

- а) навколишнє природне середовище, життя і здоров'я громадян;
- б) громадяни України, природні ресурси, господарські об'єкти;
- в) юридичні та фізичні особи;
- г) навколишнє природне середовище.

44. Аварія – це:

- а) небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю;
- б) будь-які наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів;
- в) протиправна дію або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення й охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність;

г) надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

45. Вплив на довкілля – це:

а) небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила загибель людей або створює на об'єкті чи окремій території загрозу життю та здоров'ю людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю;

б) будь-які наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів;

в) протиправна дію або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення й охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якого законом передбачена юридична відповідальність;

г) надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

46. Оцінки впливу на довкілля не підлягає:

а) сільськогосподарська діяльність;

б) планова діяльність;

в) планова діяльність, спрямована виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення;

г) будівництво автомобільних доріг загального користування.

47. Здійснення оцінки впливу на довкілля є обов'язковим:

а) у процесі прийняття рішення щодо зупинки діяльності об'єкта підвищеної небезпеки;

- б) у процесі прийняття рішення про провадження планової діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля;
- в) у процесі прийняття рішення щодо планової діяльності, спрямованої виключно на забезпечення оборони держави, ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, наслідків антитерористичної операції на території проведення антитерористичної операції на період її проведення;
- г) у процесі прийняття рішення про провадження будь-якої діяльності.

48. Що таке земля:

- а) поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею;
- б) територія окремої держави;
- в) частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами;
- г) частина поля.

50. Проект рекультивації порушених земель розробляється у порядку:

- а) землеустрою;
- б) Державного земельного кадастру;
- в) планування використання земель;
- г) ведення моніторингу земель.

51. Галузеві стандарти / технічні умови – це:

- а) стандарти, дія яких поширюється на підприємства, установи, організації, які підпорядковані певному міністерству чи іншому центральному органу виконавчої влади, яким і затверджуються відповідні стандарти;
- б) попередні європейські норми, що застосовуються на протязі трьох років у тих сферах, в яких технічний прогрес має надзвичайні темпи;
- в) стандарти міжнародної організації з питань стандартизації (ISO);
- г) стандарти підприємства.

52. Що таке рекультивація:

- а) комплекс робіт, спрямованих на відновлення продуктивності та господарської цінності порушених земель, а також на поліпшення умов довкілля відповідно до інтересів суспільства;

- б) частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами;
- в) поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею;
- г) побудова приватноправових засад використання земель з обов'язковим здійсненням державного-правового впливу на процес експлуатації земель та їх охорони.

53. Певні правовідносини, що впливають із обов'язку особи незалежно від встановлення її вини відшкодувати, заподіяні збитки якісному стану земель, відновлення порушених земельних прав інших осіб – це:

- а) земельне правопорушення;
- б) обов'язок, що впливає із договору;
- в) юридична відповідальність за порушення земельного законодавства;
- г) примусові санкції впливу.

54. Встановлення заборон та обмежень на діяльність, що може негативно вплинути на якісний стан земель являє собою:

- а) сукупність правових норм, які регулюють підстави, умови, порядок виникнення, зміни, припинення права на використання земельних ресурсів;
- б) встановлену відповідно до чинного законодавства заборону або покладання на суб'єктів такого права додаткового обов'язку щодо вчинення дій, пов'язаних з використанням земельних ділянок;
- в) право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою;
- г) певний вид господарської діяльності.

55. Прибережна захисна смуга уздовж морів, морських заток і лиманів входить у зону санітарної охорони моря і може використовуватися:

- а) лише для будівництва військових та інших оборонних об'єктів;
- б) для будівництва об'єктів, що виробляють енергію за рахунок використання енергії вітру, сонця і хвиль;

в) для будівництва санаторії, дитячих оздоровчих таборів та інших лікувально-оздоровчих закладів з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією;

г) лише для будівництва військових та інших оборонних об'єктів, об'єктів, що виробляють енергію за рахунок використання енергії вітру, сонця і хвиль, об'єктів постачання, розподілу, передачі (транспортування) енергії, а також санаторіїв, дитячих оздоровчих таборів та інших лікувально-оздоровчих закладів з обов'язковим централізованим водопостачанням і каналізацією, гідротехнічних, гідрометричних та лінійних споруд.

56. Порухенням водного законодавства є:

а) самовільне використання земель водного фонду України;

б) самовільний обмін земельними ділянками водного фонду;

в) незаконному створенні систем скидання зворотних вод у водні об'єкти, міську каналізаційну мережу або зливу каналізацію та несанкціонованому скиданні зворотних вод;

г) не проведення рекультивациі земель водного фонду неvkритих водою.

57. Адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища являє собою:

а) застосування уповноваженими на те органами держави адміністративно-правових санкцій до посадових осіб та громадян, що порушують вимоги та встановлений екологічний правопорядок;

б) покладання обов'язку на правопорушника провести роботи з відновлення порушеного стану природного об'єкту за власний рахунок;

в) обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки особистого, організаційного, майнового характеру, які встановлюються суспільством і державою закріплені в санкціях правових норм;

г) відшкодування заподіяних збитків власникам природних ресурсів та користувачам внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

58. Заподіяння техногенного забруднення навколишнього природного середовища можливе :

а) як у режимі нормальної експлуатації господарських об'єктів (у зв'язку з недосконалістю техніки та технології виробництва, переробки

відходів, порушень екологічного законодавства), так і в аварійному режимі;

б) у режимі нормальної експлуатації господарських об'єктів;

в) в аварійному режимі експлуатації господарських об'єктів;

г) внаслідок дії природних факторів.

59. Громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну, дисциплінарну або кримінальну відповідальність відповідно до чинного земельного законодавства за такі порушення:

а) псування сільськогосподарських угідь та інших земель, їх забруднення хімічними та радіоактивними речовинами і стічними водами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами;

б) забруднення чи знищення лісових угідь;

в) забруднення навколишнього природного середовища;

г) обмін земельними ділянками.

60. Радіаційно небезпечними визнаються землі:

а) на яких неможливе подальше проживання населення, одержання сільськогосподарської та іншої продукції, продуктів харчування, що відповідають загальнодержавним та міжнародним допустимим рівням вмісту радіоактивних речовин, або землі, які недоцільно використовувати за екологічними умовами;

б) на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам) на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам);

в) накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості.

г) забруднені стічними водами.

61. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду – це:

а) сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, які визначають правовий статус, призначення цих територій та об'єктів, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення їх природних комплексів;

б) встановлений правовими нормами порядок охорони земель, що передбачає збереження та відтворення, а також використання за

цільовим призначенням земель різних форм власності, забезпечення охорони прав усіх суб'єктів на ці землі, здійснення управління землями та забезпечення контролю за дотриманням законодавства та застосування відповідальності за його порушення;

в) правовий режим природних заповідників, заказників, пам'яток природи та заповідних урочищ;

г) сукупність правових норм які регулюють відносини у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та раціонального використання природних ресурсів.

62. Техногенно забрудненими землями сільськогосподарського призначення визнаються землі:

а) на яких неможливе подальше проживання населення, одержання сільськогосподарської та іншої продукції, продуктів харчування, що відповідають загальнодержавним та міжнародним допустимим рівням вмісту радіоактивних речовин, або землі, які недоцільно використовувати за екологічними умовами;

б) на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам) на яких не забезпечується одержання продукції, що відповідає встановленим вимогам (нормам, правилам, нормативам);

в) накопичення в ґрунтах речовин, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;

г) забруднені стічними водами.

63. Курортом визнається:

а) освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягають особливій охороні;

б) землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей;

в) територію земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею території лікувально-оздоровчих місцевостей (курорту), в межах якої

забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу;

г) землі, які забруднені внаслідок господарської діяльності людиною, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей.

64. Що собою являє округ санітарної охорони:

а) освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягають особливій охороні;

б) землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей;

в) територію земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею території лікувально-оздоровчих місцевостей (курорту), в межах якої забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу;

г) землі, які забруднені внаслідок господарської діяльності людиною, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей.

65. Екологічним злочином визнається:

а) суспільно-небезпечні, передбачені кримінальним законом діяння, які посягають на суспільні відносини по охороні якісного стану навколишнього середовища, раціональному використанню його ресурсів та забезпечення екологічної безпеки населення;

б) вірогідність деградації навколишнього середовища або переходу його в нестійкий стан у результаті господарської діяльності; можливість втрати контролю за екологічними подіями, що відбуваються;

в) протиправна дію або бездіяльність, що порушує встановлений державою правопорядок, права й обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів;

г) широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативні акти:

1. Водний кодекс України : Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189.

2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

3. Дисциплінарний статут Збройних сил України, затвердженим Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 197.

4. Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.

5. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.

6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VII (322а-08). *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Додаток № 51. Ст. 1122.

8. Кодекс України про надра : Закон України від 27 липня 1994 р. № 132/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 36. Ст. 341.

9. Конституція (Основний Закон) України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

11. Лісовий кодекс України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.

12. Методика визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963. *Землеустрій і кадастр*. 2007. № 4. С. 84-86.

13. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 171 від 27 жовтня 1997 р. (у редакції наказу Мінприроди від 04.04.2007 № 149). *Офіційний вісник України*. 2007. № 31. Ст. 1265.

14. Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушення правил рибальства та охорони водних живих ресурсів : наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України від 12 липня 2004 р. № 248/273. *Офіційний вісник України*. 2004. № 46. Ст. 3075.

15. Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів : наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 20 липня 2009 р. № 389. *Офіційний вісник України*. 2009. № 63. Ст. 2242.

16. Положення про Державне агентство рибного господарства України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. № 895. *Офіційний вісник України*. 2015. № 90. Ст. 3018.

17. Положення про Державну екологічну інспекцію України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 року № 275. *Офіційний вісник України*. 2017. № 36. Ст. 1131.

18. Положенням про дисципліну працівників залізничного транспорту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року № 55. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/55-93-n.

19. Положення про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів : постанова Кабінету Міністрів

України від 10 серпня 1992 р. (з наступними змінами і доповненнями) № 459. *Зібрання постанов Уряду України*. 1992. № 9. Ст. 217.

20. Порядок спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761. *Офіційний вісник України*. 2007. № 39. Ст. 1550.

21. Про визначення розміру збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації порушених земель : постановою Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1098. *Офіційний вісник України*. 2008. № 98. Ст. 3236.

22. Про виключну (морську) економічну зону України : Закон України від 16 травня 1995 р. № 162/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 21. Ст. 152.

23. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 12. Ст. 81.

24. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від 14 жовтня 1994 року №. 208/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 411.

25. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 36-37. Ст. 242.

26. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 963-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 350

27. Про державну реєстрацію речовин прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.

28. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань : Закону України від 15 травня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31-32. Ст.263.

29. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

30. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з відшкодуванням шкоди : роз'яснення Вищого Господарського Суду

України № 02-5/215 від 1 квітня 1994 р. *Зібрання законодавства України*: [Електрон. ресурс]. К. : УІПЦ, 2006. № 24.

31. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про охорону навколишнього природного середовища» (в редакції від 25 березня 2009 року) : роз'ясненні Вищого арбітражного суду України від 27 червня 2001 року № 02-5/744. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/card/v_744800-01.

32. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 27.

33. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань геодезії, картографії та кадастру : постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 801. *Урядовий кур'єр*. 2018. 19 жовт. (№ 196). С. 6.

34. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів Державною екологічною інспекцією : постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 182. *Урядовий кур'єр*. 2019. 29 берез. (№ 61). С. 10-11.

35. Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Ст. 3703.

36. Про затвердження Порядку та загальних умов проведення конкурсів на отримання спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2003 р. № 1475. *Офіційний вісник України*. 2003. № 38. Ст. 2031.

37. Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключної (морської) економічної зони та континентальному шельфі України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 992. *Офіційний вісник України*. 2015. № 97. Ст. 3321.

38. Про затвердження Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами : постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 р. (з наступними змінами і доповненнями) № 1540. *Офіційний вісник України*. 2003. № 40. Ст. 2100.

39. Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування : постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 321. *Офіційний вісник України*. 2002. № 12. Ст. 321.

40. Про затвердження Правил транспортування тварин : постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1402. *Офіційний вісник України*. 2012. № 8. Ст. 294.

41. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 року № 665. *Офіційний вісник України*. 2008. № 56. Ст. 1868.

42. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 541. *Офіційний вісник України*. 2013. № 63. Ст. 2286.

43. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1645-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 17. Ст. 690.

44. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21 лютого 2006 р. № 3447-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.

45. Про курорти : Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2026-III / Верховна Рада України. 2000. № 50. Ст. 435.

46. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

47. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст. 132.

48. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2245-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 15. Ст. 73.

49. Про оренду землі: Закон України в редакції від 2 жовтня 2003 р. № 1211-IV. *Землевпорядний вісник*. 2003. № 4. С. 36-43.

50. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 р. (в редакції від 21 червня 2001 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 252.

51. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349.

52. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

53. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V. *Відомості Верховної Ради*. 2007. № 29. Ст. 389.

54. Про Основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI. Урядовий кур'єр. 2011. 9 лютого (№ 6).

55. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2019. 6 квіт. (№ 67). С. 8-10.

56. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 29. Ст. 315.

57. Про пестициди та агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91

58. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 16. Ст. 198.

59. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 16 квітня 2004 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 6. С. 22-28.

60. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.

61. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

62. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3677-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155.

63. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22-23. Ст. 198.

64. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17 липня 1997 р. № 469/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 39. Ст. 261.

65. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довікля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17. *Вісник Верховного Суду України*. 2005. № 1. С. 9-12.

66. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894/III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 14. Ст. 97.

67. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2893-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 14. Ст. 96.

68. Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

69. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

Основна література:

1. Балюк Г.І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 368 с.

2. Бредіхіна В.Л. Зміст та юридична природа поняття ресурсно-екологічної безпеки. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 103-109.

3. Вінник О.М. Господарське право : Курс лекцій. К. : Атіка, 2004. 624с.

4. Гетьман А.П., Шульга М.В., Анісімов Г.В., Соколова А.К. Екологічне право України в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 480 с.

5. Григоренко А.В. Охорона навколишнього природного середовища. Екологічна безпека. Законодавство. Методики. Рекомендації : практичний посібник. Харків : вид-во «Право», 2017. 288 с.

6. Гужій Т. До питання про суб'єкт адміністративного делікту. *Вісник прокуратури*. 2007. № 10 (76). С. 103-108.

7. Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2004/35/ЄС від 21 квітня 2004 р. про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди // *Official journal of the European Union*. 30.04.04. L 143/56-143/744.

8. Екологічне право України : академічний курс. Друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.

9. Екологічне право України : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Каракаша І.І. Одеса : Фенікс, 2012. 788 с.

10. Жовнерук А. Незаконний видобуток бурштину як передумова екологічної катастрофи. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 104-107.

11. Земельний кодекс України. Науково-практичний коментар [текст]. Станом на 1 вересня 2015 р. / Григоренко А.В., Григоренко Л.С. та ін. К. : «Центр учбової літератури», 2015. 632 с.

12. Ільків Н.В., Гасецька-Колотило Я.З. Екологічне право України : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. 296 с.

13. Калетнік Г. М. Місце і роль продовольчої безпеки у формування економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 30-34.

14. Калетнік Г.М. Організація і економіка використання біоресурсів: підручник / Г. М. Калетнік, О. П. Скорук, Д. М. Токарчук ; Вінниц. нац. аграр. ун-т. Вінниця : ВНАУ, 2018. 296 с.

15. Калетнік Г. М. Управління економічними відносинами підприємств молокопродуктового підкомплексу аграрної галузі України. Вінниця : Консоль, 2013. 247 с.

16. Калетнік Г. М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення вирощування біоенергетичних культур та виробництва біопалив / Г. М. Калетнік, Г. С. Гончарук, Ю. В. Довгань. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 1. С. 7-18.

17. Кобецька Н.Р. Фактори становлення та особливості інституту використання природних ресурсів. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 47-50.

18. Ковальчук С.Я., Оверковська Т.К. Економіко-правові аспекти екологізації аграрного виробництва в Україні : монографія. Вінниця : ПП «ТД Едельвейс і К», 2013. 346 с.

19. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (Адміністративно-деліктне право): навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

20. Корнєєв Ю.В. Земельне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 248 с.

21. Корнєєв Ю.В., Садовський М.В. Юридична відповідальність за екологічні правопорушення. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наукових праць. К. : НАУ, 2015. № 1 (34). С. 13-18.

22. Краснова М.В. Компенсація шкоди за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти) : монографія.

Київ : Видавчино-поліграфічний цент «Київський університет», 2008. 439 с.

23. Кримінальний кодекс України : Науково-практичний коментар / В.Т. Маляренко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій та ін. Харків : ТОВ Одіссей, 2004. 1152 с.

24. Макаренко Н.А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти та газу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 20 с.

25. Мачуська І.Б. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері надкористування: теоретико-правовий аспект. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 червня 2018 року). К. : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 143-144.

26. Мельник О., Обіюх Н. Правові аспекти регулювання відносин у сфері поводження з побутовими відходами на муніципальному рівні в Україні та ЄС в умовах децентралізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 127-131.

27. Михайловський О.Є. Висновок про оцінку впливу на довкілля як головний екологічний дозвільний документ для видобування сланцевого газу в Україні. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 109-115.

28. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

29. Оверковська Т.К. Адаптація законодавства України у сфері охорони земель та ґрунтів до законодавства ЄС. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 8 червня 2018 р.). Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 147-150.

30. Оверковська Т. Господарсько-правова відповідальність у сфері охорони земель України від забруднення та псування. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 62-65.

31. Оверковська Т. Землі України як об'єкт правової охорони. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 1. С. 58-61.

32. Оверковська Т.К. Правова охорона земель від засмічення відходами *Право і суспільство*. 2018. № 5. С. 137-143.

33. Оверковська Т.К. Правове забезпечення екологічної безпеки у сфері виробництва біопалива. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 11. С. 83-91.

34. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 109-114.

35. Оверковська Т. Правові засади екологізації сільськогосподарського виробництва. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 136-141.

36. Оверковська Т.К. Правові засади охорони водних біоресурсів у сфері аквакультури. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 122-126.

37. Оверковська Т.К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні : монографія. Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2010. 220 с.

38. Оверковська Т.К. Правові питання сталого землекористування як аспекту відтворювальних процесів в аграрній сфері економіки України. *Трансформаційна динаміка відтворювальних процесів в аграрній економіці*: колективна монографія / за ред. Калетніка Г.М. Вінниця, 2012. С. 392- 403.

39. Оверковська Т. Особливості цивільно-правової відповідальності у сфері охорони земель від забруднення та псування. *Юридична України*. 2010. № 2. С. 68-71.

40. Оверковська Т.К. Раціональність сільськогосподарського землекористування як правовий аспект екологічної безпеки виробництва біопалива. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету*. Серія : Економічні науки. Вінниця : ВНАУ, 2011. Випуск 1 (48). – С. 65-67.

41. Рекуненко Т. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 169-173.

42. Сидор В. Оцінка впливу на довкілля: закон працює, проблеми залишаються. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 142-145.

43. Скірський І.В., Світлак І.І., Сухоребра Т.І. Адміністративна відповідальність за порушення за порушення правил полювання та рибальства : монографія. Вінниця : ПП ТД «Едельвейс», 2012. 432 с.

44. Третяк В., Лобунько Ю. Поняття та сутність природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин. *Землевпорядний вісник*. 2015. № 3. С. 29-33.

45. Устименко Т. Екологічне право : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2016. 290 с.

46. Хоменко А. Способи вирішення публічно-правових спорів у сфері використання природних ресурсів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 128-132.

47. Чекавська Я.О. Правові засади впровадження в Україні систем екологічного менеджменту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 20 с.

48. Шемшученко Ю., Малишева Н., Третяк Т. Оцінка впливу на довкілля як інструмент охорони екологічних прав людини. *Юридичний вісник України*. 2018. 5-11 жовт. (№ 40). С. 12-13.

49. Шуміло О.М. Екологічне право України. Особлива частина : навч. посіб. Харків : вид-во «Право», 2017. 432 с.

Додаткова література:

1. Anatolii Mazur, Oksana Kubai SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS INTEGRATION. *Baltic Journal of Economic Studies*, Volume 5 Number 2. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2019. Pages 117-123.

2. Mazur V.A., Mazur K.V., Pantsyreva H.V., Alekseev O.O. Ecological and economic evaluation of varietal resources *Lupinus albus L.* in Ukraine. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2018 Volume 8. Pages 148-153.

3. Мазур К.В. Економічні важелі впливу на збалансований розвиток агроєкосистем. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Економічні науки". 2018. № 6. С. 9-14.

4. Луцяк В.В. Нормативно-правова база регулювання діяльності малого підприємств. Київ. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2015. Т. 21. № 3. С. 91-100.

5. Луцяк В.В. Конкурентоспроможність і якість харчових продуктів: загальні принципи і методика планування в малих виробничих підприємствах. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2016. Т. 22. № 1. С. 73-83.

6. Луцяк В.В., Томашук І.В. Екологічний менеджмент потенціалу Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1 (41). С. 33-47.

Додатки

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

(витяг)

Глава 7

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРИРОДИ, ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Стаття 52. Псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель

Псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними і радіоактивними речовинами, нафтою та нафтопродуктами, неочищеними стічними водами, виробничими та іншими відходами, а так само нежиття заходів по боротьбі з бур'янами -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53. Порухення правил використання земель

Використання земель не за цільовим призначенням, невиконання природоохоронного режиму використання земель, розміщення, проектування, будівництво, введення в дію об'єктів, які негативно впливають на стан земель, неправильна експлуатація, знищення або пошкодження протиерозійних гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53¹. Самовільне зайняття земельної ділянки

Самовільне зайняття земельної ділянки -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53². Перекручення або приховування даних державного земельного кадастру

Перекручення даних державного земельного кадастру, а також приховування інформації про стан земель, розміри, кількість земельних ділянок, наявність земель запасу або резервного фонду -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53³. Зняття та перенесення ґрунтового покриття земельних ділянок без спеціального дозволу

Зняття та перенесення ґрунтового покриття земельних ділянок без спеціального дозволу, а також невиконання умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53⁴. Незаконне заволодіння ґрунтовим покритвом (поверхневим шаром) земель

Незаконне заволодіння ґрунтовим покритвом (поверхневим шаром) земель -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53⁵. Порушення строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою

Порушення посадовою особою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування встановленого законодавством строку погодження (відмови у погодженні) документації із землеустрою -

тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене посадовою особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 53⁶. Порушення законодавства про Державний земельний кадастр

Порушення встановлених законом строків внесення відомостей до Державного земельного кадастру, надання таких відомостей, вимагання не передбачених законом документів для внесення відомостей до Державного земельного кадастру та для надання таких відомостей, -

тягнуть за собою накладення штрафу на державних кадастрових реєстраторів від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі діяння, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з правопорушень, передбачених частиною першою цієї статті, -

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 54. Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або неспригодження їх у стан, придатний для використання за призначенням

Порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або невиконання обов'язків щодо спригодження їх у стан, придатний для використання за призначенням, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неспригодження рекультивації порушених земель -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 55. Порушення правил землеустрою

Відхилення від затверджених в установленому порядку проектів землеустрою -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 56. Знищення межових знаків

Знищення громадянами межових знаків меж землекористувачів -

тягне за собою накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 57. Порухення вимог щодо охорони надр

Самовільна забудова площ залягання корисних копалин, невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони довкілля, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, зв'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин на підземні води, а також маркшейдерських і геодезичних знаків -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вибіркова відробка багатих ділянок родовищ, яка призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне розубожування корисних копалин при видобуванні, псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання їх запасів -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Втрата маркшейдерської документації, невиконання вимог щодо приведення гірничих виробок і бурових свердловин, які ліквідуються або консервуються, в стан, що забезпечує безпеку населення, а також вимог щодо збереження родовищ, гірничих виробок і бурових свердловин на час консервації -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення особливих умов спеціального дозволу на користування надрами, якщо це не пов'язано з отриманням доходу у великих розмірах,

- тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб та фізичних осіб від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отримання доходу у великих розмірах має місце, коли його сума у триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 58. Порухення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр

Порухення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр, яке може призвести чи призвело до недостовірної оцінки розвіданих запасів корисних копалин або умов для будівництва та експлуатації підприємств по видобуванню корисних копалин, а також підземних споруд, не зв'язаних з видобуванням корисних копалин, втрата геологічної документації, дублікатів проб корисних копалин і керна, необхідних при дальшому геологічному вивченню надр і розробці родовищ, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від тридцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 59. Порухення правил охорони водних ресурсів

Забруднення і засмічення вод, порухення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Введення в експлуатацію підприємств, комунальних та інших об'єктів без споруд і пристроїв, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливому діянню, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 59¹. Порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення

Забруднення і засмічення територіальних і внутрішніх морських вод внаслідок скидів із суден, здійснених без дозволу спеціально уповноважених на те державних органів або з порушенням встановлених правил, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від тридцяти п'яти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Проведення навантажувальних та розвантажувальних робіт, що можуть призвести до забруднення територіальних і внутрішніх морських вод, без дозволу органів державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища, якщо одержання такого дозволу передбачено законодавством України, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Неповідомлення адміністрації найближчого порту України про проведене внаслідок крайньої необхідності без належного на те дозволу скидання у море шкідливих речовин з судна або іншого плавучого засобу, повітряного судна, платформи чи іншої штучно спорудженої у морі конструкції, а у випадках скидання з метою поховання - і органу, який видає дозволу та таке скидання, одразу після здійснення або в ході здійснення такого скидання -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб судна або іншого плавучого засобу від сорока до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 60. Порушення правил водокористування

Забір води з порушенням планів водокористування, самовільне проведення гідротехнічних робіт, безгосподарне використання води (добутої або відведеної з водних об'єктів), порушення правил ведення первинного обліку кількості вод, що забираються з водних об'єктів і скидаються до них, та визначення якості вод, що скидаються, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 61. Пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, порушення правил їх експлуатації

Пошкодження водогосподарських споруд і пристроїв, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення правил експлуатації водогосподарських споруд і пристроїв -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 62. Невиконання обов'язків по реєстрації в судових документах операцій з шкідливими речовинами і сумішами

Невиконання капітаном або іншими особами командного складу судна чи іншого плавучого засобу передбачених чинним законодавством обов'язків по реєстрації в судових документах операцій з речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи сумішами, які містять такі речовини понад установлені норми, внесення зазначеними особами до судових документів неправильних записів про ці операції або незаконне відмовлення пред'явити такі документи відповідним посадовим особам

- тягнуть за собою накладення штрафу від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 63. Незаконне використання земель державного лісового фонду

Використання ділянок земель державного лісового фонду для розкорчовування, спорудження будівель, переробки деревини, влаштування складів і т. ін. без належного дозволу на використання цих ділянок -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від дев'яти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 64. Порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці

Порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини та заготівлі живиці -

тягне за собою накладення штрафу на громадян у розмірі від шести до чотирнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від десяти до шістнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 65. Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка

Незаконна порубка і пошкодження дерев або чагарників; перевезення, зберігання незаконно зрубаних дерев або чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідновлення, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за одне з порушень, передбачених частиною першою цієї статті, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від шістдесяти до дев'яноста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від шестисот до дев'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 65⁻¹. Знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень

Знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг, захисних лісових насаджень вздовж берегів річок, каналів, навколо водних об'єктів, гідротехнічних споруд, на смугах відводу автомобільних доріг, залізниць та інших захисних лісових насаджень -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до сорока п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від шістдесяти до дев'яноста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 66. Знищення або пошкодження підросту в лісах

Знищення або пошкодження підросту в лісах -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від семи до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 67. Здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку

Здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 68. Порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини, вимог з охорони пралісів, квазіпралісів та природних лісів

Порушення правил та інструкцій по відновленню, поліпшенню стану і породного складу лісів, підвищенню їх продуктивності, а також по використанню ресурсів спілої деревини -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'ятидесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення вимог з охорони пралісів, квазіпралісів, природних лісів, а саме: випасання худоби, промислова заготівля недеревинних лісових продуктів, проїзд транспортних засобів (крім доріг загального користування та служби лісової охорони) -

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 69. Пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду

Пошкодження сінокосів і пасовищних угідь на землях державного лісового фонду -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 70. Самовільне сінокосіння і пасіння худоби, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід

Самовільне сінокосіння і пасіння худоби в лісах і на землях державного лісового фонду, не вкритих лісом, самовільне збирання дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід і т. ін. на ділянках, де це заборонено або допускається тільки за лісовими квитками, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Збирання дикорослих плодів, горіхів, ягід і т. ін. з порушенням установлених строків їх збирання -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 71. Введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси

Введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, цехів, агрегатів, транспортних шляхів, магістральних трубопроводів, комунальних та інших об'єктів, не забезпечених обладнанням, що запобігає шкідливому впливу на стан і відтворення лісів, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'ятнадцяти до тридцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 72. Пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, шкідливими викидами, відходами і покидьками

Пошкодження лісу стічними водами, хімічними речовинами, нафтою і нафтопродуктами, промисловими і комунально-побутовими викидами, відходами і покидьками, що спричиняє його усихання чи захворювання, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до дев'яноста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від ста п'ятдесяти до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 73. Засмічення лісів відходами

Засмічення лісів відходами -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 74. Знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду

Знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 75. Знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах

Знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 76. Знищення корисної для лісу фауни

Знищення корисної для лісу фауни -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 77. Порушення вимог пожежної безпеки в лісах

Порушення вимог пожежної безпеки в лісах -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Знищення або пошкодження лісу внаслідок необережного поводження з вогнем, а також порушення вимог пожежної безпеки в лісах, що призвело до виникнення лісової пожежі або поширення її на значній площі, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'ятнадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від тридцяти п'яти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 77¹. Самовільне випалювання рослинності або її залишків

Випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водноболотною та іншою природною рослинністю, рослинності або її залишків та опалого листя на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах без дозволу органів державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища або з порушенням умов такого дозволу, а так само невжиття особою, яка одержала дозвіл на випалювання зазначеної рослинності або її залишків та опалого листя, заходів щодо своєчасного їх гасіння -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятдесяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від сімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 78. Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів

Викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Перевищення гранично допустимих рівнів впливу фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря або вплив фізичних та біологічних факторів на атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у випадках, коли необхідність одержання такого дозволу передбачена законодавством, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 78¹. Порухення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ

Порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях, -

тягне за собою накладення штрафу від п'яти до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 79. Недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд

Введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря, -

тягне за собою попередження або накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Порушення правил експлуатації, а також невикористання встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу -

тягнуть за собою попередження або накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 80. Випуск в експлуатацію транспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах

Випуск в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян - суб'єктів господарської діяльності в розмірі вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 81. Експлуатація автотранспортних та інших пересувних засобів з перевищенням нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах

Експлуатація громадянами автотранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи, -

тягне за собою накладення штрафу в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 82. Порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення

Порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 82⁻¹. Порухення правил ведення первинного облiку та здiйснення контролю за операцiями поводження з вiдходами або неподання чи подання звiтностi щодо утворення, використання, знешкодження та видалення вiдходiв

Порухення правил ведення первинного облiку та здiйснення контролю за операцiями поводження з вiдходами або неподання чи подання звiтностi щодо утворення, використання, знешкодження та видалення вiдходiв з порушенням встановлених строкiв, а так само порядку подання такої звiтностi -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осiб вiд трьох до п'яти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян.

Стаття 82⁻². Виробництво продукцiї з вiдходiв чи з їх використанням без вiдповiдної нормативно-технiчної та технологiчної документацiї

Виробництво продукцiї (крiм дослiдних зразкiв) з вiдходiв чи з їх використанням без вiдповiдної нормативно-технiчної та технологiчної документацiї, погодженої в установленому порядку, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осiб вiд трьох до п'ятнадцяти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян.

Стаття 82⁻³. Приховування, перекручення або вiдмова вiд надання повної та достовiрної iнформацiї за запитами посадових осiб i зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення вiдходiв та поводження з ними

Приховування, перекручення або вiдмова вiд надання повної та достовiрної iнформацiї за запитами посадових осiб i зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення вiдходiв та поводження з ними, в тому числi про їх аварiйнi скиди та вiдповiднi наслiдки, -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осiб вiд трьох до п'яти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян.

**Стаття 82⁻⁴. Змішування чи захоронення відходів, для
утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без
спеціального дозволу**

Змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 82⁻⁵. Порушення правил передачі відходів

Передача відходів з порушенням установлених правил на зберігання, оброблення або видалення підприємствам чи організаціям, що не мають відповідного дозволу на проведення цих операцій, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від двох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

**Стаття 82⁻⁶. Порушення встановлених правил і режиму
експлуатації установок і виробництв з оброблення та
утилізації відходів**

Порушення встановлених правил і режиму експлуатації установок і виробництв з оброблення та утилізації відходів, а також полігонів для зберігання чи захоронення промислових, побутових та інших відходів (сміттєзвалищ, шламосховищ, золовідвалів тощо) -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 82⁷. Порушення вимог законодавства у сфері хімічних джерел струму

Порушення порядку обліку придбання та експлуатації хімічних джерел струму або порядку обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ненадання в установленому порядку інформації або надання неправдивої інформації щодо обсягів придбання та експлуатації нових хімічних джерел струму, обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Непередача в установленому порядку відпрацьованих небезпечних хімічних джерел струму ємністю 7 А/год та більше на утилізацію підприємствам, що здійснюють діяльність із заготівлі та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 82⁸. Захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів

Захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від вісімдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності - від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 83. Порухення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів

Порухення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від семи до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 83⁻¹. Порухення законодавства про захист рослин

Порухення законодавства про захист рослин:

1) поширення шкідливих організмів внаслідок порушення технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення;

2) екологічно не обгрунтоване здійснення захисту рослин;

3) неповідомлення (приховування) або надання неправдивої інформації про загрозу посівам, деревним насадженням, іншій рослинності відкритого та закритого ґрунту, а також продукції рослинного походження від шкідливих організмів;

4) завезення на територію України та реалізація засобів захисту рослин, а також речовин і сировини для їх виготовлення, що не пройшли державних випробувань і реєстрації;

5) ухилення від пред'явлення або неперед'явлення засобів захисту рослин для проведення їх огляду, дослідження;

6) недодержання вимог нормативно-правових актів з питань захисту рослин, що призвело до пошкодження, погіршення стану рослин та

якості продукції рослинного походження, а також забруднення довкілля, -

тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від десяти до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 85. Порухення правил використання об'єктів тваринного світу

Порухення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин, допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, полювання з порушенням устанавленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання), яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту в контрольній картці обліку добутої дичини і порушень правил полювання та в дозволі на їх добування -

тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від шести до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб - від тридцяти до дев'яноста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин) чи таке, яке мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від шістдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією рушниць та інших знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих об'єктів тваринного світу чи без такої або позбавлення права полювання на строк до трьох років з конфіскацією рушниць та інших

знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих об'єктів тваринного світу чи без такої і на посадових осіб - від дев'яноста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих об'єктів тваринного світу чи без такої.

Порушення правил рибальства -

тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від двох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб - від десяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів у розмірах, що перевищують встановлені ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову) -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих водних живих ресурсів чи без такої і на посадових осіб - від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих водних живих ресурсів чи без такої.

Порушення правил здійснення інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих об'єктів тваринного світу чи без такої і на посадових осіб - від двадцяти до

тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знарядь і засобів вчинення правопорушення, які є приватною власністю порушника, та незаконно добутих об'єктів тваринного світу чи без такої.

Стаття 85¹. Виготовлення, збут, зберігання чи реклама заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу

Виготовлення, збут чи зберігання заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу, а також збут незаконно добутої продукції -

тягнуть за собою накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян з конфіскацією цих знарядь, матеріалів та засобів для їх виготовлення.

Реклама, а так само будь-яка інша діяльність з рекламування чи розповсюдження заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб рекламодавця або розповсюджувача реклами - від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 86¹. Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням

Експлуатація на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням, якщо його наявність передбачена відповідними нормативами, або з неефективно працюючим рибозахисним обладнанням -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від одного до шести неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 87. Порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин

Порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п'ятдесяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невжиття заходів щодо запобігання загибелі диких тварин, погіршенню середовища їх перебування та умов міграції або добування диких тварин, які зазнають лиха, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 88. Незаконне вивезення з України і ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу

Незаконне вивезення з України або ввезення на її територію об'єктів тваринного і рослинного світу, в тому числі зоологічних і ботанічних колекцій, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих об'єктів або без такої і на посадових осіб - від п'ятдесяти до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих об'єктів або без такої.

Ті самі дії щодо видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або охорона і використання яких регулюється відповідними міжнародними договорами України, -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих об'єктів або без такої і на посадових осіб - від сімдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією цих об'єктів або без такої.

Стаття 88¹. Порухення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного свiту, правил утримання диких тварин у неволi або в напiввiльних умовах

Порушення порядку придбання, збуту чи розповсюдження об'єктiв тваринного або рослинного свiту -

тягне за собою накладення штрафу вiд тридцяти до ста неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян з конфiскацiєю об'єктiв тваринного або рослинного свiту чи без такої.

Тi самi дiї, вчиненi щодо об'єктiв тваринного або рослинного свiту, якi перебували в межах територiї та об'єктiв природно-заповiдного фонду, занесених до Червоної книги України, або якi охороняються вiдповiдно до мiжнародних договорiв України, -

тягнуть за собою накладення штрафу вiд ста до двохсот п'ятнадцяти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян з конфiскацiєю об'єктiв тваринного або рослинного свiту.

Порушення правил утримання диких тварин у неволi або в напiввiльних умовах -

тягне за собою накладення штрафу вiд трьох до п'ятдесяти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян з конфiскацiєю об'єктiв тваринного або рослинного свiту чи без такої.

Стаття 88². Порухення правил створення, поповнення, зберiгання, використання або державного облiку зоологiчних, ботанiчних колекцiй та торгiвлi ними

Порушення правил створення, поповнення, зберiгання, використання або державного облiку зоологiчних, ботанiчних колекцiй та торгiвлi ними -

тягне за собою накладення штрафу вiд тридцяти до сiмдесяти неоподатковуваних мiнiмумiв доходiв громадян з конфiскацiєю колекцiї або без такої.

Стаття 89. Жорстоке поводження з тваринами

Жорстоке поводження з тваринами - знущання над тваринами, завдання побоїв або вчинення інших насильницьких дій, що завдали тварині фізичного болю, страждань і не спричинили тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі, залишення тварин напризволяще, у тому числі порушення правил утримання тварин, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Ті самі дії, вчинені стосовно двох і більше тварин, або групою осіб, або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, пропаганда жорстокого поводження з тваринами -

тягнуть за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Насильницькі дії стосовно тварин, спрямовані на задоволення статевої пристрасті, -

тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я.

Стаття 90. Порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України

Погіршення, знищення середовища перебування (зростання) тварин і рослин, види яких занесені до Червоної книги України, знищення, незаконне або з порушенням встановленого порядку вилучення їх з природного середовища, а також порушення умов утримання (виращування) тварин і рослин цих видів у ботанічних садах,

дендрологічних та зоологічних парках, інших спеціально створених штучних умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва (пошкодження), -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно добутого і на посадових осіб - від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно добутого.

Стаття 90¹. Невиконання правил і норм у процесі створення, виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій

Невиконання правил і норм у процесі створення нових штамів мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від семи до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невиконання правил і норм екологічної безпеки у процесі виробництва, зберігання, транспортування, використання, знешкодження, ліквідації, захоронення мікроорганізмів, біологічно активних речовин та інших продуктів біотехнологій -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'яти до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від семи до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91. Порушення правил охорони та використання території та об'єктів природно-заповідного фонду

Здійснення в межах території та об'єктів природно-заповідного фонду, їх охоронних зон, а також території, зарезервованих для наступного заповідання, забороненої господарської та іншої діяльності, порушення інших вимог режиму цих територій та об'єктів, самовільна зміна їх меж, невжиття заходів для попередження і ліквідації

негативних наслідків аварій або іншого шкідливого впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду -

тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від дев'яти до двадцяти чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знярядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів чи без такої і на посадових осіб - від п'ятнадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією знярядь і засобів вчинення правопорушення та незаконно добутих природних ресурсів.

Стаття 91⁻¹. Невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів

Впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів, що не відповідають встановленим нормативам екологічної безпеки та іншим вимогам щодо охорони довкілля, -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від чотирьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91⁻². Перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів

Перевищення затверджених лімітів та нормативів використання природних ресурсів -

тягне за собою накладення штрафу на громадян від трьох до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від дев'яти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91³. Приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів

Приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91⁴. Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації

Відмова від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством, -

тягне за собою накладення штрафу на службових та посадових осіб від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 91⁵. Порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля

Надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення встановлених законодавством вимог щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому числі порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням ресурсів корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішення про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків

її провадження - до моменту забезпечення виконання таких екологічних умов -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(витяг)

Розділ VIII

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Стаття 236. Порушення правил екологічної безпеки

Порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 237. Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення

Ухилення від проведення або неналежне проведення на території, що зазнала забруднення небезпечними речовинами або випромінюванням, дезактиваційних чи інших відновлювальних заходів щодо ліквідації або усунення наслідків екологічного забруднення особою, на яку покладено такий обов'язок, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 238. Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення

1. Приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного

повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою -

караються штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 239. Забруднення або псування земель

1. Забруднення або псування земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, що спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 239¹. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель

1. Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Та сама дія, якщо вона вчинена повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або заподіяла матеріальну шкоду у великому розмірі, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, масову загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. У цій статті матеріальна шкода вважається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у сто або більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 239². Незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах

1. Незаконне заволодіння поверхневим (ґрунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах -

карається штрафом від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Та сама дія, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Особливо великим розміром у цій статті слід розуміти обсяг поверхневого (грунтового) шару земель, який становить більше, ніж десять кубічних метрів.

Стаття 240. Порухення правил охорони або використання надр

1. Порухення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, -

карається штрафом від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Порухення встановлених правил використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення -

караються штрафом від чотирьохсот до семисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду або вчинені повторно, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

Стаття 241. Забруднення атмосферного повітря

1. Забруднення або інша зміна природних властивостей атмосферного повітря шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 242. Порушення правил охорони вод

1. Порушення правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 243. Забруднення моря

1. Забруднення моря в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів -

караються штрафом від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання - і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи

невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Стаття 244. Порушення законодавства про континентальний шельф України

1. Порушення законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також невжиття особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел безпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Дослідження, розвідування, розробка природних багатств та інші роботи на континентальному шельфі України, які провадяться іноземцями, якщо це не передбачено договором між Україною і заінтересованою іноземною державою, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України або спеціальним дозволом, виданим у встановленому законом порядку, -

караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Стаття 245. Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу

1. Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загально-небезпечним способом -

караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 246. Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу

1. Незаконна порубка дерев або чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, перевезення, зберігання, збут незаконно зрубаних дерев або чагарників, що заподіяли істотну шкоду, -

карається штрафом від тисячі до тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах, -

караються штрафом від тисячі п'ятисот до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою чи третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

Примітка. 1. У цій статті істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

2. У цій статті тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 247. Порушення законодавства про захист рослин

Порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот годин, або обмеженням волі на строк до двох років.

Стаття 248. Незаконне полювання

1. Порушення правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полювання на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України, -

караються штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяти до двохсот сорока годин, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені службовою особою з використанням службового становища, або за попередньою змовою групою осіб, або способом масового знищення звірів, птахів чи інших

видів тваринного світу, або з використанням транспортних засобів, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, -

караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

Примітка. Істотною шкодою у цій статті, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 249. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом

1. Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі діяння, якщо вони вчинені із застосуванням вибухових, отруйних речовин, електроструму або іншим способом масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, -

караються штрафом від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 250. Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів

Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких водних тварин -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 251. Порушення ветеринарних правил

Порушення ветеринарних правил, яке спричинило поширення епізоотії або інші тяжкі наслідки, -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 252. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду

1. Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду -

карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 253. Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля

1. Розробка і здача проєктів, іншої аналогічної документації замовнику службовою чи спеціально уповноваженою особою без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля або введення (прийом) в експлуатацію споруд без такого захисту, якщо вони створили небезпеку тяжких технологічних аварій або екологічних катастроф, загибелі або масового захворювання населення або інших тяжких наслідків, -

карається позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або обмеженням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, якщо вони спричинили наслідки, передбачені частиною першою цієї статті, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Стаття 254. Безгосподарське використання земель

Безгосподарське використання земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту, -

караються штрафом до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Навчальне видання

Оверковська Тетяна Костянтинівна
Опольська Наталя Михайлівна

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ
ПРАВОПОРУШЕННЯ
Навчальний посібник

Підписано до друку 13.04.2020.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Друк. арк. 15,75. Умов. друк. арк. 14,65.
Обл.-вид. арк. 11,20.
Наклад 100 прим. Зам. № 1644/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.
Свідоцтво про державну реєстрацію фізичної особи-підприємця
серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а.
Тел.: (0432) 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>

